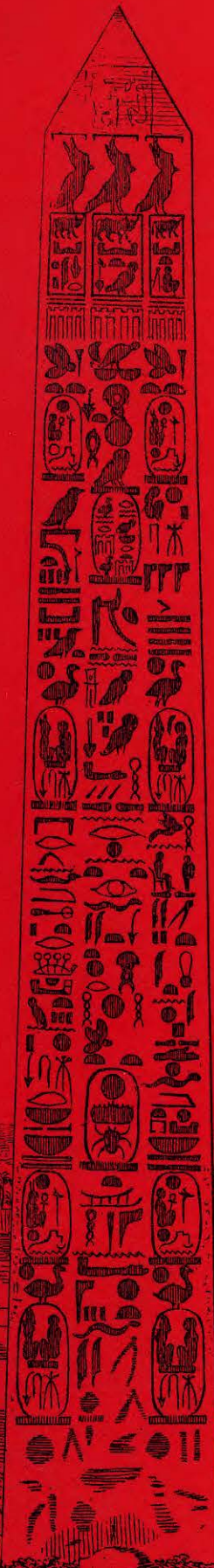

FRITS HAMMER KJØLSEN

CAPTAIN
F·L·NORDEN
OG HANS REJSE TIL
ÆGYPTEN
1737-38

G. E. C. GAD

FRITS HAMMER KJØLSEN

CAPTAIN
F. L. NORDEN
OG HANS REJSE
TIL
ÆGYPTEN
1737-38

G. E. C. GADS FORLAG
KØBENHAVN 1965

»LA VÉRITÉ SEULE ME GUIDE«

*1. Frederik Ludvig Norden
1708-42*

Tilgnet vore børn Claus, Nils og Frederikke

UDARBEJDET OG TRYKT MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET, DEN GREVELIGE HJELMSTIERNE-ROSENCRONESKE
STIFTELSE,
ALFRED GOODS PERSONALHISTORISKE FOND, BIKUBEN OG RASK-ØRSTED FONDET
© G. E. C. GADS FORLAG, 1965

Af samme forfatter:

SLÆGTEN KJØLSEN
Eget forlag. 1931 udsolgt

VORT SØVÆRNS HÆDERS- OG MINDEDAGE
H. Hagerups forlag. 1942 udsolgt

OPTAKTEN TIL 9' APRIL
H. Hagerups forlag. 1945 udsolgt

DA DANMARKS FLAADE BLEV SÆNKET
H. Hagerups forlag. 1945 udsolgt

MIT LIVS LOGBOG
Berlingske forlag. 1957 3. oplag

ORLOGSLIV OG LUNE
Høst & Søn. 1960

FREGATTEN FORTÆLLER
Nationalmuseet. 1962
Rhodos

Indhold

Illustrationer	11
Forord	15
Kapitel I Søkadet og korttegner	17
Kapitel II Første udenlandsrejse	26
Kapitel III Grev d'Esneval	30
Kapitel IV Ægypten	39
<i>Gammel-Alexandria</i>	40
<i>Ny-Alexandria med gode råd til Ægyptenrejsende</i>	47
<i>Ægyptens regeringsform</i>	50
<i>Ny-Cairo</i>	52
<i>Gammel-Cairo</i>	53
<i>Pyramiderne</i>	59
<i>Obeliskerne</i>	62
Kapitel V Nilsejladsen	63
<i>Fra Cairo til Tschirsche</i>	71
<i>Fra Tschirsche til Essuaen.</i>	77
<i>Fra Essuaen til Derri</i>	89
<i>Rejsens vendepunkt</i>	102
<i>Fra Derri tilbage til Cairo</i>	107
Kapitel VI Hjemkomsten	122
Kapitel VII I engelsk orlogstjeneste. Nordens sygdom og død	131
Kapitel VIII Værkets udgivelse	149
Slutning	158
Engelsk resumé – English summary	161
Forkortelser, noter og henvisninger	169
Litteraturfortegnelse og kilder	185
Indeks	188

Illustrationer

1. *Frederik Ludvig Norden 1708-42.*

Portræt og medalje påbegyndt af C. M. Tuscher, fuldført af J. M. Preisler. Se note 11 og 12 kapitel VIII. H. V.s forside.

2. *Dansk orlogsskib under sejl.*

Vignet.

3. *»En Officeer af Søe-Etaten udi sin beste Mondur«.*

Notits bag på det lille maleri angiver, at det antagelig er det ældste autentiske uniforms-billede af en dansk søofficer. Det fandtes oprindeligt på Christiansborg og blev reddet ved slottets brand i 1794. Gouache-maleri af J. J. Bruun. 1757.

Tilhører De Danske Kongers Kronologiske Samling på Rosenborg.

4. *Baron Philippe de Stosch.*

Kobberstik efter buste. Tilhører Kgl. Bibl.

5. *Alexandria set fra »Nye-Havn«.*

a: levantisk koffardiskib, b: tårne fra Saracener-tiden, c: Pompejus-søjlen, d: Hotel de France, e: tolden, f: minareter eller klokketårne, g: Engelsk-Kompagnis skib. Pl. V.

6. *Cleopatras obelisker (»Naale«) i Alexandria på Nordens tid.*

a: den væltede, sønderbrudte obelisk. Pl. VII.

7. *Pompejus-søjlen i Alexandria.*

Pl. XII.

8. *Den årlige festdag når dæmningen blev gennembrudt, så Nilens vande kunne nå op til Stor-Cairo.*

a: Stor-Cairo, b: Boulac, Cairos havneby, c: Nilen, d: kanal hvori Nilens vandstand steg, indtil dæmningen blev gennembrudt, e: kanalens fortsættelse på den anden side dæmningen, f: dæmning som blev åbnet skiftevis af jøder, koptere og tyrkere, g: Bachaens og Beyernes pavillon, h: telt til Bachaen og hans officerer, i: to demonterede salutkanoner, k: Haly Beys skib og hans garde på bredden klar til at modtage Bachaen om bord efter ceremonien, l: Osman Beys sommerpalæ, m: bro over kanalen, n: Bachaens hestgarde, o: en Bey med følge, p: opbygning til affyring af raketter, q: glædesdans, r: parti af Gammel-Cairo, s: tyrkisk kirkegård. Pl. XVIII.

Anm. Ved F. L. Nordens tegninger er tilføjet et romertal, der henviser til planche-nummer i hovedværket, (H. V.)

9. *Joseph-brønden i Cairos Citadel.*

Pl. XIX.

10. *Udsigt fra Gammel-Cairo over Nilen.*

Nordens originale tegning. Tilhører Vid. Selsk.

11. *Plov fra Øvre-Ægypten.*

Pl. LVI.

12. *Ristærskning.*

Pl. XXX.

13. *Pyramiderne ved Memphis. (Gizeh).*

Tegnet fra Caymakanens hus i en fransk mils afstand, (ca. 4 km). Pl. XLII.

14. *Sfinxens kolossale hoved, (Cheops pyramiden i baggrunden.)*

Resten af Sfinxen var på Nordens tid dækket af ørkensand. Pl. XLV.

15. *Snit igennem pyramiden med gange og gravkamre, (Cheops pyramiden).*

a: falsk indgangsportal, b: 1' gang, c: gennembrudt indgang, d: 2' gang, e: 3' gang, f: 4' gang eller korridor, g: første afsats, h: 5' gang, i: kongelig gravkammer, k: sarkofag, l: lavere gravkammer, m: brønd. Pl. XLVIII.

16. *»Merke«, et arabisk fartøj.*

Sejlede på Nilen imellem Cairo og Assuan og anvendtes også af Norden. Underste tegning viser mandskabet i vandet skubbende fartøjet flot efter grundstødning eller fortøjning ved bredden. Pl. XXXI.

17. *Nordens dagbog for 11. januar 1738 i naturlig størrelse.*

Vedrørende transskription heraf se: kapitel V, note 8. Tilhører Vid. Selsk.

18. *Titelblad til Nordens dagregister.*

Tilhører Vid. Selsk.

19. *To modstående sider af dagregisteret.*

Siderne viser Nordens notater på forskellige sprog. Notaterne er ført på oprejsen i december 1737 og nedrejsen i februar 1738. Foroven står henholdsvis »Ø. S.« (Øst Siden), »V. H.« (Venstre Haand) og »V. S.« (Vest Siden), »H. H.« (Højre Haand). Tilhører Vid. Selsk.

20. *Arabiske huse med dueslag.*

Pl. LXX.

21. *Nordens 10' specialkort visende Nilen ved Luxor og Carnac.*

Ankerpladser er mærket med et anker, og til venstre er distancen fra Cairo angivet i franske mil. Bemærk kompasrosen, hvor nord viser nedad. Pl. XCVIII.

22. *De to kolossale statuer («Memnonstøtterne») med ruinerne af Memnonpalais'et.*

a: statue af en mand, b: statue af en kvinde, begge ca. 50 danske fod høje, c: ruinerne af et tempel, d: pilastre med termer, e: modstående pilastre af samme slags, f: murværk bag galleriet, h: den væltede og hele kolos, g: den væltede og søndrede kolos, disse to blev antaget for at være »Memnons syngende statuer«, i: afslået granithoved, k: grotte i bjergene, l: bjerge som adskiller Ægypten fra Libyen. Pl. CX.

23. *Ruinerne af hvad Norden kalder Memnonpalais'et (Ramesseum).*

C: del af templet med søjler, a: er 24 danske fod i omkreds, D og E: antagelig galleriet omkring den plads, hvor de kolossale Memnonstøtter, der »sang« ved solopgang oprindeligt mentes at være placeret, F: murværk bag galleriet, G: del af den omtalte statue lavet af sort granit, H: en væltet kolos af et helt stykke granit, I: afslået hoved med ægyptisk frisure. Pl. CXII.

24. *Nordens kort over Nilens første katarakt.*

Ell Sag (Elefantine øen), Morada og Ell Heiff. (Philae). Pl. CXXXIV.

25. *Øen Ell Heiff, tidligere Philae med sine berømte oldtidsruiner.*

a: Spurvehøgens-tempel, B: specialtegning af dette tempel, c: hovedportal til Isis-templet. Pl. CXXXVIII.

26. *Luxor-templet.*

a: de to obelisker som på Nordens tid stod foran indgangen, c: pylonen, e: stor søjlerække, f: lille søjlerække. Pl. CIII.

27. *En kanopekrukke af alabast.*

Den eneste antikvitet som det vides, at Norden selv har hjembragt. Han har beskrevet den således i H. V. I, pag. 59: »...en antik urne som jeg har taget med mig, og som er en dansk fod høj; den er af en hvid sten, der tenderer lidt i det gullige og ligner de fra Theben, brugt i de gamle bygninger, som man finder i Øvre-Ægypten«. Pl. LV. Tilhører Nationalmuseet, Antiksamlingen.

28 og 29. *Nilens løb med angivelse af begge bredders stednavne.*

Tegnet da Nilens vandstand var lavest fra november 1737 til slutningen af februar 1738. Kortet går fra deltaet lidt nord for Cairo op til Derri i Nubien. Bemærk kompasrosen med nord visende nedefter. Pl. XXVII.

30. *Frederik Greve Dannekiold-Samsøe.*

General-Admiral-Lieutenant. Hvid og Blaa Ridder. Iført rustning med gullige skulderbånd bærende »Det blå Bånd« og ordenskappe. Pastel af Carl Gustav Pilo. 1745. Tilhører Gisselfeld.

31. *Ulrich Adolph Greve Dannekiold-Samsøe.*

Schoutbynacht. Iført harnisk med guldforsiringer og rød kantning og rød panterkindsforet kappe.

Maleri af Johan Salomon du Wahl 1746. (Se bemærkninger i »Den Lehnsgravelige Dannekiold-Samsøe'ske Malerisamling«. O. Andrup. Kbv. 1918. N. 82).

Tilhører Gisselfeld.

32. *Tørdokkens indvielse i 1739.*

Den fandt sted under store højtideligheder og i nærværelse af kongen. Indvielsen ses fra Gammelholm, den nuværende Havnegade. Dokken lå på Christianshavn på den nuværende Asiatiske-plads, omtrent ud for Baadsmannsstræde.

Kobberstik af F. L. Norden. Tilhører Den kgl. Kobberstiksamling.

33. *Den kongelige ordre til Nordens Englandsrejse af 20. november 1739.*

Tilhører Rigsarkivet.

34. *Engelsk fregat under sejl fra Nordens tid.*

Kobberstik af R. Short. 1751. Tilhører forfatteren.

35. *Edward Vernon.*

Admiral of the White. Han bærer sort paryk, rødbrun fløjlsfrakke og kommandostav. Maleri af Charles Philip. Gengives med tilladelse af »The National Maritime Museum, Greenwich Hospital Collection«.

36. *Det engelske angreb på den spanske havneby Cartagena i Vestindien 4. marts-14. april 1741.*

Gengives med tilladelse af »The National Maritime Museum, Greenwich«.

37. *Titelbladet til F. L. Nordens logbog.*

Ført under hans togt med H. M. S. SHREWSBURY 1740-41. Tilhører Kgl. Bibl.

38. *Carl Marcus Tuscher.*

Hofmaler og professor ved kunstakademiet i København. Gengives fra M. Due: »Hofmaler og Hofbygmester C. M. Tuscher«, Kbv. 1916. Tilhører Kgl. Bibl.

39. *Christian VI med familie.*

Hirschholm slot, »Det danske Versailles« ses til højre. Maleri af C. M. Tuscher. Tilhører De Danske Kongers Kronologiske Samling på Rosenborg.

40. *Frederik V's eksemplar af hovedværket, som findes i Hs. Majestæt Kongens Haandbibliotek.*

Det er i stort folioformat, 46 + 33 cm, indbundet i rødt maroquinbind med forgyldning. Gengives med tilladelse af H. M. Kongen.

41. *C. M. Tuschers første tegning til frontispice i hovedværket.*

Den der findes i H. V. Tome I er også af Tuscher, men udført i noget ændret form. Tilhører Vid. Selsk.

Motivet på omslaget er en af Cleopatras obelisker i Alexandria. Pl. VIII.

Forord

Det er mærkeligt at tænke på, at Ægypten med sin vældige fortid og de rige oldtidsminder, som idag drager hele verdens opmærksomhed til sig, endnu i det 18. århundrede var hyllet i mørke og mystik og så godt som ukendt.

Det faldt i en ung danskers lod at være blandt de første pionerer, der i nyere tid kom til at udforske dette hemmelighedsfulde land, efter at det med ganske få undtagelser ikke havde været berejst og beskrevet siden oldtidens dage. Idag erindres *Frederik Ludvig Nordens* navn imidlertid kun af få, og hans rejse i Ægypten, der var en bedrift af rang, og som dengang kastede nyt lys over Ægyptens gåder, fortjener at drages frem af glemselen.

Denne bog, som er et forsøg herpå, kunne ikke være skrevet og udgivet uden den værdifulde støtte, som jeg har modtaget fra forskellige sider.

Først og fremmest må jeg med stor taknemlighed nævne arkivar ved Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, cand. theol. Asger Lomholt, som har ydet mig meget værdifuld hjælp, dels ved at skaffe mig adgang til selskabets arkiv, der rummer de fleste arkivalier om F. L. Norden, dels ved transskription af væsentlige dele af det originale materiale, som bogen er bygget over, foruden ved gennemlæsning af manuskriptet.

Professor, dr. phil. & litt. Louis L. Hammerich, Videnskabernes Selskabs redaktør, skylder jeg ligeledes tak for gennemlæsning af manuskriptet, og overbibliotekar, dr. phil. Helge Topsøe-Jensen for gode råd og vejledning.

Udenrigsministeriets Arkiv, Rigsarkivet, Det Kgl. Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Nationalmuseet har ydet mig værdifuld hjælp og støtte, ligesom lensgreve Sophus Danneskiold-Samsøe beredvilligt har givet mig adgang til familiearkiverne på Gisselfeld og Brattingsborg.

Ved hjælp af beløb, der er stillet til rådighed fra Carlsbergfondet og Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse til forarbejder af bogen, har studier været muliggjort også i England og Ægypten, mens

Alfred Goods personalhistoriske Fond, Carlsbergfondet, Bikuben og Rask-Ørsted Fondet har bevilget tilskud til manuskriptets trykning og bogens udgivelse.

Overfor samtlige personer og institutioner, der har været mig behjælpelig ved bogens udarbejdelse og udgivelse, udtrykker jeg herved min store taknemlighed.

Sidst, men ikke mindst takker jeg min hustru Eline Kjølser for medarbejderskab ved bogens udformning og tilblivelse, uden hvilket hverken denne eller andre af mine bøger ville have set dagens lys.

FRITS HAMMER KJØLSEN

Kapitel I

Søkadet og korttegnere

Da det 17. århundrede randt ud, og Europa gik ind i det sekel, der blev oplysningens store århundrede, var de nordiske lande i den første fase af den ulykkelige Store Nordiske Krig. Efter en pause på nogle år blussede den atter op i 1709 og i elleve lange år tordnede kanonerne fra Skagerak til Østersøen, mens Nordens riger forsøgte at knuse hinanden i den sidste blodige styrkeprøve om de landsdele, som tvillingerigerne Danmark-Norge havde tabt til svenskekongen.

Ved monarkiets sydgrænse, i den af Christian IV grundlagte lille fæstningsby Glückstadt, lå i begyndelsen af 1700-tallet den danske artillerikaptajn Jørgen Norden i garnison som tjenstgørende i det holstenske artilleri¹. Sammen med sin hustru, Catharina Henrichsen fra Rendsborg, opdrog han sine fem sønner, der fik en efter datidens opfattelse omfattende uddannelse, hvilket også var obligatorisk for at komme ind på søetatens eller armeens kadetskoler. At tjene kongen som officer til lands eller vands var nemlig alle Nordens drenges agt og lyst. Den ældste af sønnerne Johan Henrik blev da også artillerikaptajn og endte sin løbebane i 1733 som kaptajn for artillerikompagniet på Kronborg.² Den næstældste Andreas blev kaptajn ved Jydske-Infanteriregiment og tog sin afsked i 1749, mens den tredje, Christian, og den yngste, Carl Georg, blev artilleriofficerer, henholdsvis ved Holstenske-Artilleri og Københavns Tøjhus, men døde begge ret unge.

Den fjerde i rækken, Frederik Ludvig Norden, født i Glückstadt den 22. oktober 1708, valgte som den eneste søetaten og kom 14 år gammel på Søe-Academiet—eller Søkadetakademiet som det noget senere benævntes—i København. Dette fremgår af følgende ordre til akademiets lærere, som chefen, Schoutbynacht Andreas Rosenpalm skrev den 14. februar 1723:

»Excersitie Mestrene ved Søe-Academiet have at antage nærværende Person Friderich Ludvig Norden og hannem udi Navigationen, Dandsen, Fægten, Ridsen, Regning og Skrivekonsten og udi det franske og engelske Sprog at informere«. ³ Denne ordre betød med andre ord, at den 14-

Ann. Tallene i teksten inden for hvert kapitel henviser til noterne pag. 169

årlige dreng var antaget som volontør og nu kunne følge undervisningen på Søkadetakademiet på kongelig regning. Han var underkastet skolens disciplin, og fik hverken løn eller uniform. Dette fik han først, da han nogle måneder senere af selveste Frederik IV blev udnævnt til »Reformé-Cadet« eller »Character Cadet de Marine«, som Søkadetkompagniets ruller⁴ udtrykte det, thi alene den enevældige monark kunne dengang antage og afskedige kadetter.

Det var en særdeles pyntelig uniform,⁵ som den unge Frederik Ludvig nu kunne iføre sig: en guldgaloneret grå enradet frakke med blanke knapper, rød krave og opslag, samt rødt underfoer og vest, grå knæbenklæder, røde strømper og rund hat med guldgaloner, og over skuldrene hang en let pagekârde i et bandoler med en rød »baldyret« patrontaske. I al sin brogede pragt blev denne uniform da også kun båret som galla ved parader og søn- og helligdage, dog kun i godt vejr! Til daglig brugte kadetterne en uniform uden galoner og til søs et sæt tøj af sejldug.

Klokken halvtotte begyndte dagen på akademiet og indledtes med »gudelig andagt og skikkelighed« under religionslærerens ledelse. Derefter fortsattes med undervisning fra kl. 8-18, kun afbrudt af en middagspause, en undervisning, der omfattede navigation og opmåling, »Reigne-Konsten« d. v. s. matematik og konstruktion, samt artilleri, fægtning og »Excercie med Flint«, engelsk og fransk, dans, kristendom, skrivning og tegning eller »Ritzning«. Dette sidste var et fag man lagde megen vægt på, og kadetterne oplærtes både til at tegne efter naturen, således at de var i stand til at lave landtoninger og havneskitser og til at udføre tegninger af søslag og skibe med galionsfigurer og de store rigt ornamenterede agterspejle. Da der ingen lærebøger fandtes, måtte kadetterne også selv illustrere deres manuskripter, som de møjsommeligt alle nedskrev efter lærerens diktat i navigation og artilleri o. s. v.

Flertallet af lærerne har i Nordens tid næppe været meget bevendt, muligvis fordi de var slet lønnede. Dette gjaldt dog ikke tegne-, fægte- og danselærerne, der var meget agtede. Det fremgår af akademiets regnskaber nogle år senere, at tegnelæreren, den højt ansete raderer og miniaturemaler Jacob Fosie, som Norden også senere som officer tog undervisning hos, med sine 250 rigsdaler om året var søkadetakademiets højst betalte lærer. Også den senere så berømte svenske maler Carl Gustav Pilo underviste en overgang kadetterne i tegning, inden han blev professor ved Tegne- og Maler-Akademiet i København.

Desværre findes næppe nogle bevarede kadettegninger fra tiden før 1749 og så vidt vides ingen af Norden.⁶ De der eksisterer fra en lidt senere periode er imidlertid rene små kunstværker, tegnet med tusch og ridsefjer, gengivende de fineste detaljer, som var de udført af udlærte raderere, og adskillige af dem pryder den dag i dag væggene inden for marinens administration.

Eksaminer kendtes ikke på Nordens tid, det beroede udelukkende på chefens indstilling til kongen, hvornår en kadet kunne avancere til officer, men det var dog en betingelse for en sådan indstilling, at kadetten på sine togter havde erhvervet skibschefens attest for at være skikket til officer. At komme til søs var imidlertid vanskeligere for Reformé-Cadet Norden end for hans ældre kammerater, der havde været udkommanderet i krigens år. Nu var der ikke engang som før krigen råd til at få et fast årligt øvelsesskib udrustet, hvorfor kadetterne ofte blev sendt til søs med »fremmede Puissanders« flåder eller kom ud at sejle med vore egne store handelskompagniers skibe til Kina eller til Vest- og Ostindien, når ingen danske orlogsskibe var under kommando. At blive udkommanderet til søs var derfor meget eftertragtet, også fordi alle Reformé-Cadetter da havde bolig og kost på kongens regning.

Til landtjeneste på søkadetakademiet var Reformé-Cadetterne som nævnt ulønnede og indtog en slags mellemstilling mellem de virkelige kadetter og volontørerne, som tidligere alene havde rekrutteret kadetkorpset. Da kongen i 1723 af sparehensyn havde reduceret kadetkompagniet fra 62 til 40 kadetter, udnævnte man for delvis at råde bod herpå veltjente embedsmænds sønner til Reformé-Cadetter, der rykkede op og først fik løn som virkelige kadetter ved vakancer, men i alle andre henseender regnedes for kadetter. Disse sidste var relativt vel lønnede og havde fra 52 til 100 rigsdaler om året, men måtte så ganske vist selv betale deres ophold i byen, da ingen kadetter på den tid var indlogeret på akademiet. —

Hvor meget en rigsdaler den gang var værd omregnet til vore kroner af i dag er næsten umuligt at fastslå, thi dels var prisniveauet helt anderledes den gang, dels har det daglige livs fornødenheder fuldstændig ændret sig i de forløbne 240 år, og kun med et meget tilnærmelsesvis tal kan 100 rigsdaler i 1725 sættes til ca. 5.000 kr. i vore dage.⁷ Sammenligner man imidlertid en søofficers gage på Nordens tid med nutidens lønninger, må omsætningstallet sættes betydelig højere.

Den 18. maj 1726 blev Cadet Norden første gang udkommanderet til søs for at gøre tjeneste ombord på orlogsskibet *BESKIERMEREN*, hvis chef Commandeurcapitain Koningh iøvrigt også var næstkommanderende ved Søkadetkompagniet. Dette orlogsskib, der førte 64 kanoner skulle indgå i Schoutbynacht Kontreadmiral Michel Billes eskadre på 8 orlogsskibe og 4 fregatter, der afsejlede fra København sidst i maj for at gå på togt til Østersøen og forene sig med en stor engelsk flåde på 20 linieskibe under den kendte britiske viceadmiral, Sir Charles Wager.

Denne engelske eskadre kom fra Stockholm, hvor dens tilstedeværelse havde været medvirkende til, at den svenske regering indså den politiske nødvendighed af at slutte sig til Danmark og England for at dæmme op for Katharina I af Ruslands intriger og erobningsplaner mod Sverige. Den forenede dansk-engelske flådestyrke blokerede derpå sommeren igennem den Finske Bugt og forhindrede den russiske flåde, der lå i Kronstadt med en større troppestyrke ombord, i at stå til søs.

Her lærte Cadet Norden nu sømandskab ombord på *BESKIERMEREN* og døjede de utrolig hårde kår, som livet ombord i datidens store sejlskibe bød på. Kosten var slet, og skørbug huserede blandt besætningen, der havde en foruroligende høj dødelighedsprocent. Ydermere var eskadren forfulgt af meget dårligt vejr, så flere af de slet udrustede danske orlogsskibe måtte sendes hjem og udskiftes i sommerens løb. *BESKIERMEREN* gik på grund ved indsejlingen til Reval rhed og var nær blevet slået til vrage, og i en orkanagtig storm væltede bl. a. skibets opmurede kabys nede på batteriet, så ingen ombord kunne få varm mad.⁸

Da den russiske flåde blev oplagt i Kronstadt før vinterens komme, kunne den danske og engelske flåde hæve blokaden og sejle hjem, men var atter forfulgt af vejrguderne. Under en forrygende storm under Gotland blev *BESKIERMEREN* og to andre orlogsskibe skilt fra den danske eskadre, der måtte søge læ på Danzigs rhed for at reparere, så Bille først kunne få samlet sine skibe igen i København og stryge sit flag som eskadrechef den 19. november 1726 efter at have mistet over 200 orlogsgaster på grund af sygdom.

Unge Søcadet Norden må imidlertid have klaret sit første togt til fredsstillende, idet hans chef kort efter kunne give ham følgende bedømmelse eller »Comportiment og Capacitet«: »Af Opførsel skikkelig og megen god forstand og vitt beflitter sig paa sine exercitier og avancerer Vel derudi, har i sommer været til Siøs«.⁹

Denne gode bedømmelse har sikkert været medvirkende til at Norden efter 3½ år på akademiet fik kongelig udnævnelse til »virkelig Cadet« den 6. oktober 1727.¹⁰ Han kunne altså nu 19 år gammel økonomisk klare sig selv, en stor fordel for ham, idet hans far, der havde gjort tjeneste som oberstløjtnant ved det Danske Artilleri i Citadellet i København, den påfølgende sommer afgik ved døden.

Efter togtet fortsatte Cadet Norden sin uddannelse på Søkadetakademiet og i en noget senere omtale hedder det, at han »giorde en yperlig Fremgang i de mathematiske Videnskaber, Skibs-Bygger- og Tegne-Kunsten: Især var Tegne-Kunsten hans Hoved-Lyst, og det paa en ikke almindelig Maade; Naturen var hans beste Mynster, denne søgte han stedse at forestille i alle de Ting, som faldte i hans Øyesyn, men lagde sig ikke meget udfor at følge andres Tegninger . . .«.¹¹

Hans særlige evner i tegning førte til en opgave, som skulle vise sig at få betydning for hans videre løbebane. Den 27. oktober 1727 underskrev Frederik IV nemlig på sit residensslot Rosenborg en kongelig befaling, der, efter at have tilkendegivet Cadet Norden »Vor synderlige Bevaagenhed som tilforn«, allernådigst befaler ham at indfinde sig hos ceremonimester Lerche for »Carter at ridse og forfærdige« til Hans Majestæt¹².

Man kan måske trække lidt på smilebåndet over at selveste kgl. Majestæt tog sig stunder til skriftlig at give ordre til en kadet, men det gjorde man altså i hine tider, og mens unge Norden haster gennem Københavns smalle gader fra Gammelholm til Rosenborg i sin fine paradeuniform for at melde sig, kan det være af interesse at undersøge hvem denne hofembedsmand var, der kom til at spille en vigtig rolle for Nordens løbebane. Han skaffede nemlig denne den kongelige protektion, som dengang var yderst nødvendig for at opnå at komme frem.

Geheimeråd, Overceremonimester, Elefantridder Vincents Lerche var ikke alene så vel bevandret i hoffets dengang såre snirklede ceremoniel, at han kunne forfatte ikke mindre end fem digre bind om dette emne med titlen »Ceremonialia«, som interesserede den dag i dag kan fordybe sig i på rigsarkivet. Han var tillige en mand med sans for videnskab, kunst og arkitektur, og han havde derfor på kongens vegne overtilsyn med stadens bygmestre og offentlige bygninger. Dette hverv gav ham nok at bestille, især efter Københavns brand i 1728, som lagde totrediedele af hovedstaden i aske.

Det er sandsynligt, at Lerche har henvendt sig til søkadetternes chef

for at få udpeget en velegnet kadet, der kunne assistere med at udføre de tegninger, som kongen ønskede. Denne fremgangsmåde har næppe været særlig usædvanlig, thi i Videnskabernes Selskabs historie kan man læse, at da kort over selve Danmark skulle tegnes omkring 1750, foreslog man, at dette blev udført af »et lidet Tal af de allerbeste Tegnere blandt Land- og Søe-Cadetterne«. ¹³

Samtidig med at Norden nu i et par år forener undervisningen på akademiet med at udføre tegninger for kongens ceremonimester, skete der en væsentlig forbedring med selve skolen. Da Norden blev kadet, havde Søkadetkompagniet til huse i et gammelt »bygfældig« hus på Gammelholm, som lå med vinduer ud til Holmens Kanal omtrent, hvor Niels Juels statue nu står. På grund af rigets fattigdom efter den langvarige krig forfaldt denne bygning mere og mere. Taget var utæt, lofterne faldefærdige og gulvbrædderne så rådne, at gulvet bølgede op og ned, når kadetterne havde danse- eller fægteøvelser. Ungdommen dengang må åbenbart have været betydelig mere hårdfør end i vor tid, thi kakkelovne fandtes ikke i akademiets sale, men det samme var tilfældet på disciplinkamrene i Herlufsholm lærde skole indtil 1766.

I november 1727 befalede kongen, at søkadetterne skulle forlade det gamle akademi og til nytår flytte ind, hvor landkadetterne havde til huse, nemlig i det tidligere operahus, en bygning som senere hen i tiden blev rigsdagsbygning og nu rummer Østre Landsret i Bredgade. I denne gode og store bygning med ordentlige læse- og sovesale, der dengang lå frit i landlige omgivelser, skulle søkadetterne og landkadetterne nu forenes under samme tag. Dette forløb naturligvis ikke helt harmonisk, blandt andet fordi de to korps havde vidt forskellig undervisning og uddannelse. Søkadetakademiet var den første højere skole i Danmark, hvor undervisningssproget fra den første dag var dansk og alle ordrer og skrivelser blev udsendt på dansk, mens man på landkadetakademiet kun talte tysk, og på universitetet og landets øvrige lærde skoler latin.

Søkadetterne kunne nu i modsætning til tidligere have frit logi, lys og brændsel, men skulle ganske vist betale hele 5 rigsdaler om måneden for deres kost, og i rullen for 1728 findes Norden opført blandt de kadetter, der som »Academi Cadetter« nu var indlogeret på skolen. ¹⁴

I april og maj 1731 kommer han igen til søs, denne gang sammen med fem andre kadetter ombord i det helt nye 60-kanoners orlogsskib TRE LØVER, der med Commandeurcapitain Wodroff som chef skulle på

3. »En Officeer af Søe-Etaten udi sin beste Mondur«

besejlingstogt med 5 andre orlogsskibe. Senere på sommeren var kadetterne beordret til under navigationsdirektør Lous at opmåle og tegne kort over farvandet imellem Dragør og Kastrup.

Cadet Norden havde nu efterhånden tilbragt godt 8 år på akademiet og nærmede sig de 24 år, hvilket dog på den tid ikke var noget særsyn. I rullen var opført flere kadetter, der var over 30 år gamle, hvilket skyldtes det langsomme og tilfældige officersavancement, – noget som dog havde været endnu mere uregelmæssigt i krigsårene. Her kan man f. eks. blot nævne Peter Wessel, der som et stjernes kud var faret hen over vor nordiske himmel; da krigen var til ende havde hans eventyrlige løbebane ført ham kun 29 år gammel frem til viceadmiral og adlet under navnet Tordenskiold, mens en af hans klassekammerater, der var kommet ind på akademiet samtidig i 1709 og iøvrigt havde kæmpet under Tordenskiold ved Ny-Elfsborg, endnu sled akademiets bænke på Gammelholm som søkadet.

I 1730 havde Christian VI afløst sin fader som Danmarks konge og denne myreflittige og byggelystne monark, der ønskede at genopbygge sin residensstad efter den store brand og opførte både Christiansborg og Hirschholm slot, har sikkert givet Geheimeråd Lerche mange opgaver. Denne anvendte også i stigende grad Cadet Nordens evner bl. a. med en samling »situationskort«¹⁵, som kongen ønskede bearbejdet og kopieret, et arbejde der var så omfattende, så kadetten ved Lerches mellemkomst blev fritaget for en del af sin normale tjeneste, antagelig i første række pagetjeneste ved hoffet og vagttjeneste på akademiet og på Holmene.

Da disse tegninger var fuldførte i løbet af året 1732 var kongen så tilfreds med resultaterne, at Lerche kunne formidle, at den unge mand blev forestillet for kongen, og dermed var Frederik Nordens lykke gjort. Majestæten fik nemlig et så gunstigt indtryk af ham, at kongen imødekom hans længe nærrede ønske om at komme til udlandet og fortsætte sine studier dér ved at bevilge en betydelig sum penge hertil.

Kapitel II

Første udenlandsrejse

At Norden ønskede at komme ud at rejse fremgår af, at han søger om tilladelse til at rejse til udlandet for at uddanne sig i videnskaberne og da særlig i skibsbygningskunsten.¹ I sin forestilling til kongen anbefaler admiralitetet denne ansøgning, men foreslår dog at Norden fortrinsvis skulle studere takkelvæsen, fortifikation og vandbygningsvæsen m. m., »idet vi har Skibbyggere nok og bygger gode Skibe«.²

Resultatet forelå i en kongelig resolution af 10. september 1732, der beordrer Norden til at rejse til udlandet på kongelig bekostning for at uddannes videnskabeligt, især i matematik, skibs-konstruktion og hydrostatik m. m. Fra samme dato fik Cadet Norden også sin kongelige udnævnelse som karakteriseret secondlieutenant i søetaten, det vil altså i realiteten sige officersrang, men på kadetgage. Dette rådede kongen dog bod på ved samtidig at bevilge ham et rejsetilskud på den rundelige sum af 400 rdl. om året, hvilket omtrent svarede til en *commandeurcapitains* gage.³

Rejsen skulle foretages sammen med den lidt ældre Lieutenant Wegersløff, der også havde deltaget i Admiral Billes blokadetogt mod russerne i 1726, og som nu skulle studere skibsbygning og vandbygningsvæsen i udlandet. I begyndelsen af oktober forelå admiralitetets instruks for rejsen, og de to unge søofficerer kunne derefter begive sig af sted til »de forenede nederlandske Provinser og Søkøbstæder i Flandern«.⁴

I halvandet år kom Norden til at opholde sig i Holland, og har efter hvad der foreligger haft rigt udbytte af sin tid. Foruden det primære at arbejde med de studier og opgaver, der var ham pålagt, fordybede han sig i den store europæiske kunst, som han her for første gang stiftede bekendtskab med, da han mødte den hollandske malerkunst og arkitektur. Blandt de betydelige mænd inden for »de smukke Kunster og Elskere af Antiquiteterne«, som han traf, var den berømte tegnemester og kobberstikker Jan de Ruyter, som underviste Norden i at radere og ætse med skedevand, en kunnen som senere kom ham overordentlig til nytte.

I oktober 1733 kvitterer admiralitetet for modtagelsen af tilsendte teg-

ninger og udtrykker samtidig ønsket om, at Norden forbliver i Holland vinteren over for at sætte sig ind i vedligeholdelsen af landets mange diger. Næste forår kunne han så »med bequem Skibslejlighed« rejse til Genua eller anden havn i Italien, muligvis tage til Toulon eller Brest.⁵

Det har utvivlsomt været helt efter den rejselystne unge mands ønske, at han i maj 1734 kunne fortsætte sin færd mod det sydlige Europa, efter at han havde modtaget admiralitetets rejseordre til Toulon og Marseille, og derefter til Genua, Livorno, Venedig og Malta med det formål at undersøge »Dokker, Moulter, Arsenaler og Galejers Construction«. Særlig fik han til opgave at interessere sig for galejerne, en krigsskibstype som var særlig udviklet i »det Middellandske Hav«.⁶

Efter et ophold i Marseille sejler han samme år til Livorno, og Italien bliver nu i de påfølgende tre år hans opholdssted og vigtigste arbejdsmark, forinden hans store rejse til Ægypten. Efter alt at dømme har han arbejdet med ildhu på at indfri de forventninger, man hjemme i København havde stillet til ham – tilsyneladende uden at lade sig distrahere for meget af »alle de Forlystelser, man der kan nyde« og »holde ene sin Agtsomhed til det, som kunde forbedre hans Smag og Indsigter«, som det hedder i Jørgen Staunings beretning om Norden fra 1774. Når man betænker, at den unge søofficer på dette tidspunkt var i midten af tyverne og stod i sin ungdoms fulde flor, kan man dog nære et stille håb om, at han ved siden af sin anerkendelsesværdige flid og pligtopfyldenhed også nu og da har ladet italienernes livsglæde og varme sol forgylde sin tilværelse.

Imidlertid fyldtes Nordens mapper med tegninger af havne og dokker, af bolværker og skibe, som efterhånden blev hjemsendt foruden rigtige skibsmodeller af galejer.⁷ Ved denne skibstype forstår man et ret langt smalt fartøj, som var indrettet til at kunne sejle ved hjælp af tre korte master med »Ruesejl« eller, som de senere betegnedes, latinersejl, og som også i tilfælde af vindstille kunne drives frem ved hjælp af lange rækker årer. Galejer havde været benyttet under den Store Nordiske Krig både i vor og den svenske marine, men var som nævnt særlig udviklet i Middelhavslandene, og det var derfor forståeligt, at admiralitetet pålagde Norden at skaffe så mange og gode oplysninger som muligt om disse skibe. Det vides, at han har sendt flere modeller af sådanne galejer til Danmark, både fra Marseille og Italiens havnebyer, og at een, muligvis to er blevet sendt fra Livorno via Amsterdam hjem til København i 1736.⁸

Disse modellers senere skæbne er desværre nu vanskelig at udforske,

efter at de oprindelig har været anbragt i søetatens store modelsamling på Gammelholm. Mange blev ødelagt ved Københavns brand i 1795, og andre gik tabt ved Christiansborg slots brand i 1884, hvor en del skibsmodeller, deriblandt 4 middelhavs-galejer var anbragt. I dag findes i søværnets modelsamling kun to galejmodeller tilbage, og af disse skal den ene, en venetiansk galej med tre master, sejl og andet udstyr være hjemsendt af Lieutenant Norden, mens den anden, en maltesisk galej er af langt senere dato.⁹ Hvor mange modeller Norden fik anskaffet og hjemsendt, ved vi altså ikke med bestemthed, men at der har været tilfredshed med hans resultater fremgår af at han i begyndelsen af 1736 modtog en skrivelse fra admiralitetet, der bestemte, at grundet på »den Progress« Norden har gjort i videnskaberne, skal han have tilladelse til at forblive i udlandet indtil videre og for at sætte ham i stand hertil, bevilges »1 Aars Gage og Appointment« forud.¹⁰

Det var imidlertid ikke alene på det maritime område, at Norden arbejdede og udviklede sine kundskaber. Under sine ophold i Rom, Neapel og Firenze mødte han den rige italienske kultur, og som det er gået så mange skønhedstørstende nordboere før og efter ham, begejstredes han derfor. Foruden hans åbne sans for arkitektur og billedkunsten, vakte nu også hans interesse for oldtidens historie, en udvikling der skyldtes, at han i Firenze traf kunstsamlere og arkæologen baron Philippe de Stosch, der var en anerkendt autoritet på oldtidsforskningens område. Hans store hus åbnede sig gæstfrit for den unge dansker, som her stiftede bekendtskab med en kreds af betydelige mænd inden for kunst og videnskab, der fik den allerstørste betydning for Nordens hele udvikling.

Selv var baron de Stosch en typisk repræsentant for tidens højt kultiverede europæiske skønånder. Født i Küstrin 1691 og efter studier i arkæologi og teologi i Haag og Paris var han en overgang både i engelsk og polsk diplomatisk tjeneste og opholdt sig i den anledning i Italien. På grund af visse politiske intriger måtte han forlade Rom i 1731, hvorefter han tog ophold i Firenze. Hans hjem her var et formeligt museum, der rummede store kostbarheder, lige fra kinesiske manuskripter og sjældne mønter og medaljer til indgraverede ædelstene – samlinger så betydelige, at de efter hans død delvis erhvervedes af kongen af Preussen.

Det vides med sikkerhed, at det var de Stosch, der vakte Nordens interesse for den ægyptiske oldtid, og det var også i det florentinske hjem, at han traf den nürnbergerske maler og raderer, Carl Marcus Tuscher, som

på denne tid var i baronens tjeneste og boede i hans hus.¹¹ Dette bekendtskab blev senere fornyet i London og fik vidtrækkende følger, idet Tuscher i 1743 blev kaldt til København for at gravere Nordens tegninger til hans store rejsebeskrivelse fra Ægypten; Tuscher endte sine dage i Danmark som hofmaler, hofbygmester og professor ved kunstakademiet.

Selv om der dengang var megen anseelse forbunden med at rejse på kongelig bekostning som embedsmand, spørger man uvilkårlig, hvorledes Norden med sine unge år og beskedne rang som dansk søløjtnant har kunnet vinde indpas og gøre sig gældende i denne kreds, og svaret kan da kun være, at det er hans egen personlighed, hans evner og vindende væsen, der har åbnet ham dørene til dette eksklusive selskab.

Forbindelsen imellem Norden og de Stosch udviklede sig efterhånden til et venskab, der så længe Norden levede afspejlede sig i en rig og omfattende brevveksling, altid på fransk og væsentlig om de ægyptiske oldsager.¹² Nogle af disse breve er senere delvis offentliggjort i 1. bind af Nordens værk om Ægypten. – At F. L. Norden under sit ophold i Firenze opnåede en vis anerkendelse fremgår med al tydelighed af flere officielle æresbevisninger, som blev ham til del. Foruden at blive knyttet til det derværende akademi som »Associé à l'Académie de Dessein«, blev han også medlem af den såkaldte »Antikvitetsorden«, også benævnt »Den skjulte Orden«, som havde den ejendommelighed, at dens ordenstegn skulle bæres skjult!

Det var mens Norden opholdt sig i Italien, at han af kongen beordredes til at deltage i den ekspedition til Afrika, der kom til at slå hans navn fast for efterverdenen.

Baron de Stosch havde i sine samtaler med Norden om Ægypten ofte beklaget den uvidenhed, der herskede om dette land, hvis oldtids historie og kultur han selv havde en så levende sans for. Nu åbnede der sig pludselig en mulighed for, at Norden med sin nyvakte interesse herfor ved selvsyn kunne komme til at opleve og udforske disse næsten glemte mindesmærker fra en fjern og dunkel fortid.

Hvem ved, måske har den indflydelsesrige de Stosch med sine talrige forbindelser og tråde, der også førte til København, haft sin andel heri?¹³ Ét er i al fald givet, at takket være de impulser, Norden havde modtaget gennem denne åndfulde europæer og hans kreds i forbindelse med egne medfødte evner, blev det et lykkeligt valg, da Christian VI lod ham deltage i en ekspedition, der kom til at bringe så uventede resultater.

Kapitel III

Grev d'Esneval

»Pierre Joseph le Roux Ridder,¹ Herre og Græve af Esnewal, Schoutbynagt af Hands Kongel: Maytt: til Dannemarck og Norge og Hands Envoyé ved Keyseren af Ethiopien«² springer nu ind på scenen, for det skyldtes nemlig denne eventyrlige herres vidtrækkende planer, at der overhovedet blev en rejse til Ægypten, selv om hans formål og sigte var et ganske andet end at udforske oldtidsminder ved Nilens bredder.

Så tidlig som i 1721 dukker d'Esnevals navn første gang op ved det danske hof, da han søger kontakt med Frederik IV for at interessere kongen i et stort anlagt projekt om oprettelsen af handelsmæssige forbindelser mellem Danmark og Madagaskar. Oplysninger om denne Pierre Joseph le Roux har det været svært at opspore, idet han kun glimtvis dukker op i 1700-tallets første halvdel, men åbenbart har han været en af tidens lykkeriddere, som bejlede til forskellige europæiske kongers gunst ved at stille dem umådelige rigdomme i udsigt, hvis de ville finansiere hans planer.

For at danne sig et billede af denne skikkelse, som kom til at gribe ind i F. L. Nordens skæbne på så afgørende vis, vil det være nødvendigt at søge tilbage til tiden umiddelbart efter den Store Nordiske Krig. Ved afslutningen heraf fandt man både Danmark-Norge og Sverige reducerede til magter af anden rang, deres økonomiske ressourcer var næsten udtømt, og det danske næringsliv og i særdeleshed søfarten var praktisk talt gået i stå. Det er på denne baggrund naturligt, at Danmarks konge forsøgte at genopbygge sin oversøiske handel og skibsfart, og forståeligt nok har han lyttet til de meget lovende projekter, som igennem hans overkrigssekretær, Viceadmiral Christian Carl Gabel blev ham forelagt fra en vidtberejst fransk adelsmands side, den førømtalte le Roux d'Esneval, der på den tid også smykkede sig med så klingende titler som marquis af Dersis og greve af Coulange og Olone!³

Ann. Citater med moderne dansk retskrivning er oversættelse fra det franske hovedværk eller af skrivelser affattet på fransk. Hvor ældre dansk anvendes, er citaterne fra Nordens dagbøger eller ældre bearbejdelse og omtale i forbindelse med Norden.

Planerne gik i korthed ud på, at kongen skulle oprette et handelselskab og afslutte en traktat med d'Esneval's fætter, greven af Linange, som karakteriseredes som suveræn herre over Madagaskar med omliggende øer, og der blev ført skriftlige forhandlinger derom i årene 1721 og 1722 med Viceadmiral Gabel. Åbenbart har de været meget fremskredne, for den 30. juni 1721 lader kongen på Frederiksberg slot udstede et pas til grev d'Esneval som Schoutbynacht³, for at han kunne sejle med nogle armerede skibe under dansk flag til Madagaskar for at bringe handelsvarer med tilbage. Greven tilsiger derefter kongen huldskab og troskab og erklærer også, at herren til Madagaskar og alle hans undersætter og fribyttere skal være kongen tro, huld og lydige!

Det fremgår af korrespondancen mellem Gabel og d'Esneval,⁴ at planen blev modarbejdet af udenlandske magter, deriblandt Prins Eugen fra Østrig, men særlig af den engelske gesandt i København, og Gabel, der frygter vanskeligheder skriver i januar 1722⁵ til greven, der opholder sig i Hamburg, at han absolut ikke må lade sig sinke, men snarest afrejse til Madagaskar. I et nyt brev en måned senere⁶ omtales, at en »Hr. Grubbe« har beklaget sig over, at grev d'Esneval var ham 3000 dalere skyldig, men Gabel forsikrer franskmændene om sit stadige venskab og lader påny sin uro komme til orde, da denne har »mægtige fiender«.

Åbenbart har disse kræfter været stærke nok til at forpurre de omfattende planer, for efter marts 1723⁷ bliver der fuldstændig tavshed herom, og de blev ikke realiseret i Frederik IV's regeringstid.

Efter 13 års forløb møder man påny d'Esnevals navn, denne gang i en indberetning fra den danske gesandt i Paris, grev von Schulenburg. Han skriver i foråret 1736⁸ til Christian VI og udenrigsministeren grev Johan Schulin,⁹ at en vis greve af Esneval ansøger om audiens for at forelægge et »glorieuse Memoire«, gående ud på at etablere en handelsforbindelse mellem Danmark og kejseren af Etiopien. Schulenburg refererer på foranledning af d'Esneval til forhistorien og at franskmændene nu oplyser, at Madagaskar-planen fra 1721 var et skalkeskjul for at hemmeligholde det virkelige mål, Etiopien, hvis umådelige rigdomme også andre havde fået øje på. Det var England og Holland der dengang havde fattet mistanke og modarbejdet planen, mens hofferne i kongeriget Sardinien, Spanien og Portugal selv var interesserede, men frygtede at komme i modsætningsforhold til tyrkiske interesser.

Grev d'Esneval fremsatte nu forslag til kongen af Danmark, der ikke

havde disse hensyn at tage, om at indlede handelsforhandlinger med kejseren af Etiopien, som på sin side skulle være interesseret i at oprette diplomatisk forbindelse med en europæisk fyrste, der rådede over en sømagt, og som desuden kunne understøtte Etiopien med krigsmateriel. Til gengæld kunne der ydes betaling i form af sjældne kostbarheder som perler, guldstøv og elfenben og endelig sorte slaver til kongens besiddelser i Vestindien.

Alt dette uddybedes i indberetninger fra den danske gesandt i Paris til grev Schulin, og ligeledes i en omfattende korrespondance fra d'Esneval til udenrigsministeren og til kongen, hvilket resulterede i, at den franske adelsmand opnåede sit foreløbige ønske, – at komme til København for »at kaste sig for kongens fødder«.¹⁰ Han opholdt sig i Danmark i efteråret 1736, og var i København i oktober,¹¹ og det synes desuden at fremgå af et takkebrev, som Esneval skriver til kongen fra Hamburg i november 1736,¹² at han har opnået et tilsagn om en vis økonomisk støtte fra kongen til sit projekt.

I de meget ordrige »Memoranda«¹³ til kongen har d'Esneval også gjort rede for sine personlige forhold og omtalte, at han 1718 havde været fængslet nogle måneder af kongen af Preussen, blandt andet på grundlag af falske rygter om, at han ville omvende denne til katolicismen. Selve projektet havde han beskæftiget sig med siden 1716. Det fremstilles i de mest forjættende vendinger, og Etiopien som et land med uanede rigdomme. Initiativet hertil var oprindeligt taget af kejseren af Etiopien, der gennem katolske missionærer i Ægypten via Rom søgte forbindelse med et europæisk hof, der kunne skaffe ham en livgarde, krigsmateriel, officerer og ingeniører mod betaling i landets umådelige kostbarheder. Denne handel skulle formidles af grev d'Esneval, som gennem sine mange rejser i Afrika og Amerika havde det fornødne kendskab og også position hertil, ligesom pavehoffet i Rom understøttede ham.

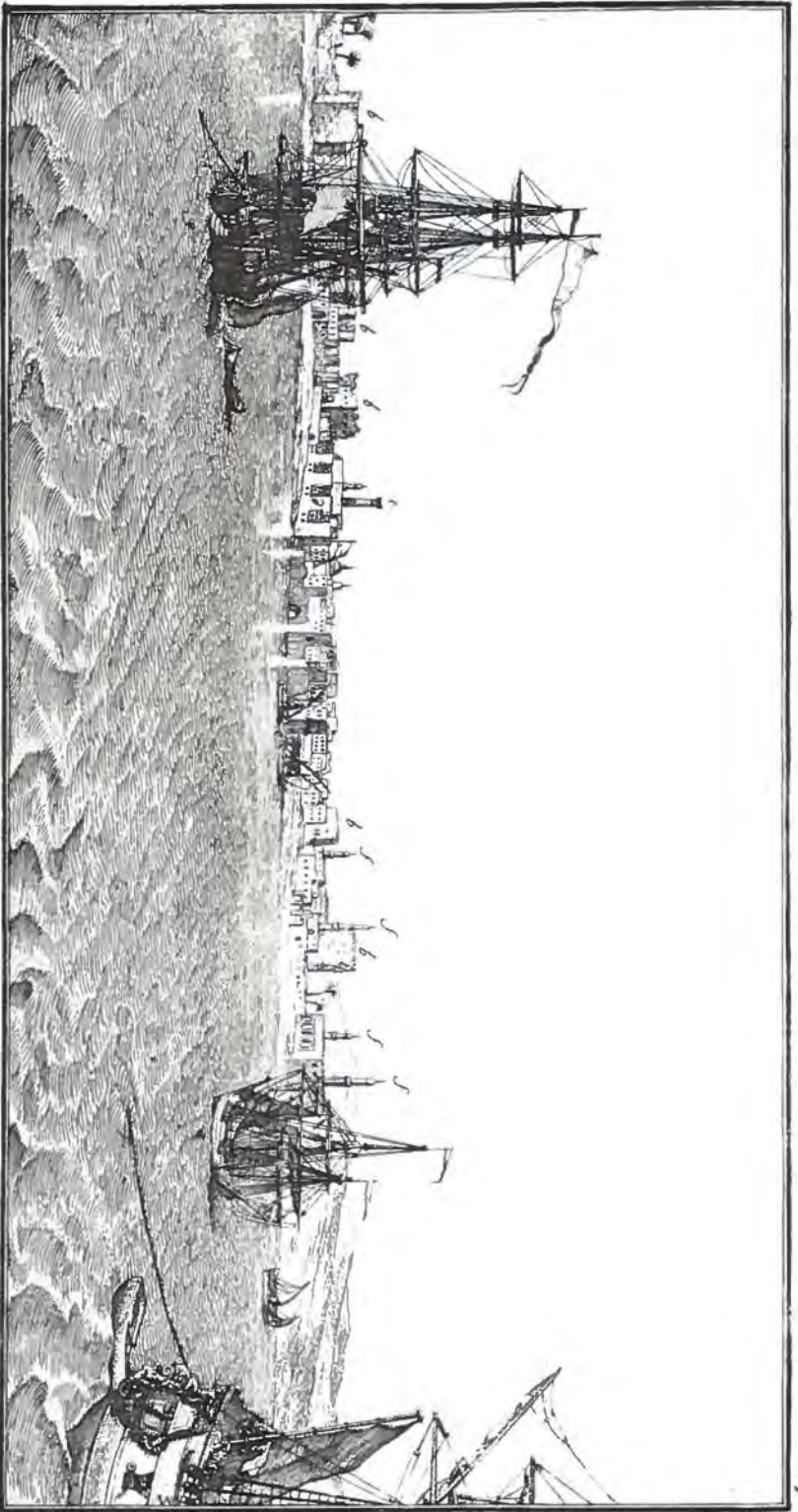
Nødvendigt var det nu blot at få fornyet det patent, som han i sin tid havde modtaget af Frederik IV som Schoutbynacht i den danske flåde og desuden få et særligt pas som udsendt af kongen, så han og hans ledsagere frit kunne rejse imellem Etiopien og Danmark. Endelig skulle Christian VI naturligvis finansiere hele foretagendet for til gengæld at få del i dets profit. Greven anmoder derfor om til dækning af foreløbige udgifter at få anvist 3000 dukater til udbetaling henholdsvis i Paris, Livorno og Cairo med en tredjedel hvert sted. Dette maa, mener d'Esneval, kun være en

IMAGO PHILIPPI DE STOSCH.
LIB. BARONIS RERVM ANTI-
QVAVM M. STUDIO SI.
AB EDMVNDO BOVARDI & CHARDON GALLO.
E MARMORE EXSCVLTA. PIA. ROMA. MDCCXXVII

Stosch
1737

4. Baron Philippe de Stosch.

*Vue de la ville et du Port neuf de Alexandrie, depuis la tour à poudre, jusqu'au Meridan,
a Saque. b. Tralles tours, ou bastions, du tems de Sauron. c. Colonne de Pompee. d. Hotel de France. e. Brucanes.
f. Marsedi, ou docters des Musiques. g. Nouveau Logis de la Compagnie.*

5. Alexandria set fra »Nye-Havn«.

bagatel for kongen af Danmark, når man betænker, at dronning Isabella af Spanien måtte betale Christoffer Columbus 20,000 dukater i guld i 1492, da han sejlede til Amerika!

Kongen, der i høj grad er interesseret i at udvide sine handelsforbindelser og skaffe »hård valuta« til landet i form af guld, lader nu sin gesandt i Paris forespørge om hans syn på sagen; i sit svar foreslår Schulenburg,¹⁴ at en forstandig og klartseende dansk officer ledsager d'Esneval som kontrollant for kongen og fraråder samtidig, at der anvendes for store summer på et så fjernt og usikkert foretagende, selv om det her som altid gælder, at den der intet vover, intet vinder. At englænderne og hollænderne havde meget indbringende handel på Levanten er givet, og dette vil netop en »homme d'esprit«, der rejser med d'Esneval kunne undersøge nærmere. En tolk, der taler arabisk og lingua franca¹⁵ og helst også græsk, vil desuden være nødvendig.

Disse råd kommer til at sætte sine spor, for kongen skriver¹⁶ fra Fredensborg til chefen for søetaten grev Frederik Danneskiold-Samsøe,¹⁷ at man kan tilbyde franskmændene 1000 rigsdaler, men »mer kan og vil vi ikke give«. ¹⁸ Hvad angår at finde en kontrolofficer, synes dette at have stødt på vanskeligheder i første instans, hvilket fremgår af en skrivelse fra Schulenburg ved nytår 1737;¹⁹ her giver han nemlig udtryk for, at det undrer ham såre at erfare, at ingen officer i Danmark har ønsket at begive sig ud på en så interessant rejse og tilføjer, at hvis han havde været ung, ville han med den største glæde være fulgt med. Forøvrigt kommer der en vis kølig skepsis til orde i omtalen af grev d'Esneval.

På dette tidspunkt er åbenbart Nordens kandidatur kommet på tale, og resultatet blev, at der hurtigt etableredes en kontakt mellem ham og d'Esneval i Rom, som denne refererer til i et brev til kongen i januar 1737.²⁰ Dette første møde har åbenbart ikke været nogen succes, for greven er meget pikeret, og årsagen hertil er, at det er kommet ham for øre, at den danske søofficer har søgt informationer om ham gennem baron de Stosch, og selv om d'Esneval er for klog til at sige det direkte, aner man, at det absolut ikke har været efter hans hoved at få en dansk ledsager med på rejsen. Han anmoder om at få tilsendt flere penge og tilføjer, at han selv har en fortrolig mission at udføre ved pavehoffet. Hvad denne mission går ud på, meddeler d'Esneval intet nærmere om, men alt tyder på, at han på ekspeditionen også skulle have til opgave at udbrede katolicismen i Etiopien, ligesom der muligvis også har været planer om at forsøge at

omvende Christian VI til katolicismen.²¹ At kongen har været ganske uvidende om sådanne eventuelle planer er hævet over enhver tvivl, thi dybt præget af pietismen som han var, ville han sikkert i så tilfælde have afbrudt enhver forbindelse med franskmanden.

I februar skriver Christian VI til Schulin,²² at d'Esneval kan få sine rejsepenge forhøjet med 1000 rigsdaler, men dermed skal det også være slut. Han lægger samtidig en vis uro for dagen over det hele foretagende, som han frygter kan »blive til Vand«, og da kongen i marts giver ordre til, at greven kan få det ønskede pas »og deri kunde han vel kaldes Schoutbynacht«, tilføjer han, at d'Esneval's »entreprise forekommer mig meget chimærisk«.²³

Desværre findes selve rejseordren til Norden ikke mere i original i arkiverne, men at en sådan har eksisteret må anses for givet. I den samling breve vedrørende Norden og Esneval, der findes i Videnskabernes Selskabs arkiv, foreligger dog en kopi af en instruks,²⁴ som utvivlsomt er denne Nordens rejseinstruks, selv om den er usigneret og ikke bærer hans navn. Dette interessante aktstykke går ud på, at en »Monsieur«, hvis navn står in blanco, skal rejse til Ægypten og Etiopien, hvor han med al »den påkrævede klogskab og forsigtighed« skal undersøge, om der er grundlag for »Mr. le Comte D'Es«s handelsprojekt, og om de forestående forhandlinger dér har nogen udsigt til at lykkes. Samtidig skal han undersøge betingelserne for eventuelt at afsætte saltet fisk, tømmer og kobber og andre handelsvarer fra Norge og Island med fordel i Ægypten og Etiopien, og muligvis også levere kanoner og geværer, – og i givet fald til hvilken havn i Røde Havet sådanne varer skal afskibes. Forsåvidt det ikke lykkes »C. D'Es« at gennemføre sine planer, skal det tilstræbes at afslutte en kontrakt med kejseren af Etiopien om at få en skibsladning af de varer denne ønsker afsendt til Etiopien mod betaling i landets produkter, men her bør det også understreges, hvor vanskelig og risikabel en sådan sejlads ville være. Skrivelsen, der er dateret København den 18. marts 1737, ender med at indskærpe, at alle informationer der kan være af interesse og til gavn for fædrelandet skal søges indhentet. At dette virkelig har været rejseinstruksens kopi sandsynliggøres også af, at d'Esneval refererer til denne dato bl. a. i et brev til Schulin af 8. april 1737.

Selve rejsen og dens formål er således nu fastlagt, og Norden, der den 12. april blev udnævnt til »virkelig Premierlieutenant«²⁵ med 200 rigsdaler i gage, kan nu sammen med d'Esneval gå i fuld gang med de mange

rejseforberedelser i Livorno, hvorfra afrejsen skal finde sted. I denne periode modtager Norden flere breve fra de Stosch, hvoraf ét²⁶ omhandler et møde i Firenze med d'Esneval, efter at de Stosch havde søgt yderligere oplysninger i Rom for at klarlægge grevens mærkelige spil ved de europæiske hoffer. Det fastslås som en kendsgerning, at franskmænden også er i kongen af Preussens tjeneste, men derimod ingen forbindelse har med den engelske regering. De to kavallerer har ikke set på hinanden med ubetinget velvillige øjne, det lyser ud af den ironiske form, de Stosch anvender i sin omtale af deres samtale, hvor han mer end antyder, at de spiller komedie over for hinanden.

Det er helt fornøjeligt at konstatere, at korrespondancen mellem Norden og de Stosch ikke altid bevæger sig omkring de seriøse emner, for i et af brevene udbeder den sidste sig et helt pund af den fortræffelige te, som han tidligere har fået, hvilket i det 18. århundrede tyder på forfinede vaner, og han giver en detaljeret beskrivelse af behandlingen af en skinke, som han har tilsendt Norden.

D'Esneval, som er utålmodig efter at komme af sted på sin ekspedition, udfolder samtidig en omfattende korrespondance,²⁷ snart til kongen, og da altid i tidens mest blomstrende og ordrige stil, snart til grev Schulin vedrørende afrejseordre, krav om flere penge og om de rejseledsagere han har udset sig. En forholdsordre²⁸ til ham fra den danske udenrigsminister om Nordens stilling på ekspeditionen fremkalder en voldsom protest fra grevens side,²⁹ der fastslår, at Norden, som han værdsætter, kan komme med som ven, men ikke som en der skal våge over hans opførsel. Også til kongen³⁰ udøser franskmænden sin harme over, at hans ledsager har fået personlige instrukser, og han må til sin sorg oplyse kongen om, at grevinden er blevet syg af vrede herover! »Men det drejer sig, Sire, om at tjene Dem og ikke at blive krænket, og at få et foretagende til at lykkes, der er lige så glørværdig for Deres Majestæt som fordelagtigt for staten«.

På disse meget udfordrende breve kommer et skarpt brev fra Schulin,³¹ der giver d'Esneval ordre til at afrejse uden opsættelse, da han ikke kan forvente yderligere pas eller instrukser, ud over at han skal formå kejseren af Etiopien til at lade en befuldmægtiget ambassadør følge med d'Esneval tilbage til kongen af Danmark, for der at aftale det fornødne. Hvad angår Norden, har greven ingen grund til beklagelse, for han skal blot undersøge projektets natur og se, om det med held kan lade sig udføre, hvilket kun er naturligt, når en fyrste som kongen af Danmark indlader sig på et

sådan foretagende. »Hvis jeg var Dem«, føjer Schulin klogt til, »ville jeg være henrykt for at have et øjensvidne med mig for at vidne om min iver for at tjene kongens sag«. Det slås fast, at den danske søofficer ikke er underlagt grev d'Esneval, men skal rejse i hans selskab og har krav på bordhold og transport, men selv betaler resten.

Endelig melder Norden og d'Esneval i et fælles brev af 9. maj 1737³² afsejling fra Livorno med første gunstige vind for dem og deres rejseselskab på en halv snes personer, deriblandt grevinde d'Esneval, der, som det hedder, følger med af sparsommelighedshensyn.

Åbenbart for at mildne luften modtager den unge søofficer nu også ordre fra København³³ om at »communicere Grev d'Esneval Alt; thi ellers vilde bemeldte Greve kun blive fortrædelig, og det hele Værk derover gaae i Staa«. Men kongens kommentarer til Schulin paa dette tidspunkt taler for sig selv, når han skriver, at Esneval's skrivelser »løbe meget i hverandre, og man har Møie med at forstaae dem«. På den anden side er det kongen kært at erfare, at »Norden, siden han skal bruges til Sagen selv har Tro dertil«.

Schulin har således forsøgt på kongens vegne at dele sol og vind lige og fjerne kimen til for mange uoverensstemmelser, selv om man af det foreliggende materiale ikke kan påstå, at forholdsordrerne og ansvarsfordelingen har udmærket sig ved klarhed.

Kapitel IV

Ægypten

Det tog ekspeditionen 30 dage at sejle fra Livorno til Ægypten,¹ kun afbrudt af et par dages ophold i Messina, og i juni 1737 kunne europæerne gå i land i Alexandria. Opholdet her kom til at strække sig over nogle uger, tilstrækkeligt til at Norden kunne studere byen og tage ud til det nærliggende slot Bokkir,² som han tegnede og til den lille, senere så berømte havneby Rosetta³ i Nildeltaet.

Inden rejsen fortsatte, blev der sendt en rapport til kongen⁴ og i begyndelsen af juli tager Norden og d'Esneval med deres ledsagere ophold i Cairo, hvor de omfattende forberedelser til den store rejse sydpå op ad Nilen skulle finde sted. Særlig betydningsfuldt var det her at få afsluttet en kontrakt med den jødiske banquier Abraham Aghib, en mand der havde stor kredit og nød megen agtelse også i Europa, og af hvis erfaring og gode forbindelser ekspeditionen kom til at blive meget afhængig.

Norden, som var »Vidne til alt hvad Esneval foretog sig«, således som det indberettedes i en rapport til kongen, underskrevet af dem begge,⁵ gik også grundig til værks for at lære Stor-Cairo og omegnen med pyramiderne at kende, foruden at han satte sig ind i regeringsform og forholdene i almindelighed i landet for at ruste sig bedst muligt til rejsen.

I et langt og indholdsrigt brev til baron de Stosch, dateret Stor-Cairo 28. juli 1737⁶ skildrer Norden, hvad han har set i Alexandria og særlig kommer hans begejstring til orde over Pompejus-søjlen og Cleopatraobelisken. Disse to mindesmærker skulle ifølge Plinius have stået i Cæsars tempel, og Norden havde set tegninger af dem i Firenze, men – skriver han til vennen, antikviteterne overgår langt beskrivelserne og er af enestående skønhed.⁷

Opholdet i Cairo blev på grund af forskellige omstændigheder af betydelig længere varighed end oprindelig planlagt, og der forløb over fire måneder, inden man kunne starte rejsen op ad Nilen.⁸ En af grundene hertil var, at landet på dette tidspunkt viste sig at være i almindeligt oprør, og så længe kampene rasede imellem oprørske arabiske Sheiker oppe i landet og tyrkerne, var karavanevejene ligesom sejladsen på Nilen

fra og til Cairo aldeles ufarbare. Norden mødte nu også for første gang de indgroede fordomme, som landets indbyggere nærrede mod »Frankerne«, fællesbetegnelsen for alle europæere, hvilket også voldte »Elskere af Antiquiteterne«, der udsendtes fra Europas forskellige hoffer store vanskeligheder, og som kom til at give Norden uanede besværligheder.

Ydermere kastede en ondartet lungebetændelse Norden på sygelejet i over to måneder, en sygdom som han fra begyndelsen ikke tog hensyn til, fordi han troede den skyldtes, at hans konstitution først skulle vænne sig til Ægyptens klima, men som i det lange løb viste sig at blive skæbnesvanger for ham.

Under sin rekonvalescens fik han tid til at samle sine iagttagelser fra de første måneder i Ægypten i en fremstilling, som han senere supplerede med de erfaringer, han efterhånden erhvervede sig under hele sit ophold. Selv om mange af disse beskrivelser i dag væsentlig har kulturhistorisk interesse, viser de med hvilket åbent sind, men også kritisk sans Norden mødte denne uudforskede og fremmede verden. Ægypten var jo på hans tid et begreb, der var omfattet med den største mystik og ukendskab, og den litteratur han kunne støtte sig til, stammede udelukkende fra oldtidens skribenter og historieskrivere, hvis værker han flittigt havde studeret, men som selvfølgelig på mange punkter måtte være forældede.

Gammel-Alexandria

Oldtidens Alexandria, som Norden omtaler som Gammel-Alexandria, var forlængst udslettet, og den oprindelige beliggenhed ville have været vanskelig at fastslå, hvis ikke enkelte oldtidsmindesmærker og de to havne havde givet visse eksakte holdepunkter. Disse to, henholdsvis den gamle og nye havn, hed tidligere Afrika- og Asiahavnen,⁹ den første og også bedste var forbeholdt tyrkiske skibe, og den anden benyttedes af andre nationer, d. v. s. skibe fra Europa. Norden giver indgående oplysninger om besjlings- og dybdeforhold i de to havne; indsejlingen til den nye var flankeret af to tyrkiske kaster, hvoraf det vestligste var bygget på øen Pharos. Her stod i sin tid det ene af verdens syv underværker, det berømte fyrtårn,¹⁰ bygget af Ptolemæus II ca. 300 år f. Kr., men af dette var intet levnet, og nu – skriver Norden – angav kun en søvrig lanternes kummerlige lys det sted, hvorfra oldtidens største fyrtårn sendte sine stråler langt ud over Middelhavet.

På den østlige og mindre ø, »den lille Pharos« havde Alexandrias berømte bibliotek ligget, som på Ptolemæernes tid betragtedes som det skønneste og største i verden, men som brændte under Cæsars erobring, og heller ikke af dette fandtes på Nordens tid nogen rest. Intet syn kan være smukkere, skriver han, end det der frembyder sig, når man sejler ind i havnen og foran sig ser ruinerne af Gammel-Alexandria med sin ringmur og gamle fæstningstårne fra saracenertiden. Igennem et brud i muren ses Cleopatras obelisk knejse midt i ruinerne og længere til højre bag Ny-Alexandrias rækker af minareter og klokketårne hæver Pompejusstøtten sig i sin majestætiske skønhed på en høj bag byen.

Så snart Norden var kommet i land, var hans første mål Cleopatras obelisk, og han gav sig straks i kast med at tegne og beskrive den, foruden en anden, som han fandt tæt derved liggende væltet og næsten begravet i sandet. Rundt om lå spredte brudstykker af søjler og friser, som trods forfald lod ane, at en prægtig bygning engang havde haft sin plads her.

Cleopatras obelisk er gjort af et eneste stykke rosengranit med tydelige hieroglyffer på de to sider, der vendte mod vest og nord, mens skrifttegnene på øst og sydsiden næsten var udslettede af vind og vejr, og dette forhold mente Norden kan have været årsag til, at de romerske kejsere ikke havde bragt den til Rom. Også senere tider taler om to obelisker i Alexandria, der begge kaldes »Cleopatras nål«, og de har forlængst forladt Ægyptens jord, idet den ene – den væltede – i snart 100 år har prydet Victoria Embankment i London,¹¹ og den anden er opstillet i Central Park i New York.

Den væltede obelisk havde tilsyneladende samme hieroglyffer som den oprejste, og Norden mener, at selv om begge ifølge oldtidens skribenter skulle have stået i Cleopatras eller Cæsars palads, må de være langt ældre og sandsynligvis være bragt hertil fra et andet sted i Ægypten. En teori som senere tiders forskning har bekræftet rigtigheden af.

Foruden obeliskerne omtales også ret udførligt vandtilførslerne til Gammel- og Ny-Alexandria og nogle af de endnu bevarede store vandreservoirer under jorden.¹² En tegning er blevet resultatet, hvor også det klassiske øseværk er afbildet, og sådanne vandhjul trukket af okser fanger gang på gang Nordens interesse.¹³ Han skuffes ved synet af to forfaldne kirker, som han ikke levner megen ære, idet de var »så mørke, smudsige og så opfyldte med lamper, at man snarere skulle anse dem for hedenske templer end kristne kirker«. Resten af området inden for bymuren var

opfyldt af ruin- og grushobe, foruden at der fandtes et par moskeer og haver.

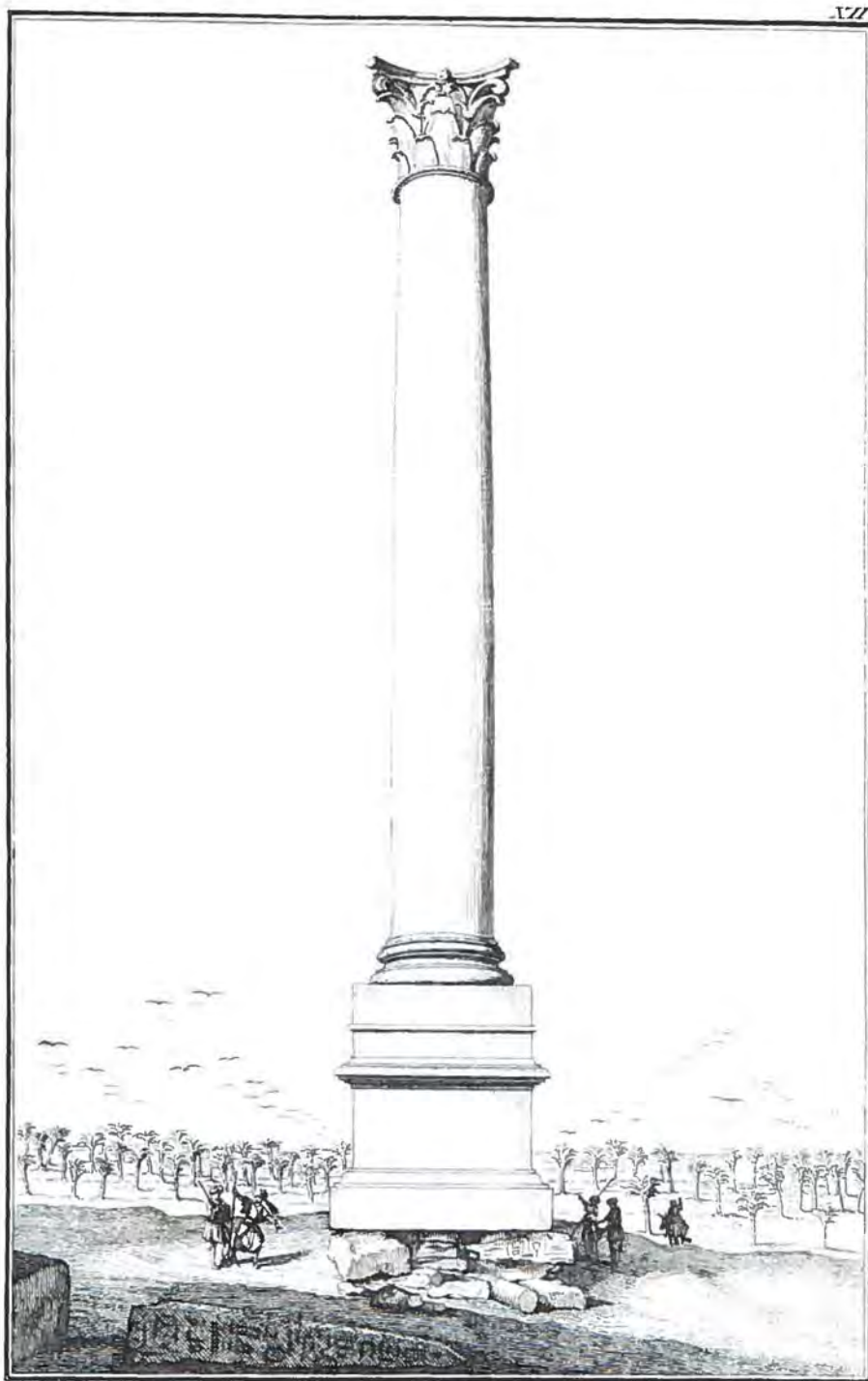
Da det oprindelige Alexandria ifølge beskrivelserne må have været langt større end det begrænsede areal, som lå inden for ringmuren,¹⁴ undrer Norden sig over, hvorledes resterne af denne romerrigets næststørste stad er blevet så totalt udryddet, at end ikke de granit- og marmorblokke, som byens paladser i sin tid blev bygget af, findes mere på stedet. Han udkaster den teori, at da saracenerne i sin tid havde erobret Alexandria, anvendte de byggematerialerne og søjlerne fra Cleopatras palads og templer m. m. til at bygge en ringmur om den begrænsede del af den oprindelige by, som det var dem muligt at forsvare. På samme måde mener han, at det bygningsmateriale som i oldtiden skulle bruges til at opføre Alexander den Stores stad, er taget fra levningerne af det ødelagte Memphis, der altså blev anvendt som en slags stenbrud. Herfra transporteredes stenene pr. skib på Nilen og gennem den såkaldte »Cleopatras Kanal« til Alexandria, en kanal som Norden dog mener må være af betydelig ældre dato end denne dronning, og som foruden at være sejlbar, har bragt Nilens ferske vand til Alexandria.

Her er disse marmor- eller granitblokke da blevet tilhugget til formålet og samtidig befriet for tidligere tiders hieroglyffer. Efter Alexandrias ødelæggelse gentager historien sig, og igennem århundrederne bliver dette enorme byggemateriale anvendt, dels til ringmur og fæstningsværker på stedet, men også i store mængder ført andre steder hen, ikke mindst til Europa, på samme måde som paverne i sin tid nedrev det gamle Rom og anvendte stenene fra oldtidens bygningsværker til kirker og paladser. Også på Nordens tid finder denne trafik åbenbart sted, for han omtaler, at han har set franske skibe ladet med store brudstykker af søjler og andre antikke rester. Pompejus-støtten¹⁵ henrykker som sagt Norden, han tegner og beskriver den og priser dens enestående placering. Han mener, at søjlen er den skønneste og største, som korinthisk kunst har frembragt, men nævner at piedestalen delvis er slået itu, efter at en araber havde forsøgt at sprænge hele støtten i luften med krudt i håb om at finde en stor skat nedenunder. Heldigvis mislykkedes attentatet, og søjlen blev stående efter dette forbryderiske forsøg. Den har også lykkelig undgået senere tiders mærkelige projekter om at blive transporteret til Europa, hvad heldigvis aldrig er blevet gennemført, så man endnu i dag kan glæde sig over dens skønhed på sin rette plads.

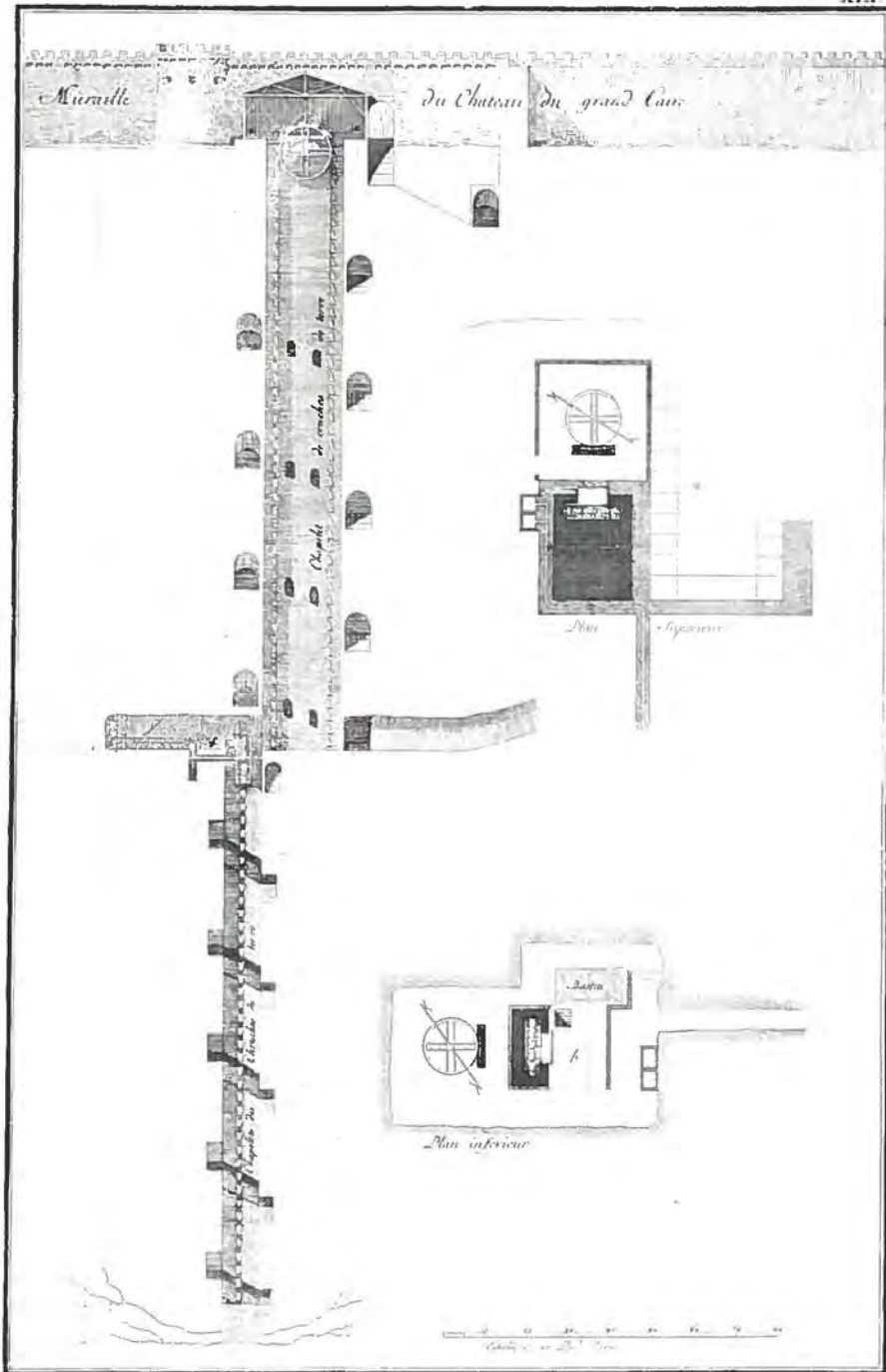
*Obelisque, dit de Cléopâtre, à Alexandrie, vu du
côté de l'ouest, qui est le mieux conservé.
« Obelisque cassé, et ramassé par terre, à moitié enseveli »*

6. Cleopatras obelisker («Nåle») i Alexandria på Nordens tid.

Colonne, dite de Pompée, à Alexandrie.

7. Pompejus-sojlen i Alexandria.

*Plan et Coupe du Puits de Joseph,
au grand Caire.*

9. Joseph-bronden i Cairos Citadel.

Hvorfor søjlen har fået navn efter Pompejus, kan Norden ikke give svar på og siger, at selv om man ved, at Cæsar sørgede over Pompejus drab, behøver han jo ikke at have rejst en søjle for ham, hvilket da heller ikke omtales af oldtidens romerske skribenter.¹⁶ Selv om støtten er i korinthisk stil og antagelig er fra Ptolemæernes tid er det heller ikke givet, at den har været forarbejdet samtidig, idet meget tyder på, at den i virkeligheden er af oldægyptisk oprindelse og senere er blevet ændret til sin nuværende skikkelse. Norden beklager ikke at være i stand til at tyde den rest af en hieroglyf-indskrift, han ser på en af fodstykkets stene, men mener at den utvivlsomt ville kunne give oplysning om søjlens første oprindelse.

Han fremsætter også en del betragtninger om den sandsynlige beliggenhed af nogle af det gamle Alexandrias mest kendte bygningsværker, og da særlig oldtidens Serapeum og Museum¹⁷ og om Alexander den Stores grav. Efter overleveringer på Nordens tid blev denne grav skånet af saracenerne ved byens ødelæggelse og kunne endnu stedfæstes i det 15. århundrede, men er siden da aldrig genfundet og findes muligvis stadig under det gamle Alexandria. Norden søgte også efter denne grav, men jo forgæves, og han håber, at nogle af hans tegninger og optegnelser fra Gammel-Alexandria måske kan komme dem til nytte, som efter ham engang vil søge at løse disse gåder.

Ny-Alexandria med gode råd til Ægypten-rejsende

Denne på Nordens tid lille by, som lå indeklemmt på det næs, der adskiller dens to havne,¹⁸ faldt i modsætning til det gamle Alexandria ikke i hans smag, ja, han sammenligner den med »et forældreløst barn som kun har fået sin faders ærværdige navn i arv«. Efter nogle bemærkninger om byens handel og skibsfart, dens grimme bygninger og fåtallige befolkning, skriver han, at Ny-Alexandrias største berettigelse ligger i, at her kan rejsende lære landets skik og brug at kende, forinden man rejser videre i Ægypten, hvilket er meget påkrævet, da alt er såre forskelligt fra europæiske forhold.

For at delagtiggøre andre i de erfaringer han selv har måttet gøre, bringer han en hel række råd, som han mener er værd at mærke sig. Vejledningen gælder »den rejsende«, hvormed Norden forbinder den som rejser for at »udbrede videnskabernes rige ved nyttige undersøgelser«, derimod ikke så meget »købmændene«, som han interesserer sig mindre

for, da disse kan få »de anvisninger af de folk af deres stand, som er passende for at opnå deres hensigter«. Enhver europæer eller »Franker« har først og fremmest brug for en god vexellerer, idet han foruden at forstrække én med penge også kan hjælpe med at skaffe tag over hovedet, idet landet ingen anvendelige herberger har, ligesom han også yder den rejsende en vis beskyttelse, da konsuler i Ægypten var meget fåtallige.

Dernæst tilråder Norden, at man klæder sig på tyrkisk vis, hvilket tyder på, at man kender landets skik og brug, og også derved kan unddrage sig den almindelige og meget påtrængende nysgerrighed, som ellers bliver alle fremmede til del. Pudsigt nok anbefales også »et par gode knebelsbarter«, og en »alvorlig og anseelig mine« vil også være i god overensstemmelse med landets skik. Begge råd har danskeren uden tvivl selv erfaret nytten af, og det fremgår af hans dagbog, at han på nilrejsen gik med turban og var klædt som en muslim, vel også fordi datidens europæiske dragt var højst upraktisk under Ægyptens brændende sol.

En rejsende bør igennem sin vexellerer tage en Janitschar¹⁹ i sin tjeneste, – en sådan mand taler nemlig som regel også »lingua franca«, er ret billig at have i sit brød og ledsager den rejsende overalt, dels for at beskytte ham mod de indfødtes overgreb, dels for at introducere ham hos de tyrkiske øvrighedspersoner m. fl. Janitscharen ryger gerne tobak og er i øvrigt ludoven, thi for ham gælder det, at jo længere den rejsende bliver i landet, jo mere tjener han selv, lyder Nordens erfaring.

Han tilråder videre, at den fremmede inden sin ankomst til Alexandria sætter sig grundigt ind i oldtidens skribenters beskrivelse af Ægypten, men da forholdene gennem tiderne har forandret sig meget, må han også supplere disse oplysninger med, hvad han kan få at vide af de få europæere, som bor på stedet. Her er det stort set kun tale om franskmænd og englændere, som på grund af deres handelsforbindelser også er repræsenteret ved en konsul på stedet. Franskmændene er langt i overtal, har en god position hos de tyrkiske myndigheder og roser sig også af at være mest respekteret, mens englænderne, tilføjer Norden, holder sig mere for sig selv, gerne overlader franskmændene den ære at klare vanskelighederne, men er til gengæld måske bedre handelsmænd.

Der advares mod de personer, der, så snart man er kommet i land fra sit skib, beredvilligt tilbyder den rejsende deres tjeneste som fører, thi de viser én kun det, som enhver ved, og vil man gå videre, fraråder de dette indtrængende som værende forbunden med alt for stor risiko. Man skal

heller ikke fæste ubetinget lid til, hvad der fortælles om de farer, som truer de rejsende i Ægypten, gør man det, kan man lige så godt blive i Alexandria. »En fornuftig mand bør ikke blot dømme af andre folks tale. Han må vælge erfaringen til sin ledsagerinde og foragte alle de uvidende eller lettroendes sladder«.

Dog advarer Norden indtrængende den rejsende imod at vise for stor nysgerrighed, især på steder hvor de tyrkiske embedsmænd ikke ønsker det, først og fremmest i moskeerne og dernæst ved fæstningerne. Gør den fremmede det alligevel, må han før eller senere bøde hårdt derfor. Så længe man ikke rejser uden for Alexandria, behøver man ingen tolk, men den der vil videre sydpå, må i al fald have en tjener, som forstår og taler arabisk, bedst er det dog, mener Norden, at rejse i selskab med missionærer eller europæiske købmænd, da de i reglen forstår sproget og er mere til at stole på end tilfældige tjenere, der som regel er grækere eller jøder.

Det understreges, hvor farligt det er at grave under en »Alderdomslevning« eller at bryde stene deraf. Man må indskrænke sig til at betragte, hvad man har for øje, ja blot at undersøge et mindesmærkes indre eller at opholde sig længere tid derved kan have farlige følger. I den forbindelse omtales en fransk konsul, der havde fået myndighedernes tilladelse til at opmåle Cleopatras obelisk og derfor gravede ved foden deraf. Han nåede dog aldrig, hvad han ønskede, thi hver nat fyldte indfødte det hul til igen, som han havde lavet om dagen.

Norden hævder, at denne hårdnakkede modstand skyldtes, at alle såvel myndigheder som arabere var overtudet om, at der lå skatte skjult overalt ved enhver ruin eller mindesmærke, da ingen fornuftige mennesker ellers ville grave i jorden. Kun troen på at de fleste skatte var forheksede, og at frankerne alene kunne trodse denne trolddom, afholdt myndighederne fra at nedrive oldtidens monumenter og de indfødte i at ødelægge endnu mere end allerede sket.

En af de alvorligste advarsler gælder den fremmede, der inlader sig i nogen »Intrigue amoureuse«. »Jeg skulle vel formode, at een der rejser til Ægypten for at undersøge oldsager skulle være afholdende nok til ikke at frygte noget i den retning, men skulle nogen alligevel fristes af denne slemme lidenskab, så behøver han blot at tænke på sådanne fortællinger, som de, der har besøgt Alexandria og Cairo, kan berette. Han vil her erfare, at unge købmænd er blevet ulykkelig myrdet i disse to byer, og at andre er blevet ruineret for at få Janitscharer til at tie, ligesom mange

er blevet bedragne ved i stedet for at have nydt fornemme fruentimmers gunst i stedet for har været gemene prostitueredes elskere og tilmed har pådraget sig en sygdom, som de beholder hele deres liv, og hvoraf ingen har kunnet helbrede dem«.

Endelig må man overalt i Ægypten undgå enhver anledning til at lade sig fornærme af indbyggere, og skulle man alligevel komme i klammeri, vil det være klogt at lade, som man hverken hører eller ser noget. Man kan lade det komme til trusler, men man skal vogte sig vel for at slå en muhamedaner, thi selv om man kan prise sig så lykkelig at slippe derfra med livet, så koster det dog mange penge i erstatning også til slægtninge af den, der er ramt, og går han til en dommer, koster det så meget, at ingen forsøger det igen.

Norden slutter med at udtrykke håbet om, at hans råd kan være andre rejsende til nytte, i stedet for at de selv må gøre deres egne bitre erfaringer. »Jeg for min part«, siger han, »ville have været henrykt, dersom nogen havde givet mig disse informationer forinden min egen rejse derhen«.

Ægyptens regeringsform

Til forståelse af de forhold ekspeditionen mødte under hele Ægyptenrejsen, har Norden givet følgende oversigt over landets politiske og administrative forhold, hvilket var ret påkrævet, under hensyn til det almindelige ukendskab der herskede herom.

Da Sultan Selim I med sine osmanniske styrker underlagde sig Ægypten i 1517, erobrede han både Cairo og Nedre-Ægypten, men ikke Øvre-Ægypten, hvis Sheiker kun til en vis grad anerkendte det tyrkiske overherredømme. For at sikre sig magten bedst muligt, oprettede Sultan Selim en stedlig tyrkisk regering i Cairo, ledet af en Bacha (pascha), der herskede med uindskrænket magt ved hjælp af tyrkiske embedsmænd, nemlig ialt 24 Beyer, der regerede landets provinser og var ansvarlige over for Bachaen, på samme måde som han var det over for »Den høje Port«²⁰ i Konstantinopel.

Hvert år påhvilede det en Bey at sejle dertil for at aflevere skatten til Sultanen, en anden Bey havde pligt til at følge den årlige karavane til Mekka, mens de Beyer der ingen provins havde under sig, sad i Bachaens råd, den såkaldte Divan.

Krigsmagten bestod udelukkende af landmilitære styrker, da Selim I

ikke havde oprettet nogen tyrkisk sømagt i Ægypten, hvad søofficeren Norden udtrykkelig henleder opmærksomheden på. Hæren var opdelt i afdelinger og bestod væsentlig af de to førende korps Janitscharer og Assaffer,¹⁹ som indbyrdes rivaliserede, men forenedes i ringeagt for alle andre. Hver militær afdeling havde en Aga til chef, og disse var også kommandanter på de relativt få fæstninger i Ægypten; underlagt dem var Schorbatschier (subashier), der sammen med en Aga også udgjorde en Divan.

I Cairo havde politidirektøren magt over liv og død og kommanderede et halvt hundrede politibetjente eller snarere bødler, der afgjorde alt på stedet, hvorfor alle flygtede, når de viste sig i Cairo's gader og stræder. Provinserne styredes som nævnt af Beyer, på mange steder fandtes dog kun en Cacheff (kashif) eller Caymakan (caimakam), der havde myndighed over 3-4 landsbyer og med omtrent samme magt som Beyer.

Religionens ledelse lå i hænderne på en Muffti og nogle skriftkyndige, der afgjorde alle gejstlige sager, og – skriver Norden »i alle andre sager altid holder med den stærkeste part, dog kun så langt han besidder overmagten«.

Den ægyptiske befolkning der boede imellem Nilens delta omtrent op til Benesoeff (Beni Suef) bestod af fellaher og beduiner. De første, bønderne, boede i landsbyerne og adlød regeringen i Cairo, mens de andre var omstrejfende arabere, opdelt i små grupper, hver under sin Sheik. De levede i telte, ejede intet land og skiftede stadig opholdssted; inden de slog sig ned et sted, akkorderede de med den lokale Bey eller Cacheff om f. eks. et års tilladelse til at dyrke jorden eller at lade deres kvæg græsse. Når aftalen var sluttet, levede de i reglen stille og fredeligt, handlede i landsbyerne og behandledes med større frihed end fellaherne. Da de intet ejede kunne man intet kræve af dem, og da det var nomadefolk, blev de ikke længe samme sted, men brød pludselig op og drog bort. Hvis de da havde noget udestående med øvrigheden, forenede de sig med andre grupper, valgte en Sheik til anfører og bosatte sig med magt der, hvor de ønskede at slå sig ned. Høsten tog de i så tilfælde fra fellaherne, der nu var ude af stand til at betale deres skatter med det resultat, at regeringen sendte

Anm. Den almindelig anvendte ægyptiske stedsbetegnelse i vor tid (∅: »Gyldendals Verdensatlas« 1951) er i parentes – og som regel ved første omtale – tilføjet den af Norden anvendte, som svarer til hans eget store kort over Nilen (se illustr. 27 og 28). På samme måde er den nu benyttede betegnelse og ortografi for visse embeder og lign. tilføjet den af Norden anvendte.

soldater ud for at fordrive beduinerne, der satte sig til modværge, og derved opstod der talrige småkrige rundt i landet.

Nogle af disse skærmydsler kunne udvikle sig til større bataljer. Som eksempel nævnes, hvordan en Sheik i spidsen for 4-5000 krigstrænede beduiner bekæmpede Beyen af Girge (Girga) og satte sig i besiddelse af landet omkring Monfaluth (Manfalut), hvor de slog sig ned og kun betalte skat til deres egen Sheik. Andre beduiner havde på samme måde sat sig fast ved Ouladjeche lige over for Benesoef, hvor de modtog alle rebeller imod den tyrkiske regering og ikke tålte nogen tyrk på deres område. Alt dette måtte regeringen tolerere, thi jo længere bort man kom fra Cairo, jo vanskeligere var det for tyrkerne at bekæmpe disse oprørske beduiner, der kunne udvikle sig til rene røverbander.

Kom man så langt sydpå som til Øvre-Ægypten, var forholdene igen anderledes, thi på strækningen fra Girge til Essuaen (Assuan) på begge sider af Nilens bredder regerede arabiske fyrster, som også kaldtes Sheiker, og som siden Selim I's dage stadig havde opretholdt en vis suverænitæt inden for hvert sit fyrstedømme. Ved dødsfald betalte fyrsten ganske vist et beløb til den tyrkiske Bey for at anerkendes som arving og overtage faderens land, men han havde uindskrænket herredømme over undersåtterne og fandt sig f. eks. ikke i, at Beyen af Girge kom ind på hans område uden tilladelse.

Udadtil holdt disse potentater sammen og tillod aldrig, at tyrkerne understøttede en af parterne, men kunne dog meget vel indadtil bekrige hinanden. Regeringen i Cairo forsøgte altid at stifte uenighed imellem disse fyrster indbyrdes for derved at svække deres magt og favorisere også, at flere arvinger delte et stykke land, thi derved fik Bachaen flere penge i tribut. De øverste tyrkiske embedsmænd i Cairo bejlede også stadig til disse fyrsters gunst for i givet fald at kunne søge tilflugt hos dem og bringe sig selv i sikkerhed i påkommende tilfælde.

Når alle disse mildest talt kaotiske forhold tages i betragtning, forstår man bedre hvilke vanskeligheder der var at overvinde, for den der i det 18. århundrede ville foretage en rejse i Ægypten.

Ny-Cairo²¹

Ægyptens hovedstad omfattede to bydele, som Norden betegner Gammel-Cairo og Ny- eller Stor-Cairo, og da han forudsætter den sidste relativ

kendt, omtaler han kun et par specielle oplevelser foruden at give en oversigt over de varer man fik herfra, priserne herfor, den gældende valuta og vægtenheder.

Han har det held i midten af august at være vidne til den årlige store højtidelighed, der fandt sted, når Nilen påny strømmede over sine bredder og bragte vækst og frodighed med sig.²² Festlighederne knyttede sig til åbningen af den kanal, der ledte flodens vand ind til byen, når Nilen var steget tilstrækkeligt højt. Så snart floden begyndte at stige, blev kanalens munding lukket med en jorddæmning, som forsynedes med et mærke, og når vandet var nået hertil, var det signalet til, at denne og alle andre kanaler i Ægypten kunne åbnes for de livgivende strømme. Under overværelse af Bachaen med sine Beyer, alle ledsagede af store og prægtige følger blev diget brudt ned, og når nilvandet strømmede ind, blev der kastet offergaver af penge og frugt deri. Under fyrværkeri og kanonsalutter dansede og festede folk og begik »tusinde narrestreger« i deres glæde over, at tørketiden var slut. En overordentlig levende tegning fra Nordens hånd gengiver dette brogede sceneri.²³

Det andet, der har fanget hans særlige interesse og derfor også findes som illustration, er den berømte »Josephs brønd«,²⁴ der er boret 276 fod ned i klippen for at forsyne Citadellet med vand, og som er et imponerende stykke ingeniørarbejde. Selve brønden er delt i to afdelinger med en afsats 146 fod nede, hvortil vandet blev halet op fra kilden 130 fod længere nede ved hjælp af et øseværk, d. v. s. lerkar på kæde-træk, trukket af blindede okser, der gik deres evighedsgang på denne afsats dybt nede under jordens overflade. Et lignende kæde-træk, også trukket af okser, oppe på jorden trak da vandet op fra afsatsen til et bassin på overfladen.

Selve brønden eksisterer endnu, men er ude af funktion og ret vanskelig at finde. Har man mod til at balancere ned ad de slidte trin, hugget i klippen, med et tændt lys i hånden, kan man nå den første afsats og ved at lytte til stenens plask mod vandoverfladen dybt nede få et begreb om dette formidable foretagende.

Gammel-Cairo

Denne bydel med sin beliggenhed imellem Ny-Cairo og floden lå ved den kanal, som i sin tid er gravet imellem øen Rodda (Roda) og det faste land.²⁵ De fleste bygninger var rigmandshuse og lå omgivet af skønne

haver med daddelpalmer og vinstokke, og her opholdt Cairos velhavere sig, når Nilens vande var i tiltagen. Når floden var på sit laveste, var der så lidt vand i kanalen, at man kunne gå tørskoet over til Rodda. Norden beskriver i ord og streg den betydningsfulde bygning på øens sydside »Mokkias«,²⁶ der betyder mål, og som han mener er opført af saracenerne. Ved hjælp af en inddelt søjle i det firkantede tårns midte kunne man her måle Nilens vandstand, som jo var – og er – af så afgørende betydning for hele Ægyptens eksistens, og som offentlige udråbere dengang kundgjorde rundt i byen på visse tider. Norden gengiver i sin tegning den arabiske indskrift over indgangen til bygningen og oversætter den således: »Døren til denne plads bevidner, at der er ikkun en eneste Gud og at Mahomed er denne Guds sendebud«. ²⁷

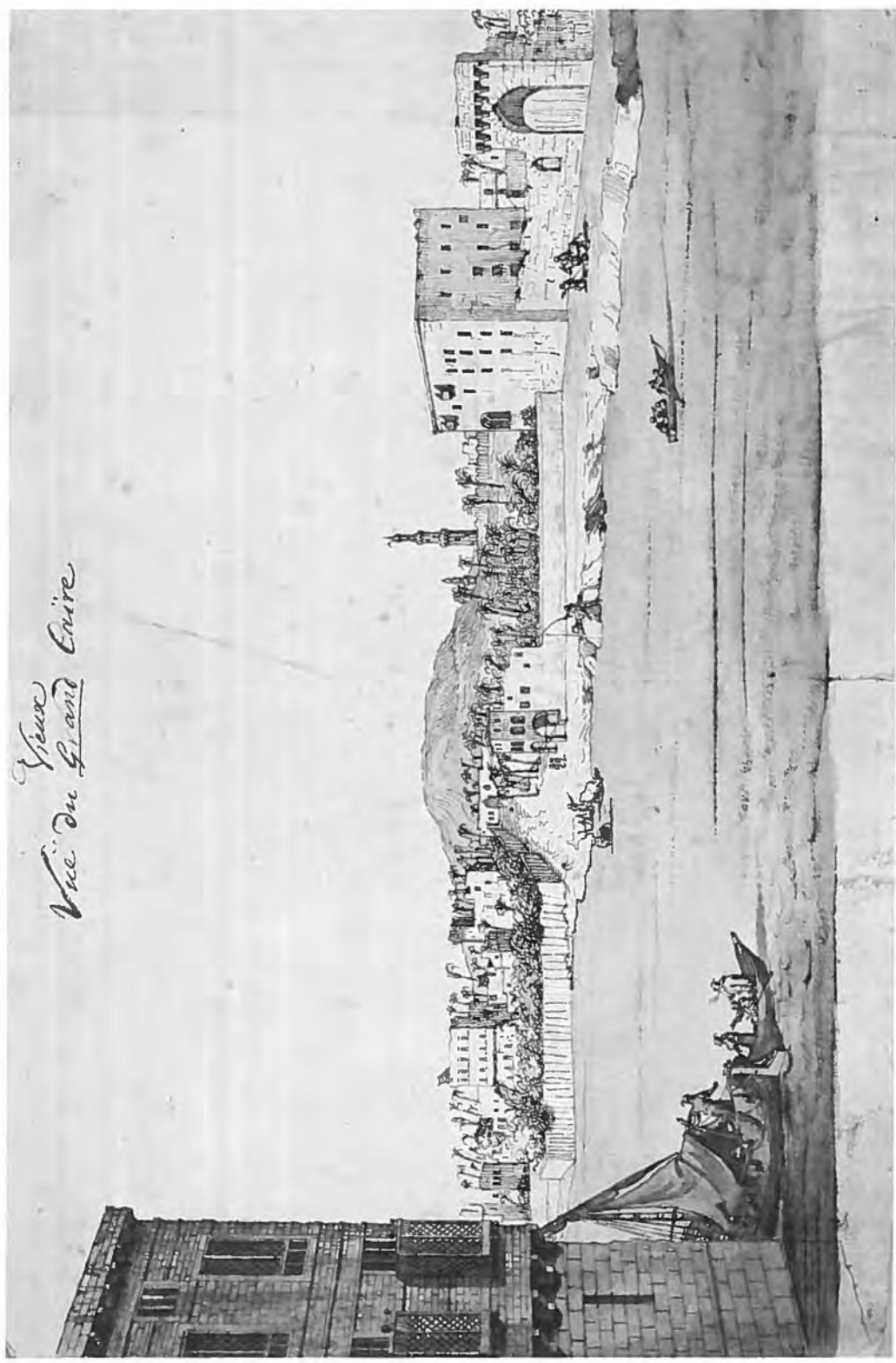
Det er med en vis skepsis, at Norden genfortæller beretningen om, at det skulle være fra Rodda, at Moses som spæd blev sat ud at sejle i sin vugge på Nilen og reddet derfra af Faraos datter. Han mener, at man har god grund til at tvivle på den historie, thi dels var Rodda ikke en ø dengang, og dels lå Memphis på den anden side af Nilen, og den hellige skrift omtaler intetsteds, at Faraos datter var taget over floden.

Norden nævner landsbyen Gize (Giza) på Nilens vestlige side som stedet hvor mange har ment, at Ægyptens ældste hovedstad Memphis har været beliggende; han selv lader dog ikke til at være helt overbevist herom og peger med rette på forskellige ting, der taler herimod.

Det er interessant at se, hvor hans iagttagelser strækker sig over mange områder, først og fremmest selvfølgelig geografi og oldtidsmindesmærkerne, men som den praktiske mand han er, tegner han også en lang række brugsting fra dagliglivet. Metode til kunstig udklækning af kyllinger, tærskning af ris ved hjælp af slæder trukket af okser, og de større nilfartøjer, »Merkeb«,²⁸ som ekspeditionen selv benytter på nilsejladsen,*) er nogle af de emner som han tegner og beskriver. Om græshopperne siger han morsomt, at de er besynderlige, for de har »hieroglyffiske pander«, og han sammenligner deres flugt med et sejlskib for fulde sejl, og når insektet står stille som et skib til ankers med beslåede sejl.²⁹

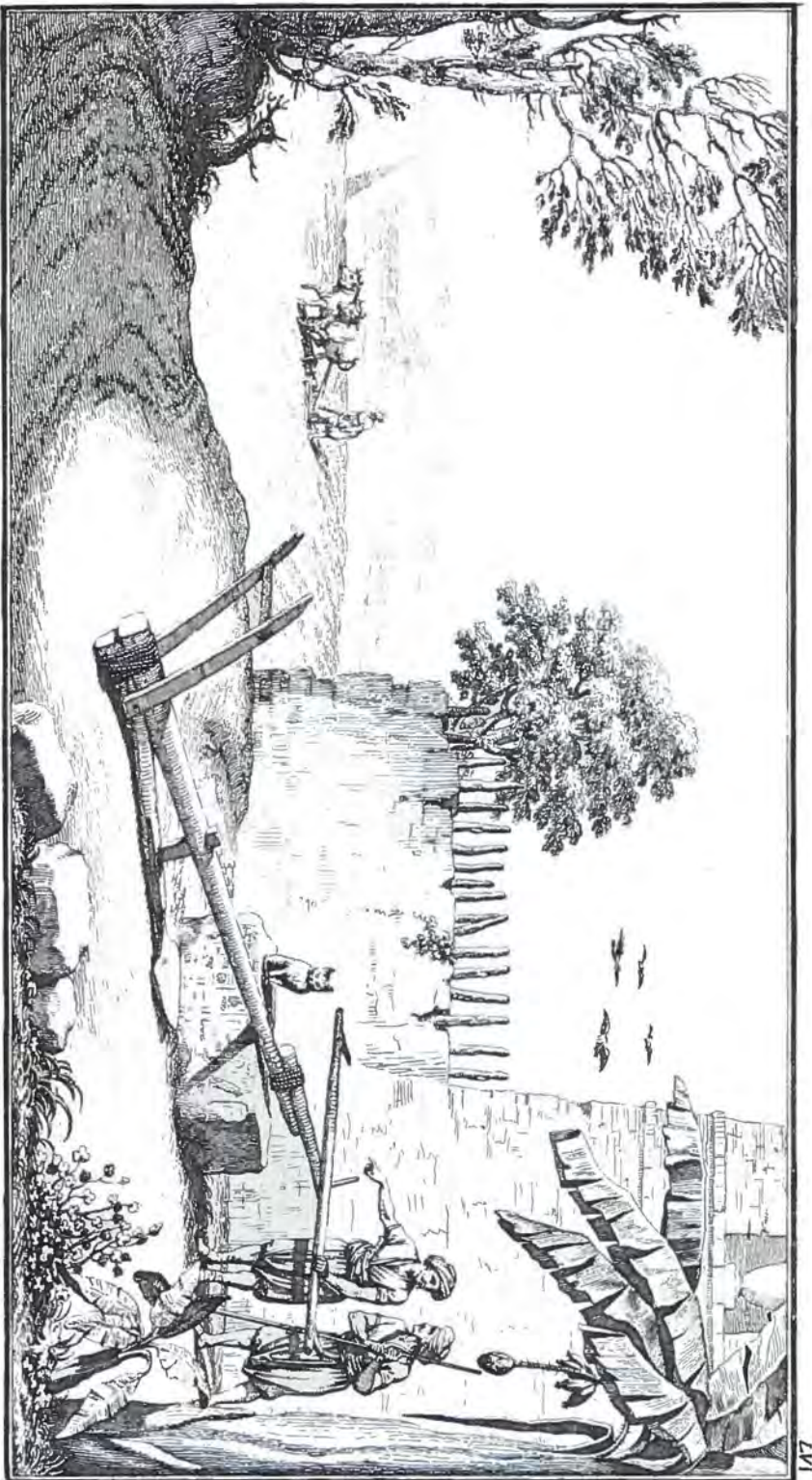
Norden undrer sig over færgerne på Nilen, som ganske enkelt består af store tæt sammenbundne lerkar eller krukker, sammenholdt af et net og

*) Antagelig forsynet med et stort telt anbragt på dækket for at skaffe plads til alle ekspeditionens medlemmer. Se bl. a. Pl. LXXIV.

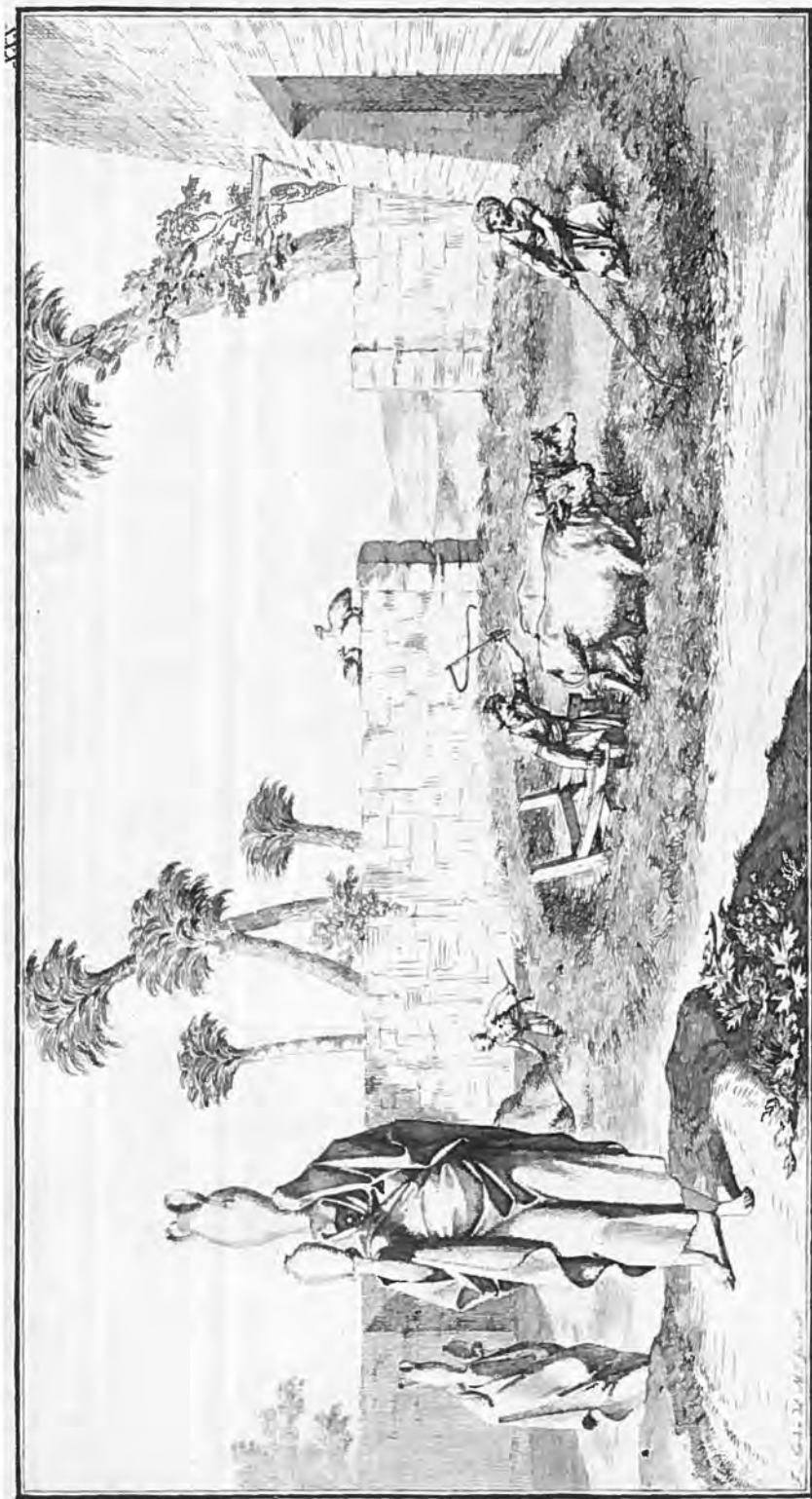
Vue du Grand Caire

10. Udsigt fra Gammel-Cairo over Nilen.

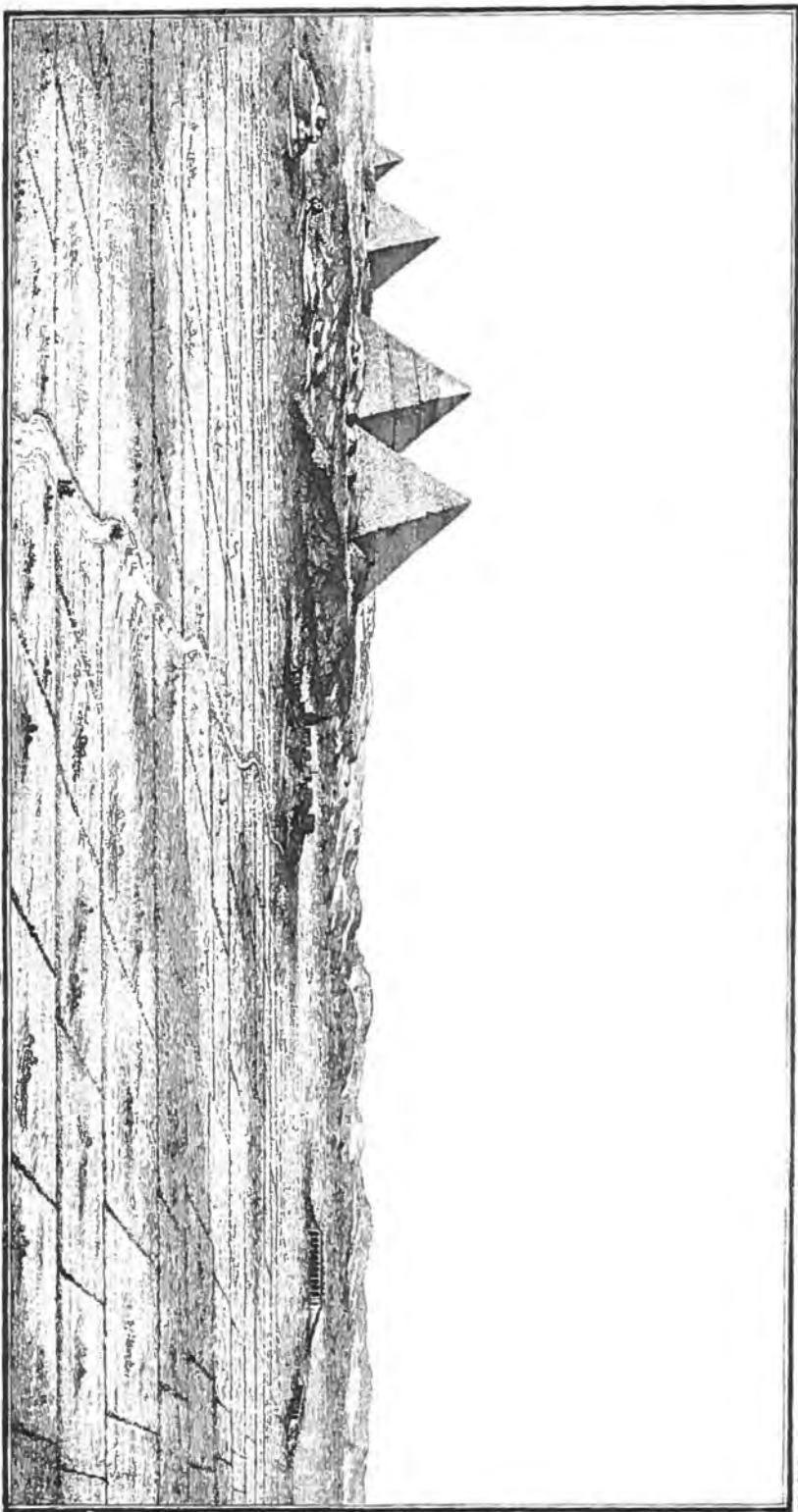
Charrue Egyptienne, destinée à semer, dans l'Egypte supérieure.

11. Plov fra Øvre-Egypten.

Manière de battre le ris, et de quelle façon les femmes portent l'eau en Egypte.

12. Ristærskning.

*Vue des Pyramides de Memphis,
depuis de la maison du Kaimakan, à une lieue de distance.*

13. Pyramiderne ved Memphis. (Gizeh).

dækket af palmeblade. Færgemanden forstår at udnytte tiden, for han har ofte en snor hængende ud af munden, der simpelthen fungerer som fiskesnøre under overfarten.³⁰ Pottemagerkunsten som har skabt de smukke lerkrukker til vand, de praktiske kobberkander, lamperne af palmetræ og lygter af form som »mærsekurve« får deres omtale.³¹

Nilens oversvømmelser med hele det sindrige system af vandmøller, kanaler og diger til at lede vandet ind over markerne³² giver Norden en indgående beskrivelse, og han ironiserer samtidig over den opfattelse, som han har hørt gjort gældende om Ægypten, at det er et jordisk paradys, hvor man hverken behøver at pløje eller så, og alt vokser af sig selv efter Nilens oversvømmelser. Tværtimod, skriver han, der er næppe noget land, og det gælder især Øvre-Ægypten, hvor jorden kræver mere pasning, og udebliver den forvandles landet til ørken.³³

Pyramiderne

Søger man i dag oplysning og viden om pyramiderne, findes der en rigdom af litteratur og billedmateriale, men ganske anderledes stillede det sig, da Norden oplevede Ægyptens vel mest imponerende oldtidsminder. De hører, skriver han, med rette til verdens syv vidundere og bortset fra den lille efterligning i Rom,³⁴ findes de kun i Ægypten og på strækningen mellem Cairo og Meduun (Maidum) ved foden af det høje bjærgplateau, som befinder sig imellem Nilens vestlige bred og den Libyske Ørken. De er alle opført som begravelsespladser, nogle har været åbnet, andre er ødelagt, men størsteparten har ikke været undersøgt; fælles for dem alle er dog, at de på en eller anden måde er medtaget af tidens tand. Man ser let, at de ikke er opført på samme tid, da nogle er langt større og prægtigere end andre. Om deres alder mener Norden, at det er tydeligt, at pyramiderne må være ældre end de ældste historieskrivere, thi alt hvad de beretter er grundet på traditioner, som er mere fabelagtige end rimelige.

En ting er i al fald ligeså beundringsværdig som sikker, nemlig at de eksisterer endnu i vore dage, fortsætter han, skønt man allerede havde glemt deres oprindelse dengang de første græske filosoffer rejste i Ægypten. Dog mener han, at det er en dristig tanke, at pyramiderne skulle være endnu ældre end Babylons-tårnet, derimod at det er sandsynligt, at de er opført inden hieroglyfferne skabtes. »Hvorledes kan man ellers tro, at ægypterne byggede disse prægtige mindesmærker uden indskrifter, de som

ellers var så ødsle med at udstyre alle betydelige bygninger med hieroglyffiske tegn?«.

At indbyggerne fæster lid til en skrøne om, at landet i de ældste tider var befolket med kæmper, som uden større besvær kunne bygge pyramiderne, affærdiger den nøgterne Norden med: »Denne fabel fortjener næppe at gendrives, det falske deri falder let i øjnene«, nemlig bl. a. at gangene inde i pyramiderne var så trange, at et almindeligt menneske næppe kan trænge igennem, og også størrelsen af en sarkofag inde i den store pyramide kuldkaster denne fantasifulde historie.

De store pyramider ved Gize³⁶ benævnedes dengang »Memphis-pyramiderne«, da man antog, at her havde denne by haft sin beliggenhed, hvad Norden jo personlig tvivlede på, og blandt disse fandt han kun den nordligste og største åben og tilgængelig, nemlig den der i vore dage kaldes Cheops-pyramiden.³⁶ Hans beskrivelse af, hvordan han forsøger at udforske dens indre, er ikke uden dramatik, – hvordan han på hænder og fødder kravler op gennem smalle gange for til sidst at nå frem til et gravkammer, hvor gulvet delvis var sammensunket og fyldt med huller, men dog indeholdt en sarkofag af granit uden nogen prydelser.³⁷ »Alt hvad man kan sige derom, er dette, at den er meget net udhulet og klinger som en klokke, når man slår på den med en nøgle«.

De andre og mindre pyramider i dette område havde næsten alle været åbne og nogle var meget ødelagt, og det samme gjaldt begravelses-grotterne, som alle var plyndrede.

Det siger sig selv, at kunstneren Norden først og fremmest måtte skildre pyramiderne gennem sine tegninger, og det har han da også gjort med meget smukke resultater, deriblandt en forbavsende korrekt plan af det indre af Cheops-pyramiden. Hvordan det er lykkedes ham at give en så nøjagtig tegning heraf, er egentlig noget af en gåde. Også sphinx'en bliver gengivet, og den fylder ham med beundring, samtidig med at en stærk harme kommer til orde, fordi dens næse var blevet så skammelig mishandlet.³⁸

Vinteren fremhæves som den bedste tid til at besøge pyramiderne, da er markerne tørre i modsætning til om sommeren under Nilens oversvømmelser,³⁹ hvor man har de største vanskeligheder med at skaffe sig de fornødne småfartøjer. En anden årsag til at sommeren frarådes, er den, at »på denne årstid kommer araberne ned fra bjergene og lejrer sig ved Nilen, og da de er uregerlige folk så gør de sig ingen samvittighed over at plyndre fremmede«.

Der følger nu en anvisning på, hvordan man foretager en tur fra Cairo ud til pyramidernes, og den giver unægtelig et vist perspektiv sammenholdt med vore dages komfortable turistudflugter til samme sted!⁴⁰ Rejsen gøres, fortæller Norden, på et par dage og bedst ved at leje sig æsler til transporten og efter at være færget over Nilen til Gize rider man ud til Caymakanen, hvor man finder herberge. Her tilbringer man natten meget ubehageligt, »uden seng og bekvemmeligheder og bliver meget plaget af væggelus. Dog en nat er snart forbi, og den der drives af nysgerighed tager desto lettere til takke med slige besværligheder«.

Næste morgen går det videre, og i en lille landsby i nærheden lejes et par arabere som vejvisere, og det sidste stykke tilbagelægges til fods. »Ved indgangen til den første pyramide skyder man først et par pistolskud af for at forjage flagermusene, hvorpå man lader sine arabere kravle ind for at rage sandet bort, som næsten har tilstoppet indgangen. Selv klæder man sig nu af til skjorten på grund af den umådelige varme, der er inde i pyramiden. I denne tilstand går man ind i gangen, hver med et lille voksllys i hånden, thi man tænder ikke faklerne, før man kommer ind i kamrene af hensyn til den stærke røg. Ved enden af gangen finder man en åbning, som næppe er én og en halv fod høj og to fod bred, men det er ikke desto mindre gennem dette hul, at man må krybe, idet de to arabere, som er kommet ind først, griber en i benene og haler en gennem denne vanskelige passage fuld af sand og støv. Heldigvis er denne snævre gang kun to alen lang, ellers ville det være uudholdeligt for den, der er uvant hermed«, føjer Norden til. Den rejsende kommer nu ind i et større rum, hvor man kan puste ud og forfriske sig, inden man tager fat med fornyede kræfter på at klatre op ad de snævre gange, som til sidst fører ind til det rum midt i pyramiden, hvor sarkofagen befinder sig. Her kan man »for morskabs skyld« skyde sine pistoler af for at høre det tordenlignende skral, skuddene forårsager.

Efter at man påny har kæmpet sig igennem gangenes sand og grusdynger, og tilbageseturen er vel overstået, er det første man skal gøre, når man atter befinder sig i fri luft at klæde sig varmt på og indtage et »got Glas drikkende Vahre«, da overgangen fra den umådelige hede inde i pyramiden til den mere tempererede luft udenfor kan forårsage lungebetændelse. Til slut indskærpes den rejsende altid at have følgeskab med en Janitschar, »thi ganske vist skal man ikke vente nogen tjeneste af ham, men han holder folk på afstand«.

Til slut omtaler Norden de sydligere beliggende pyramider ved Sakarra (Saqqara) og Dagjour (Dahshur) og fremhæver her specielt »den falske pyramide« (trinpyramiden).⁴¹ Vedrørende området her, siger han, at man finder intet tilsvarende i Ægypten, thi dette højdeplateau mellem bjergene og Nilen oversvømmes aldrig af floden, og må efter hans mening have været stedet, hvor det gamle Memphis havde sin beliggenhed, en antagelse der også senere har vist sig rigtig.

Obeliskerne

Om obeliskerne siges der, at disse storartede mindesmærker kun står tilbage for pyramiderne, og at deres skønne form og udsmykning giver dem en majestætisk virkning. De var lavet af ét stykke granit, og Norden mener, at formålet med dem var at pryde templer og paladser. Den rige udsmykning med hieroglyffer, som de fleste er udstyret med, beundrer han ligeså meget, som han beklager ikke selv at kunne tyde dem og tror, at det er tvivlsomt, at nogen vil kunne gøre sig håb derom.⁴²

Foruden Cleopatras nål og den væltede obelisk i Alexandria som han har omtalt i beskrivelsen herfra, kommer han ind på en omtale af de mest fremtrædende obelisker, han fik at se på sin nilrejse, hvoraf den sydligste var fra øen Philae. Han fremhæver især fra Luxor i det gamle Theben to obelisker, som havde deres plads foran indgangen til de prægtige tempelruiner og anser disse to for at være de mest fuldkomne i sin art.

I Carnac (Karnak) må han beundre fire helt intakte obelisker, i skønhed næsten på højde med hvad han så i Luxor, og desuden to små eksemplarer, som er lavet af en særlig smuk granitart, der minder om porfyr og er udstyret med hieroglyffer i forskellige farver. De er anbragt foran et lille tempel, og han mener, at de har været fodstykker til afgudsbilleder. Også mægtige brudstykker af obelisker finder Norden ved Carnacs mure, rigt udstyret med hieroglyffer og »farvelagte dekorationer« af stor skønhed. Han omtaler også den ufuldendte obelisk ved Assuan, som var brudt i to stykker, men da den dengang delvis var dækket af sand, kunne han ikke angive længden.⁴³

Kapitel V

Nilsejladsen

Da Nordens helbred i slutningen af oktober 1737 var nogenlunde restitueret, sender han en meget fyldig og indholdsrig rapport¹ hjem til »den Høygræwelige Excellence og Høyædle og Høybaarne Herre«, som grev Danneskiold altid tituleredes i Nordens breve. Efter at have gjort rede for sin alvorlige lungebetændelse, der nær havde kostet ham livet, meddeler han, at takket være den katolske »Pater Procurator General« fra Rom, var han blevet vel modtaget af missionærerne i det katolske hospitium i Cairo og havde fået adgang til deres arkiver, og da de kendte forholdene godt i Etiopien, havde de kunnet give et klart billede af forholdene der. Kejserens politik gik ud på først og fremmest at befri landet for den stærke tyrkiske indflydelse, og desuden gennem pavehoffet i Rom at skaffe diplomatiske forbindelser med en europæisk fyrste, som var interesseret i at etablere handelskontakt med landet. Den omtalte katolske pater, der deltog som et af de mest fremtrædende medlemmer i ekspeditionen, var indehaver af en høj juridisk stilling ved pavehoffet og har som sådan sikkert også repræsenteret dettes interesser.

Hvad selve rejseforberedelserne angik, var de nu ved hjælp af den indflydelsesrige banquier Mr. Abraham Aghib i Cairo skredet væsentlig frem, samtidig med at urolighederne i landet var aftaget noget. Ved hans hjælp var der truffet aftale med en indfødt »Reys« (Rais) – det arabiske ord for skipper – der netop var ankommet til Cairo fra Øvre-Ægypten med en last til Aghib,² som havde en overenskomst med de stedlige arabere om at besejle Nilen op til første katarakt. For en sum penge og en ny klædning ville denne Reys påtage sig at sejle hele ekspeditionen dertil, endvidere derfra at skaffe ny befordring, og han forpligtede sig til ikke at medtage andre rejsende eller gods for ikke at sinke sejladsen hermed. At rejse over land hele vejen med karavane, som også havde været på tale, ville både på grund af forholdene i landet og ekspeditionens store omfang være udelukket.

Også takket være Mr. Aghibs uvurderlige hjælp var de nødvendige

anbefalingsskrivelser fremskaffet fra regeringen i Cairo til Beyer, guvernører og arabiske Sheiker, hvis områder ekspeditionen skulle passere på nilsejladsen til Øvre-Ægypten, og således at man eventuelt kunne vende tilbage via det Røde Hav. Med disse skrivelser, underskrevet af Osman Bey og kommandanten for Janitscharkorpset Osman Aga skulle ekspeditionen være sikret så langt sydpå, som tyrkernes magtområde nåede. De fremmede konsulers påfaldende og åbenbart noget foruroligende nysgerighed for hele foretagendet blev stillet tilfreds; »Mens Endog herudi tienner Vorriss Banquier, som tager tusinde præcautioner for at sette vos og vorris Reÿse udi Sikkerhed. Hand har gifvet vorris Bort Reÿse tilkiende hos Bachaen og underrettet hannem at dend alleeniste skeede for at satisficere curiositeten af en Stoer Europeisk Prinze; Som hafde Lÿst til at være underrettet om Niil-Strømmens Sande Løb og om di paa Hands Reveer sig befindende rare Resster af antiquiteter«,¹... og for at fjerne de tyrkiske myndigheders mistro blev det angivet, at det endelige mål ikke var Etiopien, men derimod Madagaskar.

Af samme indberetning¹ fremgår det, hvem ekspeditionen bestod af, efter at den nu også havde suppleret sig med forskellige nye medlemmer. Det var en ganske »considerabel suite« på ialt 16 personer: Greve d'Esneval, Lieutenant Fredrick Ludewig Norden, Pater Michael Angelo de Vestigne, som var Procurator General af Missionerne, Pater Sigefrido de Lubiano, kaldet Pater Guiseppe, der var første tolk og talte udmærket arabisk, d'Esneval's to sekretærer Secr. Segnr. Pietro de Ruiten og Jacques F. de Geninville, Jacques Froi, der var læge og får følgende karakteristik: »en habil homme Som eÿ alleene udi Huuset, men endog udenforre ved Hands Lÿkkelige curer gjør vos stoer Tienneste, det er een af di bestste acquisitioner af alle vorris Betienter«, en abessinsk koptisk præst, som kendte forholdene godt i sit hjemland, en ung etiopier ved navn George, en gammel tjener, der var kok, to andre tjenere, den ene maronit, d. v. s. en kristen syrer med en vis tilknytning til romerkirken, og den anden jøde, der begge kunne fungere som tolke, da de havde kendskab til arabisk og tyrkisk, foruden italiensk og fransk, to tyrkiske tjenere til opvartning, og endelig grevinde d'Esneval og hendes kammerpige. En beskyttelsesvagt på to mand, som Osman Bey ville stille til rådighed lykkedes det at undgå uden at vække fortrydelse, dels stillede de ublu lønkrav, dels frygtede man, at de skulle virke som en slags tyrkiske regeringsspioner.

Til dette store følge skulle der skaffes plads om bord med bagage, foruden de kasser og kister fulde af stoffer, våben og diverse rariteter, som var indkøbt i Italien og i Cairo til brug under den lange rejse. Greven havde ansvaret for ekspeditionens økonomi og indkøb af proviant og havde tilsyn med de varer, der skulle uddeles som gaver eller anvendes til tuskhandel, og han forestod også indkøb i land, når Norden var omkring for at tegne og opmåle.

Norden mente, at man kunne være rejseklar i løbet af et par uger, og hvis alt gik vel atter være tilbage i Cairo i maj måned, men hvis regntiden skulle virke forsinkende, ville man dog næppe kunne være tilbage før om et års tid.

I samme lange skrivelse³ beretter Norden om en kuriøs begivenhed, som fandt sted den 4. oktober, og som på et hængende hår havde haft de alvorligste konsekvenser, hvis ikke grevinde d'Esneval havde vist sig som den kampglade og handlekraftige dame, hun åbenbart har været. I anledning af den store omskærelsesfest var der en stor procession i byen, som nogle af ekspeditionens tjenere gerne ville overvære fra husets balkon. Uheldigvis lå Osman Beys palads lige overfor, hvorfra en af hans haremsdamer også fik lyst til at beundre dette optog. Da damen imidlertid blev fortørnet over, at hun blev set af frankerne på den anden side gaden, lod hun sine eunukker kaste sten efter dem, men på grund af støjen opfattede tjenerne ikke denne lille påmindelse til at trække sig tilbage, og nogle pistolskud mod balkonen havde samme negative resultat. Dette gjorde hende så opbragt, at hun sendte 8 Janitscharer over for at arrestere de formastelige tilskuere, og et større slagsmål blev resultatet. Nogle af hendes folk trængte nemlig også ind i den del af huset, der beboedes af grev d'Esneval og hans hustru, som forsvarede sig så drabeligt, han med kårde og pistol, og hun med sin lange spidse saks, at Janitscharerne trak sig tilbage i største hast. Dog for kort efter at komme igen, denne gang med en forstærkning på et halvt hundrede bevæbnede mænd, og nu begyndte slaget for alvor, så Norden, der lå syg, måtte stå op af sin seng og forsøge at gribe ind.

Imidlertid var det lykkedes grevinden at frelse sin mand ved behændigt at låse ham inde i et værelse, hvis dør hun forsvarede med et lidenskabeligt raseri mod arabernes angreb. Én måtte trække sig tilbage med et afklippet skæg, en anden fik spidsen af saksen at føle mellem ribbenene, en tredje fik en klaskende ørenfigen, og en fjerde måtte hinke bort efter et velrettet

spark! Overvældet af denne kvindelige kraftudfoldelse fortrak Janitscharerne, og Norden kan ikke lade være med at udtrykke en vis beundring for hendes mod i denne højst groteske affære.

Heldigvis kunne det konstateres, at ingen tyrk var kommet alvorlig til skade, og da Bachaen var blevet underrettet om sagens virkelige forløb og tjenernes uskyld, blev resultatet, at de højeste myndigheder i Cairo fra den dag beskyttede de fremmede på bedste måde, hvilket aldrig ville være sket, hvis en eneste tyrk havde mistet livet. Også her var det Abraham Aghib der trådte hjælpende til og uden hvis mellemkomst europæerne næppe var sluppet så let, og undre kan det ikke, at både Norden og d'Esneval i deres skrivelser til København er fulde af lovord over ham. Norden foreslår i sin lange rapport,⁴ at banquieren bør honoreres på en eller anden måde, og at han måske kunne overtales til at følge med til Danmark til sin tid, hvilket kunne være til stor fordel for landet. »Hand er mangfoldig riig og haver ingen attachement her. Hand haver hands Brødre udi Livorno, Venedig og Alexandrien med formidable Huuse i Hvis negotium efter Hands Villie, hand kand attirere til hvad sted hand vill; At Hand self er en stoer negotiant behøvis ikke at sige; Siden hand fører saa stoert et Commercium at ingen kommer Ham nær her: Det er helst en Mand som veed at leve og som staaer udi en særdelis Anseende hos alle Store her af Landet, enfin jeg troer at hvis mand paa visse Conditioner kunne persuadere Ham at gaee til Dannemarc; Det ville være en tresor for vorris angaaende commercium...«

Endnu et par skrivelser afgår til Danmark inden afrejsen, deraf én til kongen, underskrevet både af d'Esneval og Norden.⁵ Den melder snarlig afgang fra Cairo og indeholder desuden anmodning om, at der må overføres penge, som kan hæves hos banquieren ved ekspeditionens tilbagekomst til Cairo. Samtidig indberetter Norden til Danneskiold, at greven har udfærdiget en fuldmagt til Mr. Aghib, for at denne kan handle på hans vegne under deres fravær og eventuelt gribe ind i tilfælde af, at de kommer i vanskeligheder, og der stilles forslag om, at banquieren bliver »Hans Mayestæts Agent«. Af sikkerhedsgrunde vil d'Esneval's rapporter fremtidig blive oversat til dansk af frygt for spionage, og selv om korrespondancen vil blive noget uregelmæssig et stykke tid, vil Norden bestræbe sig for at holde Danneskiold så vel underrettet som muligt. Den sidste rapport afsendes den 13. november, få dage før afrejsen fandt sted.

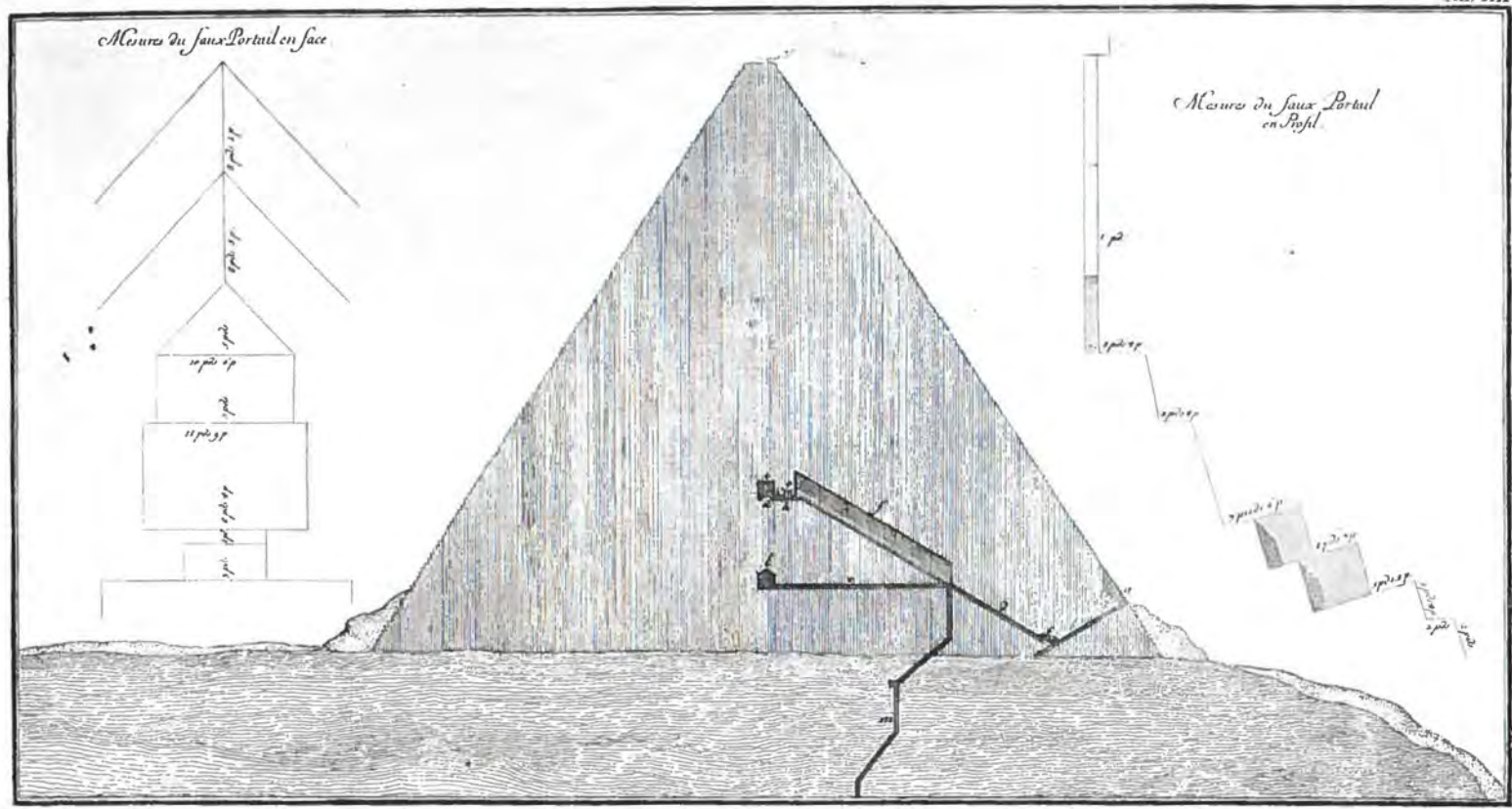
J. Hardouin del.

H. Wierbar sculp. 1700

Tête colossale du Sphynx, vue en face. Elle est au devant de la seconde Pyramide de Memphis.

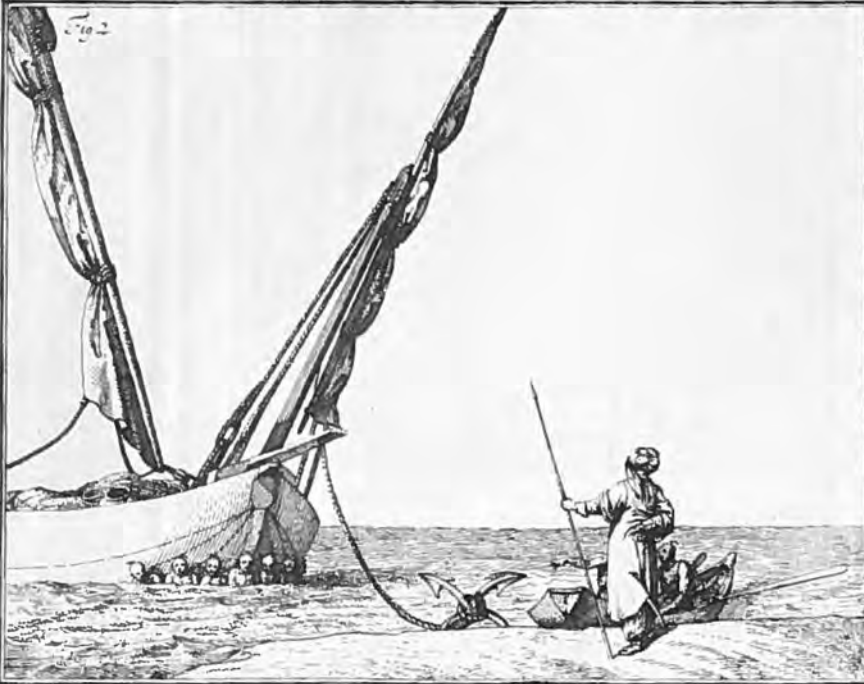
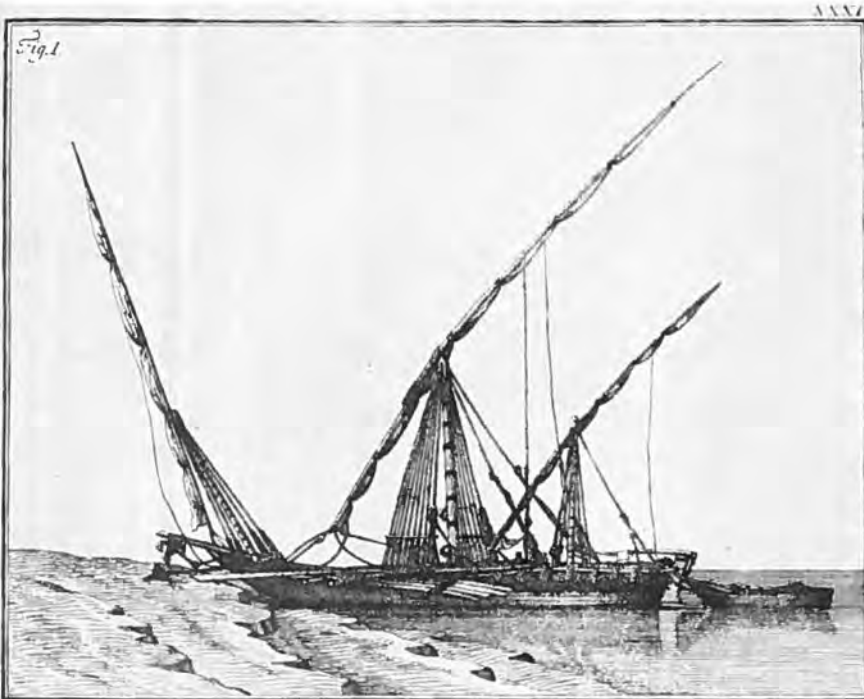
67

14. Sfinxens kolossale hoved, (Cheops pyramiden i baggrunden).

Coupe de la Seconde Pyramide de Memphis, avec les Canaux et Chambres sepulcrales.
a. Faux Portail b. Premier canal c. Entree forcée d. Second canal e. Troisième canal f. Quatrième canal, ou Corridor g. Entresole h. Cinquième canal i. Chambre sepulcrale royale
k. Sarcophage l. Chambre sepulcrale de son frere m. Puits.

15. Snit igennem pyramiden med gange og gravkamre, (Cheops pyramiden).

Merkeb.

Fig. 1. Sorte de Barques, qui vont sur le Nil, depuis Esjenay jusqu'au Caire. Fig. 2. Maniere de les pousser à l'eau.

16. »Merkeb«, et arabisk fartøj.

Fra Cairo til Tschirsche (Girga)

Da rejsegodset skulle om bord, opstod der forskellige skærmydsler mellem grev d'Esneval og skipperen, foranlediget af at denne alligevel imod aftalen havde taget så meget last om bord for egen regning, at der ikke var plads til grevens bagage, og først efter at Aghib havde grebet mæglende ind, kunne den bringes om bord. Det viste sig hurtigt at være svært at få skipperen til at holde ord, han fandt stadig på nye udflugter for at forsinke afrejsen, og til trods for at han »med Haand og Mund« lovede at indfinde sig om bord og begynde rejsen, udeblev han gang på gang, og først da selve Osman Bey tog affære, lykkedes det at få skibet sejlklar.

Endelig søndag den 17. november 1737 kunne alle rejsens deltagere gå om bord i nilfartøjet, som lå fortøjet ved den store bazar i Gammel-Cairo lige over for Mokkias på øen Rodda, og begynde sejladsen op ad Nilen. Den første dag avancerede man dog kun »et par kanonskud«, og først næste dag, efter at skipperen endelig var dukket op, lettede man, satte sejl og stod sydpå, begyndende den lange fart op ad Nilen, ind i det ukendte Ægypten, og som det skulle vise sig, omgivet af en mere og mere fjendtlighedsindet befolkning, jo længere sydpå man kom.

Sejladsen kom hovedsagelig til at finde sted i de måneder, da Nilens vandstand er synkende og derfor på det vanskeligst navigable tidspunkt, og risikoen var derfor stor for at grundstøde på de utallige sand- og mudderbanker med de stadig skiftende sejlrender, som lægger hindringer i vejen for sejladsen på den store flod. Da farten som regel ikke var stor og bunden blød, kom man dog relativt let af grunden igen ved at lade mandskabet gå udenbords og med skuldrene puffe det fladbundede fartøj flot igen.

Få steder har naturen dog skabt så gode betingelser for sejlads som på Nilen, hvis livgivende vande strømmer ud til Middelhavet, samtidig med at der her i et af verdens mest stabile klimaer altid blæser en frisk brise fra nord, der hjælper fartøjerne med de store spidse latinersejl⁶ op ad floden lige så sikkert, som strømmen hjælper den modsatte vej. At lænse op ad floden for vinden eller drive med strømmen tilbage har altså i årtusinder været det naturlige fremdrivningsmiddel for nilsejlad, og først nyere tiders dampskibe og hurtigbåde, dæmninger og sluser har ændret dette i nogen grad. Men på Nordens tid sejlede man på Nilen, som man har gjort det fra Faraernes dage, og som man kender fra ægyptiske

relieffer havde også han en mand posteret i stævnen med en loddestage for at varsko for dybden.

På hele nilrejsen førte Norden alle optegnelser af interesse ind i sin lille i pergament indbundne dagbog,⁷ nedskrevet i sammentrængt nærmest gnidret gotisk skrift på dansk, suppleret med små fint tegnede kort over Nilens løb. Desuden førte han et »dagregister«⁷ der indeholdt korte bemærkninger om passerede byer og steder på begge Nilens bredder henholdsvis på oprejsen i november 1737 og nedrejsen i februar 1738.⁸ Dertil har han i en mangfoldighed af tegninger beskrevet sine indtryk af denne fremmedartede verden, der så umiskendeligt har talt til hans fantasi.⁹

Efter at Cairos minareter og Gize-pyramidernes silhuetter langsomt tabte sig i soldisen mod nord, ankrede skibet ud for Sakarra, hvis beboere væsentlig levede af gravrøverier eller af at grave mumier op og sælge dem. Norden begav sig herfra ud for at tegne stedets pyramider,¹⁰ som han mente hørte til de ældste i Ægypten, hvad jo også senere har bekræftet sig, og han omtaler, hvor vanskeligt tilgængelige de var, da indgangene var opfyldt af ørkensand.

Da skibet den 20. november passerede Meduun tegnede han fra floden skitser af Dagjour pyramiderne og fremhæver her især, hvad han kalder den »falske pyramide« for sin skønhed.¹¹ Her iagttog Norden nogle store hvide vadefugle, som han giver det ejendommelige navn »Vandkameler«¹² og som muligvis kan være identiske med marabustorke, foruden en masse duer og agerhøns, som man gjorde jagt på, mens en vældig sværm flagermus om natten voldte bryderier.

Mere ubehageligt var det dog, at røvere og andre ugerningsmænd begyndte at dukke op, så der måtte etableres vagt døgnet rundt, hvilket viste sig mere og mere påkrævet jo længere sydpå man kom, vagtmandskabet måtte ofte fordobles og skulle jævnlig affyre deres flintebøsser om natten som skræmmeskud. Når vinden flovede, måtte årerne ud, eller hvad der var mere effektivt, men mindre eftertragtet – matroserne blev sendt i land for langs bredden møjsommeligt at bugserer fartøjet op mod strømmen i en lang slæbetrosse, hvilket også i nutidens Ægypten er et ganske dagligdags syn. Så pludselig kunne vinden komme igen i svære kast, og det hændte, at bommen til det høje storsejl revnede i en svær byge eller sejlene skørnede, inden de blev bjergede, så skibet måtte søge tilbage til nærmeste landsby for reparation, der altid tog lang tid.

I Sauvied Ell Masluub, som Norden skriver betyder: Korsets vandingsted, aflagde greven besøg hos Osman Beys broder Mustapha, som på sin genvisit var så betænksom at medbringe et par væddere, 30 høns, 100 æg og en kurv brød, en gestus der blev værdsat, da provianteringsmulighederne i land var meget ringe; til gengæld var frankernes gaver i form af »en Krukke fuld Viin, tvende Flasker Liqueur og en Eske med Sorbeth« ikke mindre påskønnet.

Ved Eschmend Ell-Arrab ændrede landskabet og huse karakter, det flade ørkenland og de opdyrkede marker med små landsbyer afløstes af bjerge, og husene fik et på afstand ejendommeligt fæstningslignende udseende.¹³ Nærmede man sig, viste det sig dog, at tårne og tinder kun var dueslag, beregnet for myriader af duer, hvis gødning var af største betydning for den fattige befolkning, da det så at sige, var det eneste den havde at gøde jorden med. Som følge heraf, fortæller Norden, påbød loven, at ingen måtte gifte sig uden brudgommen var i besiddelse af mindst ét sådant hus med dueslag på taget.

I byen Benesoef på Nilens vestlige bred gjorde Norden og d'Esneval indkøb af krudt, men da det oplystes, at den lille bjergby Beyjadie på den modsatte flodbred var tilholdssted for et lille samfund af såkaldte »kristne«, der væsentlig ernærede sig ved røveri og var berygtede stimænd, sejlede man hurtigt videre. På Nilens østlige bred ved de tre landsbyer Scherona, Scherabie og Benegamet ligger en stor slette midt i bjergene,¹⁴ hvor traditionelle kavallerislag imellem de stridende Beyer i sin tid blev endelig afgjort. Den vigende part fra kamppladserne i Nedre-Ægypten kunne nemlig til hest trække sig tilbage hertil, men da ingen af parterne kunne komme videre, måtte de afgørende og blodige kampe udkæmpes på denne slette.

Ved Schech Abade, som var en vigtig by i det Nedre-Thebenske område, ligger ruinerne af oldtidens Antinoe, hvis korinthiske søjler og store portaler hos Norden fremkaldte erindringen om Roms triumfbuer, og den 27. november passerende skibet en af oldtidens berømteste byer i Thebens område, romernes Hermopolis, der senere kaldtes Achemuneim (Ashmounen). En mil længere fremme ligger landsbyen Galanisch, hvor særlig berygtede sørøvere holdt til. Norden skriver herom, at da de tyrkiske myndigheder engang syntes, at det gik lidt for vidt med dette uvæsen, sendte man en afdeling soldater hertil for at fange røverne. Disse modtog soldaterne med et afhugget hoved, som de sagde var deres høvding,

hvorfor de belønnedes med en sum penge. Senere afsløredes dette som et skammeligt bedrag, idet sørøverne havde overfaldet et skib, og der hugget hovedet af en kristen slave, og røverne fik til slut deres velfortjente straf.

Om de høje stejle klipper Abuffode mener Norden, at »ingen bjerge kan give tydeligere bevis for syndfloden end disse, thi man kan se de forskellige indtryk som vandet har gjort ved sit fald fra toppen til foden.¹⁵ Adskillige steder er der så tydeligt et ekko, at ikke een stavelse tabes af ordene. Ved nilbredden findes mange grotter, som tidligere var fromme eremitters boliger. Nu bebos de af arabere, som driver sørøveri på Nilen. De har en Sheik, som de kun adlyder for så vidt det behager dem. Lige så lidt har de nogen ærbødighed for den tyrkiske regering, skønt de ofte blev forfulgt af den for at straffes for deres røverier...« Da fartøjet sejlede forbi dette farlige sted om dagen kom det uantastet forbi, til trods for at der blev observeret en halv snes sørøverskibe til ankers i en kløft.

Alle skibe, som sejlede op ad Nilen, måtte betale told, når de passerede Monfaluth, en anselig by der betragtedes som hovedstad i den frugtbare egn, og som havde mange moskeer og var sæde for en koptisk biskop. Lige overfor på den østlige bred lå det koptiske »Kurve-Kloster«, der var så utilgængeligt, at man kun kunne komme dertil ved at lade sig hejse op i en kurv. I bjergene deromkring regerede en berømt beduinerhøvding, der inddrev skatter efter eget forgodtbefindende på trods af regeringen i Cairo, og hver gang tyrkerne indfandt sig for at gribe ind, lykkedes det ham altid at ordne sagen i mindelighed eller rettere sagt ved bestikkelser.

På det næste stræk var sejladsen meget vanskelig og gang på gang gik skibet på grund; her oplevede Norden sin første krokodille, den lå på en lav sandbanke og blev anslået til at være 10 fod lang. For at nå frem til byen Siouth (Assiut) skulle en stor bugt først passeres, hvilket ikke forløb uden vanskeligheder, og folkene måtte atter sendes i land og slæbe fra bredden. Byen viste sig at være samlingssted for karavanerne til det daværende kongerige Sennar (østlige Sudan mellem den hvide og blå Nil), og rummede »et merkverdigt antiquitet... hvoraf vi Tegning og Beskrivning udi vorris Tegne Boeg anført...«¹⁶ Det drejede sig om grotterne ved navn Sababinath, som ligger hugget ind i klippen et stykke oppe i bjergene. I en af dem fandtes en stor sal med sekskantede piller, hvor loftet var prydet med malerier og forgyldninger. Derimod lykkedes det ikke Norden at nå frem til de prægtige grotter, kaldet »de syv Kamre«, hvor

syv jomfruer ifølge sagnet i sin tid skulle have boet, og han måtte til sin beklagelse nøjes med at få stedet beskrevet.¹⁷

Den 29. november måtte skibet fortøje ved den lille by Sachet (Saket) på grund af havblik og stærk modgående vande; under opholdet her gerådede greven i så heftig skænderi med den koptiske præst, at denne forlangte sit tøj udleveret og gik i land, til almindelig lettelse »thi omen-skønt mand beviiste Hannem all Høflighed og gafv Hannem frit Bord og Reyse, saa var hand dog aldrig fornøyet mend gjorde insupportable pretensioner, indtil at lade sig forlyde, at vi vare ikke saa goede Christene som Kofterne...« At Norden ikke manglede mod og beslutsomhed fremgår af, at da samme præst ledsaget af den stedlige Sheik og hans to sønner til hest og samtlige på stedet værende koptere dagen efter anmodede om alligevel at få lov at fortsætte rejsen om bord, så endog greven lod sig formilde, var Norden ubøjelig.

Befolkningen her havde ry for at være »overmåde slemme Folk« som næsten altid lå i indbyrdes krig, »brækkede hver Dag Halsen paa hverandre« og levede væsentlig af »at gjøre Gildinger af Drengbørn« for at sælge dem til liebhavere. Her lå skibet stadig med vindstille den 30. november, da det var »vorris Allernaadigste Konges Høye Fødselsfest«, hvilket selvfølgelig »burde celebreres med distinction«. Da det imidlertid viste sig, at hverken stedet eller forholdene tillod noget sådant, måtte man indskrænke sig til at »fornøye vos med allerunderdanigste Lykønskninger og Bønner vi gjorde til Dend Høyeste for Hands Mayt. Allerhøyeste Person og lykkelige Regierung...«

Da skibet nu nærmede sig Tschirsche, hvorfra der var mulighed for at sende post til København via Mr. Aghib, erfarede Norden til sin store fortrydelse, at d'Esneval på det bestemteste modsatte sig, at der blev sendt rapporter hjem, dels som han hævdede for at undgå misforståelser ved hoffet, dels af hensyn til risikoen for brevspionage undervejs. Kun en kort meddelelse til Aghib i Cairo om ekspeditionens ve og vel til viderebefordring kunne greven bifalde. Dette beklagede Norden sig stærkt over, især fordi han ikke allerede i Cairo havde fået meddelelse herom, så han havde kunnet forberede grev Danneskiold i tide, og i dagbogen står lakonisk: »hvilket [forbud] jeg ey agter at holde mig efterrettelig...«

Søndag den 1. december passeredes Gau-Scherchi, hvor der fandtes et bemærkelsesværdigt tempel med en kolonnade af søjler, men der var ikke lejlighed til at gøre nærmere iagttagelser, da skibet sejlede forbi uden

at lægge til. Schech Haridi som nåedes om aftenen var opkaldt efter en tyrkisk helgen, som lå begravet her, og stedet var berømt for de mirakler, som efter muhamedanernes overbevisning var knyttet til denne grav. De troede nemlig, at helgenen efter sin død var omskabt til en udødelig slange, der kunne helbrede sygdomme. Norden bemærkede dog det ejendommelige i, at denne mirakelslange var mere nådig mod fornemme personer som Sheiker og prinser end mod syge af ringere stand, for i så tilfælde krævedes visse garantier i form af gaver, foruden et særligt ceremoniel. Dette bestod i at en ren og ubesmittet jomfru skulle sendes til slangen og ydmygt bede denne om hjælp, thi det smukke køns dyd var det eneste, der kunne blødgøre den, men havde jomfruen blot den mindste plet på sin kyskhed, rullede slangen sig sammen og var ubønhørlig. Var det modsatte tilfældet, begyndte den straks at vifte med halen og sprang glad op og lagde sig til hvile på hendes blottede bryst.

Foruden slangens andre overnaturlige egenskaber hævdede araberne også, at da den var udødelig, ville den, hvis den blev hugget i stykker, straks vokse sammen igen og leve videre. Norden beretter indgående hele denne kuriøse historie, om de besynderlige kunster som de arabiske præster foretager sig, og hvormed de fører uvidende folk bag lyset, men mister ikke selv sin sunde dømmekraft og siger nøgternt, at de som har set taskenspillerne dagligen gøre deres øvelser på den store plads ved Citadellet i Cairo har oplevet langt sælsommere ting, og han slutter slangeberetningen med kort og godt at erklære, at det er en latterlig fabel.

Den næste by skibet anløb var Messchie (Menshije), en større handelsplads beliggende midtvejs mellem Cairo og første katarakt, og som i stor udstrækning benyttedes af skibene til proviantering. Her besluttede man at blive et par dage for at skaffe friske forsyninger, deriblandt brød. Dette var en ret omstændelig affære, thi først skulle kornet købes på marken, derefter bringes til møllen, som ofte var fuldt beslaglagt, så kornet måtte males på håndkværne rundt hos folk i byen. Derefter måtte der tinges med koner om at få brødet bagt, hvilket de gjorde med stor færdighed i de ganske små lerovne, som kun blev opvarmet med strå. Resultatet blev ret godt, så længe brødet var helt friskt, men blev det blot mere end een dag gammelt, må man, som det udtrykkes: »have god Mad-Lyst, om man skal finde Smag i at spise deraf«.

Selv gik Norden rundt i byen og gjorde sine iagttagelser. Om de store huse med dueslag på den øverste etage siger han, at de »ser snarere uud

til at være Paladser og Casteeler en miserable Bonde Huuse, som de ere naar man kommer inden i dem. Thi der er neppe et sted mand kand sette sig for skaern og Utøy«. Han bemærkede også den højt beliggende moské med den store kirkegård, rigt udstyret som den var med mindesmærker, da Nilens oversvømmelser aldrig nåede hertil. I hele Fyrsten af Achmiins distrikt, som man nu befandt sig i, nød de koptiske kristne større friheder og kunne tillade sig en optræden over for muhamedanerne, som i andre tyrkiske lande øjeblikkelig ville have medført døden.

Det myldrende og fremmedartede liv i den store bazar gav Norden anledning til adskillige betragtninger. Et par såkaldte »Helgene«, der ganske nøgne løb rundt som rasende i gaderne, højt skrigende gør selvfølgelig et vist indtryk på ham, men dog endnu meget mere det forunderlige syn af en »Hore«. »Hun havde blottet Ansigtet og Brystet. Hendes Særk var hviid, da derimod andre Fruentimmere bærer blaae Særk. Hoved, Hals og Arme vare pyntede med alle slags Legetøi. Dog al denne Prydelse gjorde hende ikke saa kiendelig, som hendes uforskammede Mine og ukydske Gebærder. Heraf ser man, at dette slags Fruentimmere have et almindelig Kiendemærke, hvorpaa man kiender dem i alle Lande. Desforuden havde denne et for En af hendes Haandverk usædvanlig Kiendetegn, som var hendes store Hæslighed«. ¹⁸

Uden for byens ringmur havde Beyen af Tschirsche opslået sin store teltlejr, og hans eget telt adskilte sig fra de øvrige ved, at 40 lanterner var anbragt udenfor; da Beyen netop stod overfor at skulle bryde lejren op, undlod d'Esneval at benytte sig af en anbefalingsskrivelse til at opsøge ham, – også fordi ekspeditionen ikke havde noget specielt at bede om. Da alt nu var indkøbt og bragt om bord, som var nødvendigt for den fortsatte rejse, sejlede skibet videre op ad Nilen og nåede den 4. december til Tschirsche, som var den tyrkiske Beys residens og et koptisk bispesæde. ¹⁹

Fra Tschirsche til Essuaen.

Her i hovedstaden i Øvre-Ægypten var der foruden flere store moskeer et hospits, hvad der dengang var ret usædvanligt. Det blev drevet af katolske missionærer, som trods deres lægevirksomhed havde de største vanskeligheder med de tyrkiske myndigheder. Byen lå omtrent på grænsen af tyrkernes herredømme mod syd, noget som Norden og hans fæller snart kom til at erfare. Højere oppe i landet var de arabiske fyrster ikke bange

for åbent at tage dem under beskyttelse, der gjorde oprør mod den tyrkiske overhøjhed i Ægypten, ligesom de ej heller betalte skat til nogen.

Under opholdet her forøgedes rejseselskabet med pater Ignatius, som fik tilladelse til at gøre rejsen med, men antallet om bord blev det samme, da maronittjeneren nogle dage før var blevet afskediget på grund af utroskab. Herfra sendte d'Esneval brev til Mr. Aghib, men uden at meddele Norden indholdet, og denne ærgrer sig over, at han atter er gået glip af en god lejlighed til at sende rapport hjem på grund af grevens dispositioner.

Nær Bagjura hvor skibet lå fortøjet for at tage en ladning brænde om bord, som i høj grad var en mangelvare i dette træfattige land, var ekspeditionen på et hængende hår blevet påtvunget 15 Janitscharer. Kun ved hurtig handling lykkedes det at få skibet kastet los og at komme af sted uden de ubudne gæster, hvilket befriede ekspeditionen ikke alene for »et meget slet Selskab, men maaskee og fra farlige Følger«.

Dagen efter nåedes landsbyen Schaurie, og her ændrede Norden og d'Esneval klogeligt deres planer om at besøge en tempelruin for at undgå demonstrationer fra 3-400 »Mahomedanske Helgene«, som viste sig at være forsamlede på stedet. Derimod forbarmede de sig over en såret Janitschar, som tryglede om at måtte følge med skibet og finde beskyttelse dér efter at have været i slagsmål og dræbt en af de 15, som et par dage før havde forsøgt at borde skibet. Til alt held blev han bønørt, thi han lagde senere både mod og taknemmelighed for dagen og reddede gang på gang Norden ud af vanskeligheder med de indfødte, når han ville tegne i land.

Efter vindstille kom atter den gode nordenvind, skibet kunne sætte sejl og passere en række ganske små landsbyer på begge bredder af Nilen, hvis løb her er meget bugtet og uregelmæssigt, og på sandøerne lå store krokodiller og soledede sig. Et af stederne bar navnet Dischne eller Deheschne (Dischna), hvilket Norden skriver er et udtryk for forundring og hentydede til muhamedanernes forvirring, når de skulle bede deres bønner, idet de var vant til at have den opgående sol på venstre hånd, når de sejlede op ad Nilen, men her fik den på højre.

Byen Dandera (Dendera)²⁰ mente Norden ganske rigtigt var identisk med oldtidens Tentyra, som han erindrede, at både Plinius og Strabo har beskrevet. Denne formodning blev yderligere bestyrket, da han fik at vide, at der var et gammelt tempel at se, men til Nordens store fortrydelse kunne han ikke formå skipperen til at stoppe op ved dette sted, som var

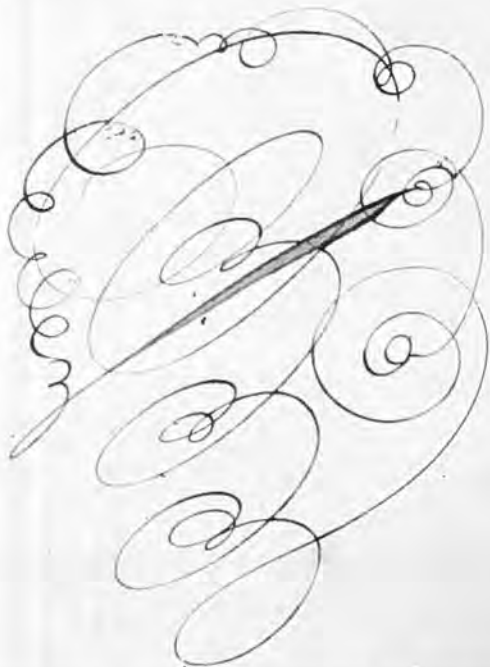
SPECIFICATION af

Denne

Faa hver sin Side af Stielen beliggende Byer indtil den første Stor Cataracte, og siden indtil Derri Scapfene af Districterne; Baa de ved de Lene og de andere ved Marquer antignet Grad som paa samme Stæder overelverdig findes - eller forefalder. Største ^{med} og Opmerksomhed sammen draget

S. L. S. af

Faa denne af Hannem sammestedd udi Aarene 1737 og 1738. gjorde Freyjses.

18. Titelflad til Nordens dagregister.

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Caen* ... (Dutch text)
 Nota: somer lige over for Cassell.
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Caen* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

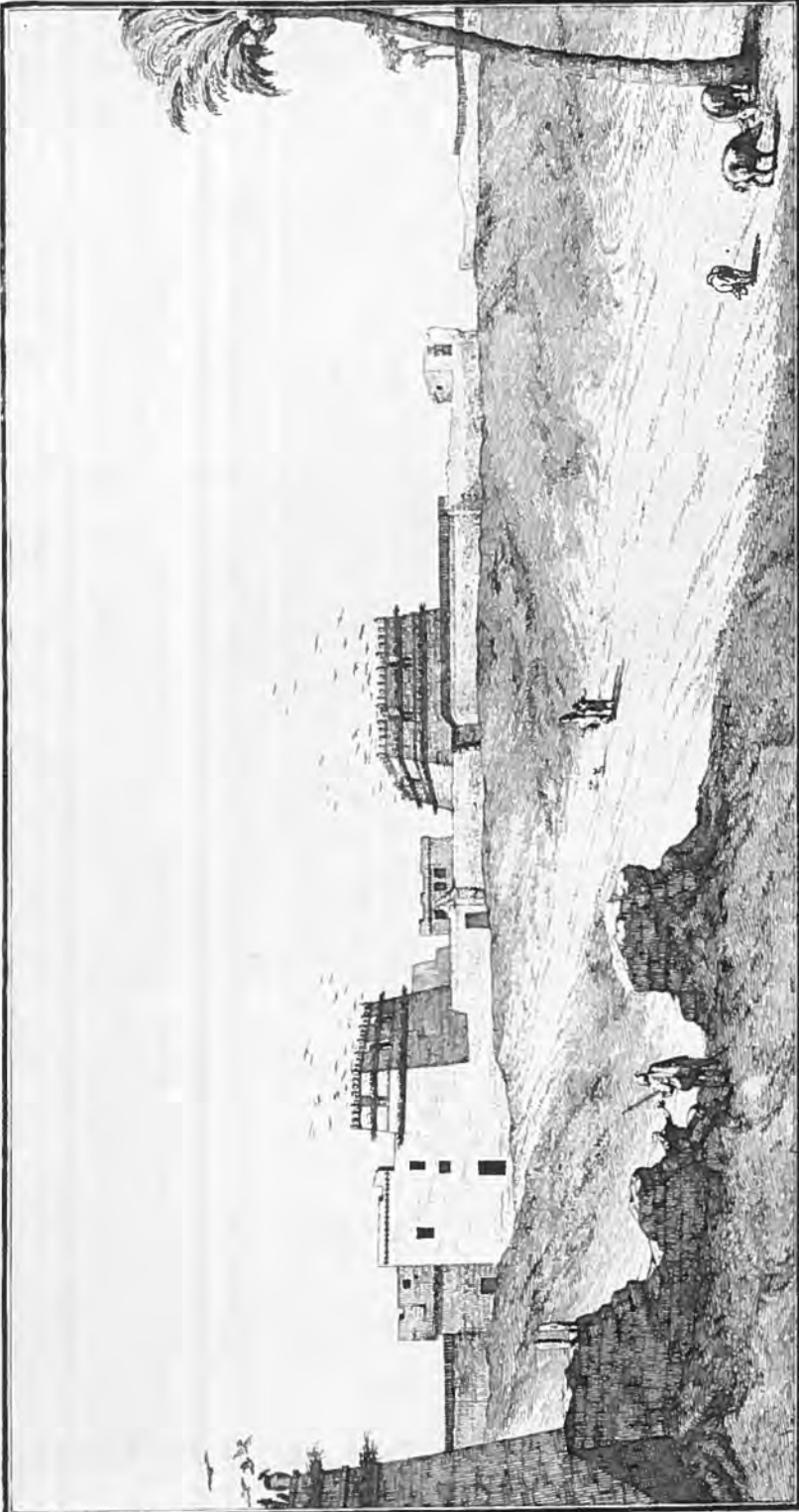
○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

○ *Verdenes* ... (Dutch text)
 ○ *Verdenes* ... (Dutch text)

19. To modstående sider af dagregisteret.

Maisons ordinaires des Arabes, ou plutôt leurs colombiers et qui donnent une Idée générale de leur Architecture.

20. Arabiske huse med dueslag.

Dixneuvieme Partie de la Carte du Nil, depuis El Kerne, jusqu'à Mahamid.

21. Nordens 19' specialkort visende Nilen ved Luxor og Carnac.

meget smukt og omgivet af mange træer, hvilket i høj grad var et særsyn.

Ved Giene (Qene) hvor karavanevejen førte gennem Thebaide ørkenen ud til Cossir (Kosseir) ved det Røde Hav, søgte Norden forgæves efter spor af den gravede kanal, som skulle have forbundet Nilen og dermed Middelhavet med Rødehavet. Norden fandt dog intet som helst spor af denne kanal, som beboerne heller ikke kendte det mindste til. Grunden til at han søgte denne kanal her, kender vi ikke, muligvis har han forvekslet den med Faraoernes 4000 år gamle projekt, der gik ud på at forbinde den østlige Nilarm oppe i Nildeltaet med det Røde Hav.²¹

I Nagadi (Nagada) var der vanskeligheder med den stedlige Sheik, som lod skipperen tilkalde for at udspørge ham om frankerne, der sejlede med hans skib og om hvem rygten sagde, at de havde ondt i sinde. Da skipperens forklaringer ikke blev taget for gode vare, måtte pater Giuseppe som tolk overbringe Osman Beys anbefalingsskrivelse, som Sheiken tøvende akcepterede, selv om han lagde megen forundring for dagen over, at fremmede havde fået tilladelse til at besøge disse områder. Det har også været højst usædvanligt, at europæerne viste sig så langt sydpå, og nysgerrighed og fjendtlighed over for dem fra befolkningens side blev stadig mere og mere udtalt.

En ubehagelig situation opstod, da en masse mennesker uventet strømmede ned til skibet, som de oversvømmede og gennemsøgte, så »Vort Skib lignede en Markedsplads«. Efterhånden opklaredes det, at denne pågående nysgerrighed skyldtes det rygte, som var løbet forud for skibet, at det rummede umådelige rigdomme. Grevinden mentes således at sidde på en guldtaburet, skibshunden bar et halsbånd ligeledes af guld, skibet var ladet med en mængde store kister fulde af herligheder, og formålet med rejsen var at grave efter skjulte skatte i Essuaen. Dette forlydende blev nu yderligere næret, efter at folk havde set skibskabyssens messing og tin, som straks blev antaget for ædlere metaller.

Et sådant rygte rummede selvfølgelig en stor risiko, og skipperen insisterede på det voldsomste på at vende om og sejle tilbage til Cairo. »De vil dræbe mig og Eder, for at bemægtige sig de Skatte, som I efter deres Tanker besidde... Om I end lykkelig komme derfra paa et Sted, saa ville I dog miste Livet paa et andet. Araberne er slemme nok til at udføre saadanne ugudelige Hensigter«. Beskrivelsen fortsatte: »Men vi var døve mod hans Forestillinger. For at give ham Mod, sagde vi, at vi som velbevæbnede Folk ikke frygtede for noget. Ingen skulde tilføie ham eller nogen

anden den mindste Fortrød; vi havde fast besluttet at seile lige til Vandfaldet...«, og skipperen slog sig til sidst til ro med et Inch' allah.

Det værste var dog, at skipperen efter denne oplevelse blev mere og mere frygtosom, jo længere sydpå man kom, antagelig også fordi han havde bitre erfaringer fra dette område, og han gjorde alt hvad han kunne for at forhindre Norden i at komme i land, ofte måtte der næsten anvendes magt for at tvinge ham til at stoppe op på de steder, der ønskedes undersøgt.

Den 10. december gav en ret besværlig sejlads med vindstille. Skibet gik på grund uafbrudt, og folkene måtte i land og slæbe, eller de stagede sig møjsommeligt frem mellem de lave sandbanker, hvor krokodiller i store mængder holdt til, – de største blev anslået til at have en længde på op til 50 fod, og de rørte sig knapt af stedet, når der blev skudt efter dem.

Her gør den danske søofficer en pudsigt sammenligning, da han ser en lille bådtype, roet af to personer med årer af samme slags, siger han, som grønlændernes!

Dagen efter nåedes Carnac på Nilens østlige side, som opgives til ca. 3 kvadratmil stort, strækkende sig helt op til Luxor, og »hvor man ikke kan sætte sin Fod uden at træffe paa merkværdige Ruiner«. Fra skibet så Norden først en obelisk, dernæst så mange søjler og ruiner af monumentale bygninger mod øst, at han ikke tvivlede på her at stå over for det gamle Theben.²² Opfyldt af forventning ville han omgående i land, men her gjorde han igen regning uden skipperen, der svor ved sit skæg, at landing her var umulig med de mange sandgrunde og øer, og hverken ved »gode Ord eller Trusler« lod han sig rokke fra dette standpunkt, som i realiteten skyldtes hans egen og hans folks frygt for befolkningen og ikke navigationshensyn. Det viste sig nemlig på tilbagerejsen, at Norden uden større besvær kunne få en anden Reys til at landsætte ham både ved Luxor og Carnac, men nu måtte han indskrænke sig til at tegne, hvad han kunne se fra skibet.

Om aftenen fortøjedes ved Nilens vestlige bred lige over for Carnac, og ved daggry næste morgen var Norden på dækket for at se, om der også her fandtes levninger fra det gamle Theben. Til sin store glæde opdagede han to kolossale statuer i det fjerne, som han først antog for dem, Strabo²³ omtaler, en antagelse han dog senere ændrede. Fuld af utålmodighed og spænding belavede Norden sig nu på at gå i land, naturligvis vel bevæbnet og blandt andet ledsaget af d'Esneval, missionæren og den trofaste Janitschar. Som det var at vente opstod der straks en hidsig disput med

Reysen, der brugte al sin veltalenhed først for at gøre dem bange og da dette ikke lykkedes svor, at han ville overlade dem til deres skæbne i land, lette og sejle hjem alene og endte til sidst med at trygle de uforstandige fremmede om at ændre deres beslutning. Men Norden, som var blevet snydt tilstrækkelig ofte, stod fast og lod sig ikke rokke fra sit forsæt, og efter tre timers besværlig vandring nåede han og hans ledsagere også frem til »Antiquiteterne, hvilke sandelig meriterede allt vorris attention, jeg toeg tegning af de principaleste piécer Som tillige med Beskrivningen paa andre Steder findes«, og her hentyder han til en af ham ført »Hoved Boeg«. ²⁴

Resultatet blev en række dengang helt enestående tegninger²⁵ af nogle af Ægyptens betydeligste oldtidsminder, og besøget her må nok betegnes som et af højdepunkterne på Nordens rejse. Men dagen blev ikke uden dramatik. Efter at de to »kolossale statuer« var opmålt og indgående beskrevet, og han sad fordybet i sine tegninger heraf, blev han omringet af et halvhundrede nysgerrige og påtrængende arabere, der højlydt krævede bachsish, d. v. s. drikkepenge. Dette afslog han af hensyn til konsekvenserne og fortsatte derefter koldblodigt at tegne videre i sin skitsebog, mens hans ledsagere prøvede at holde hoben i skak. Midt i denne hurlumhej viste der sig pludselig en Sheik til hest, ledsaget af en anden rytter med lanse, der var tegnet på Sheikens værdighed. Han forlangte at vide med hvilken ret de fremmede opholdt sig her og krævede, at de øjeblikkelig fjernede sig, da han ellers ville bruge magt.

Som vi i dag ved, befandt Norden sig nær et af Ægyptens mest minderrige områder, »Kongernes dal«, ²⁶ hvor utallige faraoer og stormænd er bragt til hvile, ledsaget af ufattelige rigdomme. Forståeligt nok ønskede befolkningen dengang ingen fremmede på disse områder, dog ikke så meget af pietetshensyn, men fordi den gennem årtusinder har gjort sit bedste for at plyndre disse grave. ²⁷

Janitscharen kom dog hurtig Norden til undsætning og truede Sheiken på livet, hvis han blot rørte hans herre, og da der i det samme blev affyret et skud i luften, fandt såvel Sheiken som hans følgesvend det rådeligst at forsvinde, fulgt af hele hoben, dog først efter at have svoret at stikke frankernes skib i brand. Denne trusel blev dog lykkeligvis ikke realiseret, men Norden måtte dog sande, at skipperens profetier ikke var helt grebet ud af luften. Hele denne scene der udsilledes foran Memnon-statuerne med Sheiken og de aggressive beduiner er meget livagtigt gengivet i en tegning, som findes i hovedværket. ²⁸

Også de noget nordligere beliggende ruiner, som Norden kalder »Memnon-Palais'et«, og som antagelig er det senere udgravede tempelkompleks Ramesseum, blev målt op og tegnet, og i beskrivelserne deraf mærkes hans begejstring over den ægyptiske bygningskunsts høje stadi. Reliefferne og vægmalerierne med de skønne farver, som murene var dekoreret med, fyldte ham med den største beundring, og han beskrev og tegnede hieroglyfferne indgående også i et forsøg på at tyde deres mening.

Resterne af et galleri omkring en åben plads i disse ruiner mente Norden måtte være identiske med, hvad den græske filosof Philostratus har beskrevet som Memnons-tempel. Derfra sluttede han fejlagtigt, at pladsen her måtte være stedet, hvor Memnons talende støtter har stået, ubedækket og i fri luft, og hvor den opgående sols varme kunne få den kolde sten til at synges. Til støtte for denne teori fandt han brudstykkerne af en ituslået kolossal statue af sort granitmarmor, som lå væltet i gruset, forestillende en siddende skikkelse, foruden en lignende også væltet, men hel statue. Dette mente han kunne tyde på, at her var stedet, hvor Memnons syngende billedstøtter skulle søges, sådan som »Strabo, Pausanias, Philostratus, Lucianus, Juvenalium, Tacitus og andre græske og romerske Skribenter har beskrevet det.«²⁹

»Jeg vil imidlertid ikke paastaae dette som ganske vist, men overlader det til de Lærde, der er mere oplyst end jeg at gaa videre hermed«, tilføjer han med en vis beskedenhed. Af nysgerrighed må han dog prøve om denne kolos stadig kan klinge og forsøgte med en stor nøgle at slå på den, men fandt »lige saa liden Klang i det, som i ethvert andet Stykke Granitmarmor«.³⁰

Efter at have undersøgt nogle begravelsesgrøtter, nåede Norden og hans følge frem til den ødelagte by Medinet Habu,³¹ hvor han tegnede den temmelig intakte byport, som han fandt »overmaade skøn«.

Trods Nordens saglige og nøgterne stil kan han slet ikke tilbageholde sin beundring og glæde over de skønhedsindtryk, der ustandselig møder hans øje, mens han vandrer rundt mellem disse imponerende levn fra en svunden storhedstid. Meget var utilgængeligt på grund af sammenstyrtede mure og lå delvis dækket af ørkensandet, men alligevel bød ruinerne på en vældig skønhed; han omtaler jævnlig reliefferne og hieroglyffernes rigdom og konstaterer også både græske og romerske arbejder og nævner deriblandt hovederne af en Diana og en Bachus. Man forbavses over, at det på få timer virkelig var muligt for ham at frembringe den række

skitser, som så levende illustrerer hans oplevelser, – han må have arbejdet under et vældigt pres, en slags besættelse for at få det hele med, trods den stadige trussel om at blive afbrudt af araberne.

Som afslutning på denne indholdsrige og anstrengende dag ventede en ubehagelig overraskelse, idet skibet havde forladt sin fortøjningsplads og ankret et godt stykke derfra. Da europæerne omsider atter var vel om bord, lykønskede skipperen dem til, at de var kommet helskindet tilbage fra et sted, hvor han, der selv havde sejlet mere end 20 år på Nilen, aldrig havde vovet at sætte sine ben. Han fortalte, at folkene her var de rene røvere og banditter, som takket være deres meriter havde fået deres by Medinet Habu ødelagt og nu boede i grotterne oppe i bjergene, hvor de ernærede sig ved gravrøverier og udplyndring af skibene på Nilen. Til trods herfor undså han sig åbenbart ikke for at udsætte europæerne for en endnu længere vandring i dette farlige område, og det kan ikke undre, at de omfattede ham og hans løfter med en stadig stigende mistillid.

At dagen havde været fysisk meget krævende, fremgår af dagbogen, hvor Norden skriver, at han kom »meget fatigeret om bord alderhelst jeg som endnu ikke alldelis var uden forer Convalescensen«, hvilket tyder på, at hans langvarige lungebetændelse i Cairo endnu trak sine vekslers. Han har åbenbart også budt sig selv for meget, thi et voldsomt feberanfald tvang ham til at blive liggende til køjs nogle dage.

Sejladsen fortsatte til Arment (Armant), antikkens Hermonthis, hvis ruiner Norden dog følte sig for svag til at besøge; i stedet for blev der gjort jagt på krokodiller og nilgæs og forsøgt at proviantere, begge dele dog uden større held.

Videre gik det under møjsommelig bugsering op mod strømmen forbi Ell Retsegaet (El Rezekeet), hvis omgivelser var fulde af mærkværdige ruiner, til Demegrat, i hvis nærhed det gamle Crocodilopolis har stået. Til trods for at jorden her var aldeles udtørret og forbrændt af solen med dybe revner, var bønderne på stedet i gang med deres træpløve, som trods 6 oksers forspand knap kunne trænge igennem jordskorpen.

Da skibet lå til ankers her med vindstille, gik nogle i land for at gå på jagt, mens Norden blev tilbage med sin tjener. Da en frisk brise imidlertid meldte sig, skulle den gerne udnyttes og skibet gå under sejl, og en af matroserne fik gennem tjeneren besked om at hente jægerne, hvilket affødte et voldsomt slagsmål mellem de to mænd om, hvem der skulle gå i land, og som efterhånden hele skibets besætning blandede sig i. Norden

måtte komme sin tjener til hjælp og fik også slagsmålet stoppet, men kun takket være en spændt pistol i hånden, og han måtte gøre skipperen forståelig, at ethvert fremtidigt angreb fra mandskabets side over for nogle af rejsefølget ville medføre, at vedkommende blev »skudt ned som en hund«. – En ganske særlig alvorlig trussel i en arabers øren, da hunden betragtes som et urent dyr. – Dette var det eneste sprog som disse folk forstod, siger Norden, og der blev da heller ikke flere slagsmål om bord i dette skib.

I den store by Esnay (Esna)³² forsøgte d'Esneval ledsaget af en tolk at få forbindelse med den stedlige øvrighed for at overrække en anbefalings-skrivelse fra Osman Bey. Dette mislykkedes dog, idet Sheiken var død, og hans stedfortræder lod sige, at han var optaget i sit harem!

Et velbevaret tempel³³ lokkede Norden i land, selv om han langt fra følte sig rask, og for at undgå ubehageligheder skjulte han sig bag en søjle for at tegne i fred, mens hans ledsagere holdt vagt ved indgangen. Alligevel blev han opdaget, og et voldsomt optrin fulgte, hvorunder europæerne måtte gøre en hastig retræte tilbage til skibet, fulgt af en stor ophidsset mængde, der bombarderede dem med sten. I det øjeblik de var vel om bord og havde fået fat i deres våben, fik piben dog en anden lyd, thi blot synet af »Skyde-Geværer« og pistoler fik hoben til at spredes for alle vinde. Det er al ære værd, at resultatet af dette dramatiske besøg alligevel blev en så smuk tegning, som tilfældet er.

Norden udkaster den tanke, at årsagen til de indfødtes ophidselse var den, at de troede, at hans tegninger forestillede stjernebilleder, der bragte ulykke og trældom med sig. Denne teori har muligvis til dels været rigtig, men først og fremmest har befolkningen sikkert villet skræmme de fremmede bort for selv uhindret at kunne dyrke de indbringende røverier.

Den påfølgende dag opstod atter en spændt situation; efter en halv dags sejlads blev det vindstille, og da skibet fortøjede, ankrede to skibe med soldater ved siden af. »Med disse vore nye Naboer vare vi slet ikke fornøiede. De vare saa grove og uhøflige, at man ikke kunne omgaaes dem uden stor Fortræd. Vi toge os i agt saa meget som muligt«. Norden lod sætte dobbelt vagt, men til alt held begyndte det snart at blæse op på ny, så skibet kunne fortsætte.

Fra Edfu, grækernes Apollinopolis (Apollonopolis), omtaler Norden både resterne af templet, der er helliget Apollon, men fremhæver især »et anseeligt Alderdommens Monument«, hvis enkelhed »bidrager meget til dens Skønhed. Foran staae tre Rader hieroglyffiske Billeder, som efter

Anseelse forestille Børn, hvis Størrelse overgaaer den nu værende Menneske Størrelse«.

Ved Tschabel-Esselsele (Gebel Es-Silsile),³⁴ som betyder kædebjerget, tegnede Norden en række skitser af disse to mærkeligt formede klipper, som lå som et vagttårn på hver side af Nilen, der her kun er et og et halvt bøsseskud bred, og hvor sagnet fortæller, at man i gamle dage kunne spærre Nilen med en svær kæde.³⁵ Man så tydeligt de sten, hvortil en kæde kan have været fastgjort, og i nærheden fandtes store granitstykker, rigt bedækket med de smukkeste hieroglyffer.³⁶ Her omtales »fire skikkelser i haut relief, siddende og i naturlig størrelse. Der er to mandfigurer og to kvinder. Mændene som er i midten har armene korslagt over brystet, og hver kvinde holder en mand under armen. Jeg var rystet over den ondskab og overtro, hvormed araberne eller tyrkerne har ødelagt disse figurer, især ansigterne«.

Da skibet ville passere Ell-Kabunia (El Kubania) blev det råbt an, at det skulle stoppe, hvad Reysen højst nødtvungent indvilgede i, og først efter at soldater i land havde truet med deres geværer. Efter at den stedlige fyrste Ibrim Cacheff af Nubien havde fået oplyst, at de fremmede stod under Osman Beys beskyttelse, og at de agtede sig videre til anden katarakt fik skibet dog lov at sejle videre. Et par flasker brændevin, sorbet³⁷ og tobak bidrog også hertil og om aftenen den 18. december kunne der ankres ud for kastellet ved Essuaen.³⁸ Her blev der straks sat stærk vagt, da der på dette smalle sted af Nilen var et vældigt tilløb af folk, der kom strømmende for at se frankerne, der som det hed sig var »Mestere i den sorte Kunst«.

Fra Essuaen til Derri eller Dir (Ed Derr)

Essuaen beliggende ved Nilens første katarakt var dengang Ægyptens grænse mod syd, og vandfaldet kunne som regel kun passeres over land; det var hensigten herfra at fortsætte med et andet og mindre nilfartøj fra den oven over liggende havneby Morada videre til anden katarakt.

Alt afhang nu af den øverste tyrkiske myndighed på stedet, Ibrahim Aga, som d'Esneval og Norden skulle forhandle med om tilrettelæggelsen af den videre rejse sydpå. Han viste sig at være syg, men alligevel meget forhandlingsvenlig, efter at han havde set de anbefalende breve fra Cairo, og ikke mindre efter at have modtaget rige gaver i form af en

skarlagensklædning med silkefor, foruden sorbet og andre drikkevarer. At alt dette havde sin virkning var ganske åbenbart, for Ibrahim Aga lovede kameler og heste til transporten op til havnebyen, et fartøj til den videre sejlads og tilbød mod passende betaling at lade sin broder følge med på rejsen. Endelig ville han skrive de altid højst påkrævede anbefalinger, dog forudsat at han fik papir dertil, og alt syntes således at udvikle sig på bedste måde, så afrejsen kunne fastsættes til den 22. december.

Herfra ekspederede greven en kort meddelelse til Mr. Aghib om ankomst og sundhedstilstand, og Norden noterer med en vis tilfredshed, at denne gang blev depechens indhold meddelt ham.

For at udnytte ventetiden undersøgte Norden klippeøen Ell Sag (Elefantine), som ligger lige nord for vandfaldet, stedet hvortil Herodot menes at være nået. Øen var – og er – fuld af ruiner, og Norden havde også her skitsebogen parat. Han omtaler, at han tegnede »slangen Knuphis tempel«, som han skriver muligvis kan være skaberguden Chnums tempel, det rummede en 80 fod lang sal, hvis vægge var rigt smykkede med hieroglyffer, men da templet blev anvendt som stald, var de mere eller mindre oversmurt med skarn og tilsværtet af røg.³⁹

Herfra tog han over til den vestlige bred for at lede efter rester af det græske Syene, som han fra Strabo og Plinius' rejseskildringer mente skulle findes her. Af ruinerne var der ikke meget levnet, så resultatet blev i stedet en udmærket perspektivtegning⁴⁰ af udsigten over imod Essuaen, indløbet op til vandfaldet og ruinerne på Nilens bredder. På en af klipperne ved floden noterede han sig et firkantet indhug, omgivet af hieroglyffer, forsynet med skalaer til at måle Nilens vandstand med, altså en stedlig »Mokkias«.

Andre og betydelige oldtidslevninger, som skulle ligge i nærheden, måtte Norden med beklagelse afstå fra at opsøge af forskellige grunde, og man aner en af dem, når han sukker over grevens »Koldsindighed«, når det gælder at se »nogle merkverdige og remarquable Antikviteter«. At denne koldsindighed måske også skyldtes grevens naturlige ønske om hurtigst muligt at nå frem til det eftertragtede Etiopien må dog ikke glemmes.

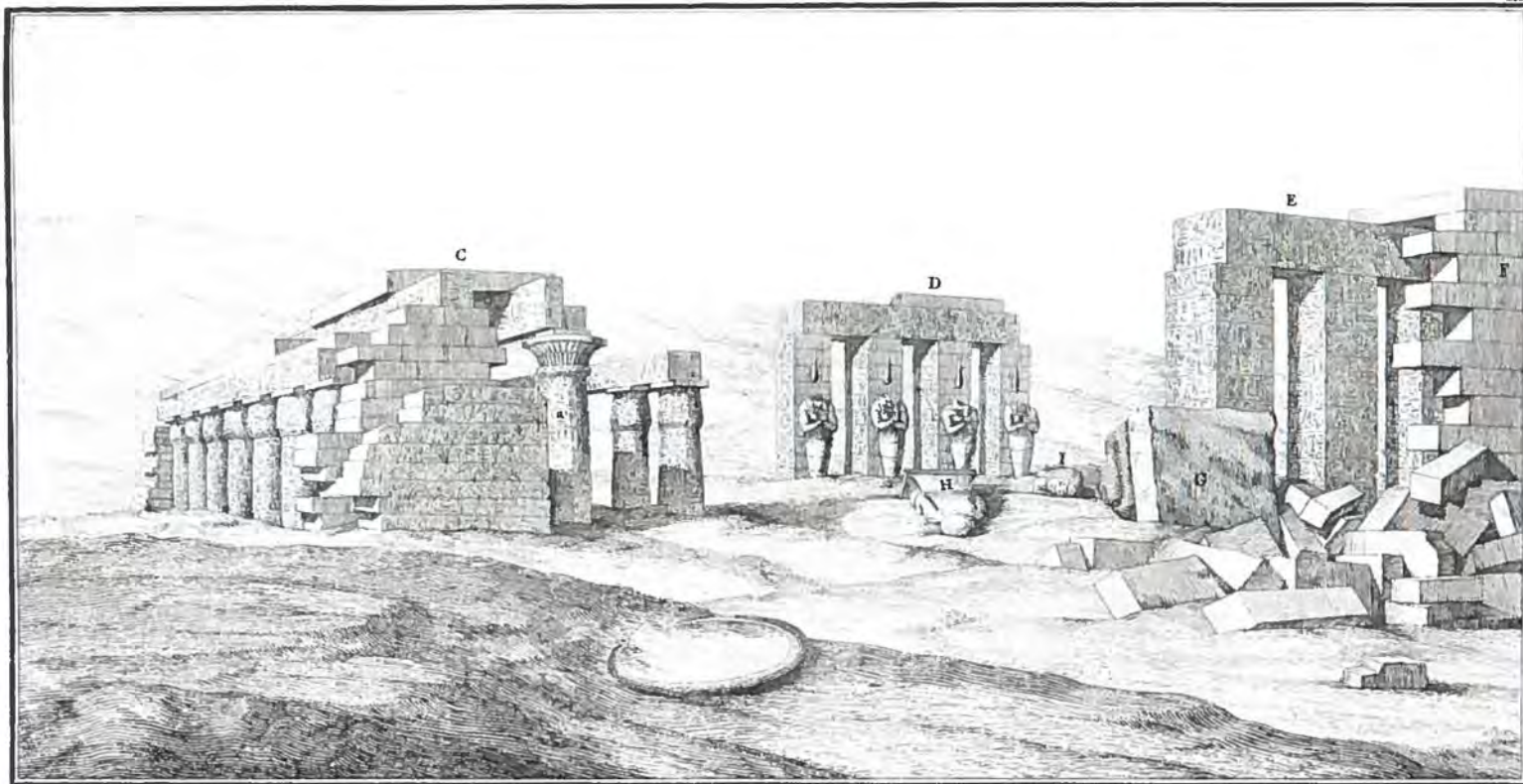
Om lørdagen blev der provianteret og samlet brænde, hvilket var lettere sagt end gjort, thi befolkningen levede kummerligt og havde næsten intet at sælge; også her trådte Ibrahim Aga hjælpende til, og man har vist lov at slutte, at hans venlige sindelag mod de fremmede også skyldtes en

Deux Statues Colossales avec Les Ruines du Palais de Memnon, vis-à-vis de Carnac et de Luxxor.

a Statue d'un Homme b Statue d'une Femme, toutes deux de 50 pieds Dinnois de hauteur c. Ruines d'un Temple. d. Plâtres avec des Termes. e. Plâtres opposés de la même façon. f. Muraille derrière la Galerie. h. Colosse renversé et entier. g. Colosse brisé et renversé, tenu pour la Statue sonante de Memnon. i. Fête colossale. k. Orottes coupées dans les montagnes. l. Montagnes qui separent L'Egypte de la Lybie

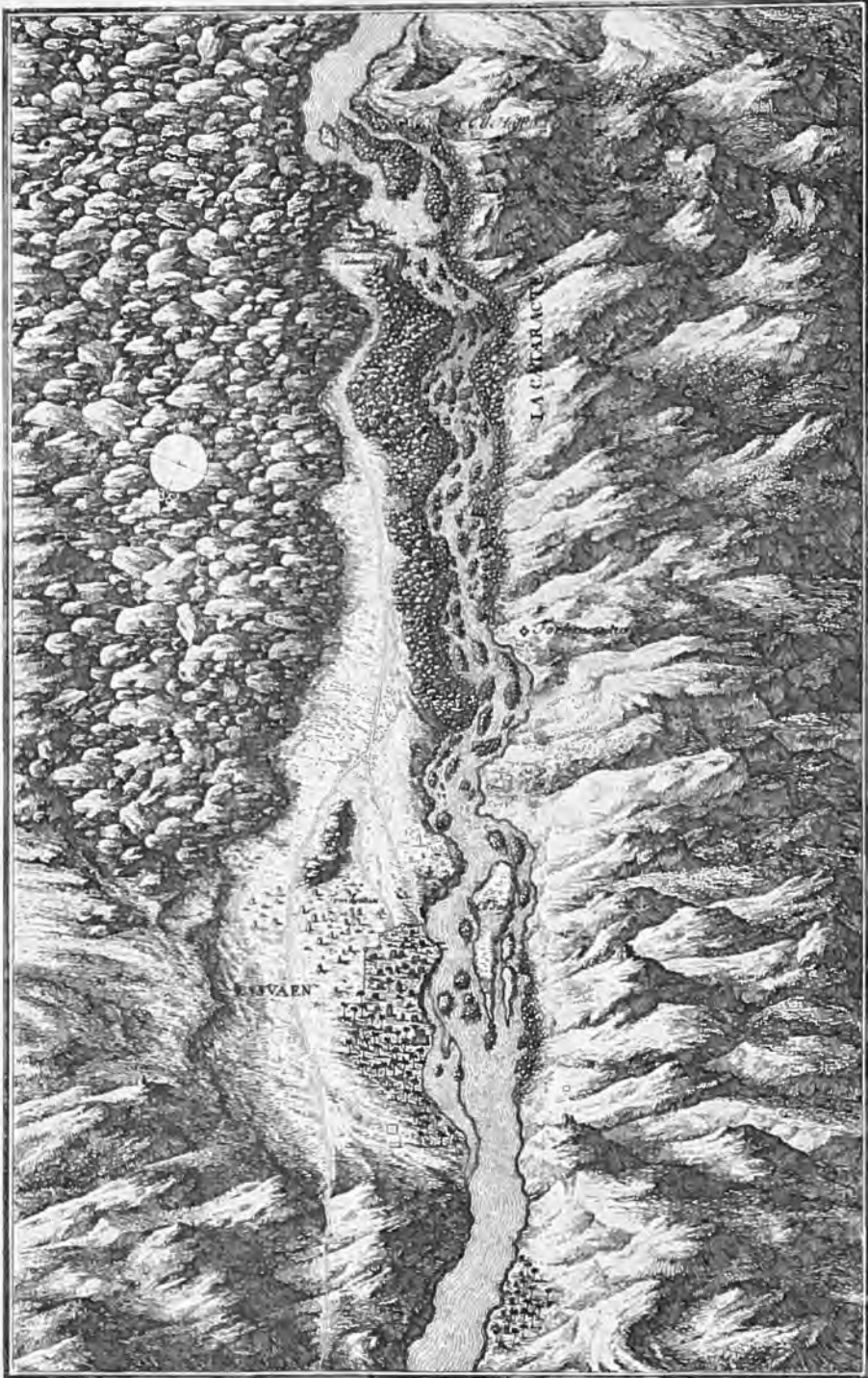
22. De to kolossale statuer («Memnonstøtterne») med ruinerne af Memnonpalais'et.

Ruines du Palais de Memnon, toutes chargées d'hieroglyphes.

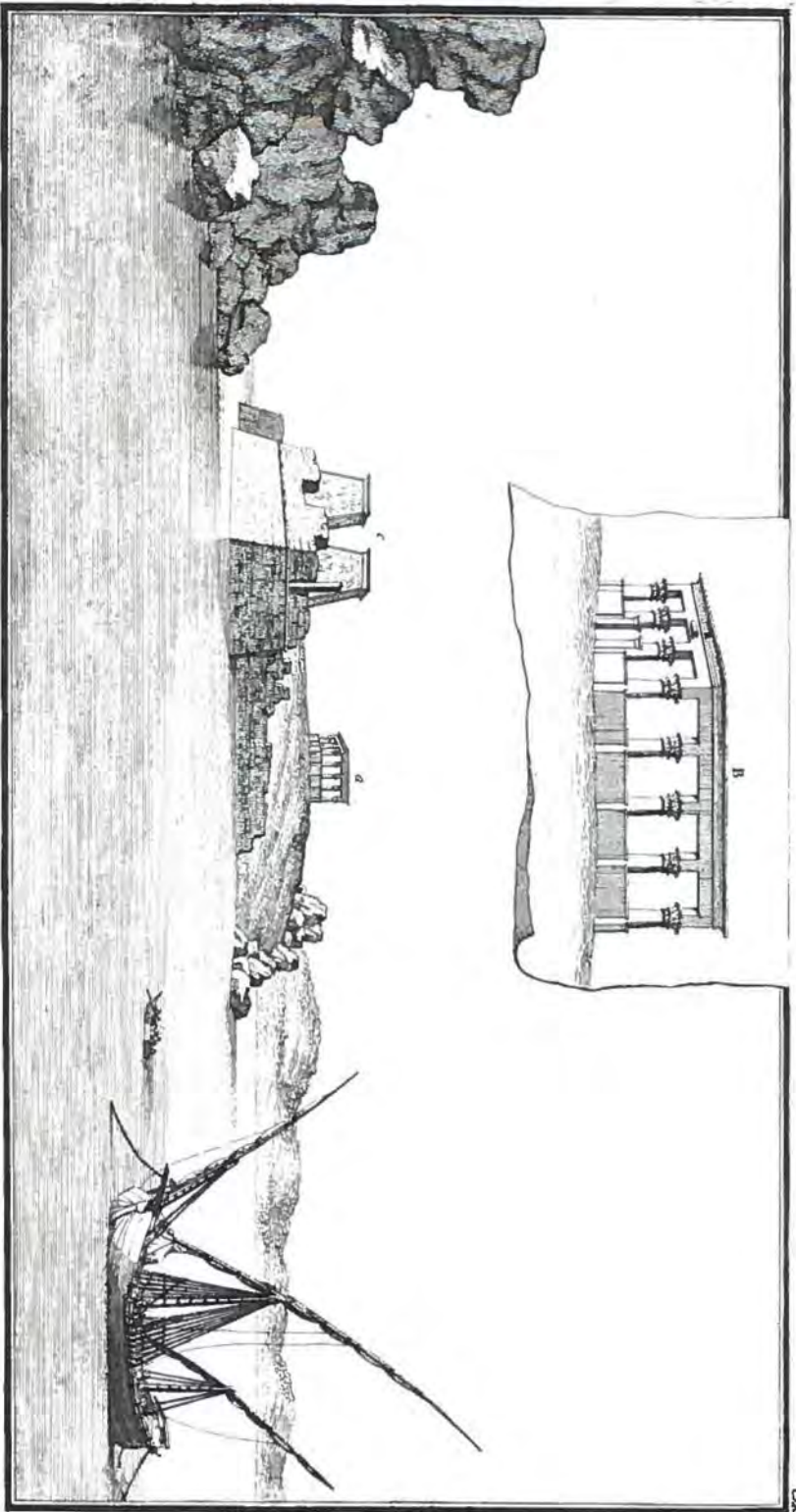
A. Portique d'un Temple dont la colonne a est de 24 pieds. Dans sa circonférence. D. et E. apparemment la Gallerie, autour de la Cour, en quelle anciennement étoit placée la Statue Colossale du Memnon, qui rendoit le son au lever du Soleil. F. Muraille derrière la Gallerie. G. Fragment de la dite Statue, faite du Granit noir, dans la même attitude, que les précédentes A. et B. H. Un Colosse enuie, d'une seule pièce de Granit, de la même attitude, renversé. I. Fête colossale coiffée à l'Égyptienne.

23. Ruinerne af hvad Norden kalder »Memnonpalais'et« (Ramesseum).

Carte et Plan de la première Cataracte du Nil.

24. Nordens kort over Nilens første katarakt ved Assuan.

*L'île Ell. Heiff. anciennement Philæ, vue du côté du midi. avec ses admirables antiquités.
 a Temple de l'esperoir. b. Desjeux particulier du même Temple. c. Clore principale du Temple d'Isis.*

25. Øen Ell Heiff, tidligere Philæ med sine berømte oldtidsruiner.

vis taknemlighed. Norden skriver nemlig ganske kort i sin dagbog, at da Ibrahim var syg, »saa har vorris Chirurgus aarladt hannem og givet hannem noget hvor efter hand blefvet Soulageret«. Måske var det også taknemmelige følelser, der fik ham til at fraråde frankerne at rejse videre, thi, sagde han, der bor ikke mennesker, men vilde bæster, som ikke vil tage i betænkning at slå en mand ihjel for en skilling, endsige hvis det drejede sig om store rigdomme. Da han imidlertid forstod, at Norden stod fast på sin beslutning om at rejse videre, råbte han til slut: »Inch' allah! ...gå så i Guds navn... men det ærgrer mig at dette rakkerpak skal have alle Eders smukke ting!«

Midt i alle rejseforberedelserne viste en muhamedansk »Helgen« sig uventet om bord, og i den gode hensigt at ville uddele velsignelser berørte han kister, kasser og de ombordværende med en lille stok, samtidig med at han spillede på sin tamburin. Da han imidlertid også ville udføre denne ceremoni på skibshunden, sprang den i struben på manden, som styrtede skrigende om og nu udstødte lige så mange forbandelser som før velsignelser. Dette udløste selvfølgelig en vældig ophidselse, og folk kom strømmende til for at hævne denne overlast fra de vantro, som dog heldigvis forstod at stille den hellige mand tilfreds igen med en rundelig sum i klingende mønt.

Selvfølgelig foregik afrejsen den påfølgende dag ikke helt program-mæssigt og under den mest nærgående opmærksomhed fra befolkningens side, da alt godset blev læsset på de 13 kameler, foruden heste og æsler. Det har sikkert heller ikke svækket interessen, at »Græven saa snart goedset var ud af Barquen, ligeledis førte Fruen og Pigen i Land, hvilke med deris ubedekkede Ansigter tiltoeg sig alles Paasiun...«. Heldigvis havde den forudseende Ibrahim Aga sendt en Janitscharvagt, så befolkningen ikke blev fristet over evne, da kasser og kister og endog utilslørede kvinder således åbenbarede sig for deres øjne; Ibrahims søn overtog derefter med sin vagt beskyttelsen, så ekspeditionen omsider kunne begive sig på vej op til Morada. Alle var beredne og ad en ganske smal klippesti førtes karavanen langs kataraktens østlige bred og nåede efter et par timers ridt velbeholdne havnebyen.

Her ventede det lovede fartøj dem, og selv om det var mindre end det forrige dog stort nok til, at telte kunne slås op på dækket, og ved afskeden fik den første Reys et stykke grønt klæde og gaver til kone og børn forærende i tilgift. Selvfølgelig opstod her samme problemer som i Cairo, idet

den nye skipper imod aftalen havde bragt sin egen last om bord, til trods for at skibet trak så meget vand, at der stadig måtte øses. Da dette var blevet ordnet, viste det sig imidlertid, at afrejsen alligevel ikke kunne finde sted foreløbig, da Ramadan⁴¹ lige var begyndt, og man i de første dage af den store fastemåned intet foretog sig, så julen måtte derfor meget mod de rejsendes ønske tilbringes her.

Tiden blev dog udnyttet, for Norden begav sig hurtig i land med sin tjener for at udforske, hvad der lå på den anden side klipperne. I en snæver bjergkløft blev de standset af en snes bevæbnede banditter som truende nægtede de fremmede passage. Årsagen viste sig at være den meget betegnende, at de mente, at de kristne søgte efter skjulte skatte i gravkamrene og desuden ville ændre Nilens løb.

Ved ro og myndighed blev situationen dog klaret, og Norden omtaler i denne forbindelse sin jødiske tjener, der også var tolk, i rosende vendinger; det lykkedes nemlig både at afslå krav om bachsish og et lidt mistænkeligt tilbud om at lade sig eskortere, og de to nåede velbeholdent om bord igen.

Juleaftensdag bød på nye vanskeligheder, idet der kom bud fra provinssens Cacheff Ibrim med forbud mod at afsejle før efter nærmere ordre, hvilket tvang Norden til at tage tilbage til Essuaen for at få en forklaring på denne overraskende hindring. Da der hverken fandtes heste eller kameler, måtte han tilbagelægge turen til Essuaen »per pedes apostolorum«, ledsaget af lægen og den udmærkede tjener. Undervejs blev de talrige ruiner og hieroglyffer, der var hugget ind i klipperne, studeret og ligeså den store begravelsesplads,⁴² som ligger uden for Essuaen, og som Norden mente stammede fra tiden, da de arabiske Kaliffer erobrede Ægypten.

Under forhandlingerne i Essuaen med Ibrahim Aga og senere med Cacheff Ibrim insisterede de på, at rejsen måtte afbrydes og hævdede, at forbuddet udelukkende skyldtes hensynet til de fremmedes sikkerhed. »Hvis I fortsætter, vil I blive dræbt. Selv folk af vor religion, der er rejst ind i landet er aldrig kommet tilbage. Så snart I er uden for kataraktens havn, vil hverken jeg eller min søn kunne hjælpe Eder mere«, var Ibrahim Agas advarende ord. Også Cacheffen understregede befolkningens ondskab længere op ad Nilen og tilrådede frankerne at vente her foreløbig, indtil han selv kunne rejse med dem og forsvare dem mod al overlast.

Norden takkede herfor, men fremførte, at da han vidste at forsvare sig og ikke kunne vente, måtte han indtrængende anmode om at forbuddet

blev ophævet. – Til slut fik han da også tilsagn herom, hvis han selv ville tage ansvaret herfor, hvorpå Cacheffen lavmælt mumlede, at han nok desuden kunne skrive nogle gode anbefalinger for Norden, hvis resultatet blev en god gave og kontant godtgørelse! Således lykkedes det til slut at blive enige, og Norden kunne, denne gang til hest vende tilbage til Morada efter en heldig udført ekspedition. Hans tjener fik dog inden tilbagekomsten strenge formaninger om ikke at røbe de mange advarsler for ikke at skabe for megen ængstelse om bord.

Om 25. december fortælles således:⁴³ »Frem for alting forrettede jeg min Andagt, som jeg burde paa Juledag. Siden anvendte jeg hele Dagen paa at bese Nilfaldet. For at jeg ikke skulde gjøre Egnen alt for oprørsk, sneg jeg mig bort med en af vort Selskab, som forstod ligesaa lidet arabisk som jeg selv. Jeg vendte mig til det Sted, hvor jeg Dagen tilforn havde bemærket, at Vandfaldet var størst... Herpaa klavrede jeg op paa en Klippe, og fik en Mand at see, som fiskede. Jeg saae med Fornøielse paa ham: han blev det vaer, og bragte mig til et Sted, hvor han viste mig fortreffelige Karper, som man kunde fange med en liden Krog. Jeg gav ham nogle Paratter. Denne liden Foræring var ham i hans Tanker saa vigtig en Lykke, og bragte mig saaledes i hans Gunst, at han lagde sit Fiskerie tilside og viste mig alle Steder, hvor man kunde komme op. Jeg tilbragte fire Timer med ham, og havde Tid nok til at beundre dette Vandfalds Beskaffenhed som ved min Nærværelse faldt 4 Fod høit og var 30 Fod langt... Jeg undlod ikke at lave et specielt Kort«.⁴⁴ Og beskrivelsen i oversættelse fra fransk fortsætter: »Fra toppen af en klippe overså jeg de skønne gamle ruiner af Gieziret⁴⁵ Ell-Heiff (Philae), men jeg var for langt borte til at jeg kunne lave en tegning... Under denne vandring var vejret så overordentlig hedt, at jeg næsten vansmægtede af tørst, og skønt jeg var midt ude i Nilen kunne jeg ikke få fat i en dråbe vand. Vandfaldet gjorde granitklipperne så glatte, at jeg ikke kunne tage vand op med hånden... Heldigvis var den indfødte dygtigere end jeg, han standsede mig, lagde sig på maven og efter at have vasket sine hænder godt kunne han række mig vand, som jeg drak med et velbehag som jeg slet ikke kan beskrive. Derpå førte han mig til sin hytte og satte nogle dadler og noget mælk for mig. Jeg forærede dem nogle småting... Han viste sig så taknemmelig for mine ringe velgerninger, at jeg endnu erindrer mig ham med fornøjelse. Han var den første og sidste, som viste os nogen tjeneste uden i forvejen at forlange bachsish«.

Der er i skildringen af hele denne scene noget umådelig indtagende, som gør indtryk, og man mærker Nordens glæde over denne lille episode, hvor han for en gang skyld har mødt en umiddelbar venlighed.

Under opholdet her fandt han en ejendommelig plante, der på arabisk hedder Oschar.⁴⁶ Han botaniserede den og tegnede den og nævner, at saften, en hvid, bitter vædske anvendtes som lægemiddel og beskyttelse mod pest, men samtidig kunne være farlig, da den skadede synet.

I løbet af den 26. syntes alle formaliteter endelig bragt i orden til afrejsen, – den forlangte godtgørelse og tobaksgave til Cacheff Ibrim betalt, anbefalingsbrevene modtaget, og Ibrahim Agas broder ankommet fra Essuaen for at ledsage ekspeditionen, og tidlig næste morgen kunne skibet gå under sejl og forlade Moradas havn. Forinden var der taget nogle sække hvede om bord, der delvis skulle benyttes til tuskhandel med de indfødte, som her ikke altid ville anerkende Cairos møntsorter.

Norden imødeså med store forventninger øjeblikket, da han kunne gå i land på øen Ell-Heiff, oldtidens Philae, som ligger lige oven for den første katarakt, og som dengang med sine stejle skrænter hævede sig frit midt i Nilens løb, kronet af rige tempelruiner, og da især det enestående Isitempel.

I vor tid, efter at den første store Assuandæmning blev bygget i 1902, er øen som bekendt oversvømmet af Nilens opdæmmede vand det meste af året, og kun i en kort periode når vandstanden er på sit laveste, rager den øverste del af hovedtemplets vældige pylon op over vandspejlet.⁴⁷

Den friske brise gav skipperen trods sine løfter en så god undskyldning til ikke at ankre her, så Norden måtte nøjes med i denne omgang at notere og skitsere,⁴⁸ hvad han kunne se under forbisejlingen, håbende på at lykken ville være ham gunstigere ved tilbagerejsen, hvilket den også viste sig at være ligesom ved Luxor og Carnac.

Sejladsen fortsatte gennem en vanskelig passabel indsnævring af floden, som her er fuld af skær. Ved Testa og Ell Kalabshe lå grænsen imellem Ægypten og Nubien, og da skibet om aftenen passerede dette sted, blev skipperen prajet fra land, at han skulle lægge bi, og der blev stillet krav om, at frankerne skulle dele ud af deres rigdomme. Disse tilråb blev forståeligt nok ignoreret, men med det resultat at der blev affyret skud fra begge sider af floden, og skønt skumringen var faldet på, med så godt et sigte, at kuglerne peb de ombordværende om ørerne. Skydningen blev omgående besvaret fra skibet med salver fra 7 »Haandgeværer« og

trussel om, at hvis skydningen fra land ikke blev indstillet, ville man gøre landgang og »gandske udrydde dem alle«, hvorpå røverne forsvandt i mørket. Denne episode gav dog stødet til, at vagten om bord igen forstærkedes, og der indførtes en fire-skift vagttørn, som drejede fra mørkets frembrud til næste morgen, og hvor to vagthavende var bevæbnet og ikke måtte forlade deres post før afløsning havde fundet sted. Grev d'Esneval deltog ikke i vagten, da både han og hans hustru på dette tidspunkt var syge, han efter et rideuheld, og hun var angrebet af feber, hvilket man får indtrykket af ofte har plaget europæerne.

Dagen efter måtte skibet ankre ved Abohuer (Abu Hôr) og blive liggende her et par dage med vindstille, og da styrmanden hørte hjemme her og kunne stå inde for befolkningens ærlighed, kunne Norden rolig gå i land og undersøge terrænet, der som næsten altid rummede forskellige fund. Han omtaler også den uhyre fattige og til det yderste nøjsomme befolkning, der kun havde den smalle jordstrimmel – 100 skridt bred – mellem klipperne og floden til at dyrke og leve af.

På det næste stræk var sejladsen overordentlig farlig,⁴⁹ da Nilen her dengang var smallere og fuld af strømhvirvler og grunde. Trods al påpasselighed løb skibet da også på grund og stod fast på midten af kølen, så strømhvirvlerne greb for- og agterskib og drejede det rundt som en top. Situationen var ret kritisk, thi strømmen var for hård og vandet for dybt, til at folkene kunne gå udenbords og forsøge at skubbe fartøjet af grunden, og inde på land så man et dusin velbevæbnede og absolut ikke venligsindede indfødte, der afventede begivenhedernes gang. Til umådelig letelse for de ombordværende friskede vinden, så skibet krængede over og kom flot igen og kunne sejle videre fra dette sted, der i enhver henseende havde det sletteste renommé.

Norden anfører en pudsigt oplevelse, som han fandt typisk for de indfødtes mistænksomhed. Da han stod på dækket sammen med Reysen og tolken og noterede navnene på de steder, de passerede, sprang en nubier, som havde fået tilladelse til at sejle med et stykke op ad floden, pludselig frem, snappede Nordens papir, rev det i stykker og kastede stumperne i floden, hvorpå han uanfægtet satte sig på dækket igen. Da Norden forlangte en forklaring af manden, kom det frem, at det var for at forhindre de fremmede i at komme tilbage med en stor krigshær til hans fødested, hvis navn lige var blevet nedskrevet, og tage ham og hans familie til fange. For at forhindre gentagelser burde han nu sættes i land, men det

endte dog med, at Norden lod nåde gå for ret på mandens indstændige bønner om tilgivelse, og han viste sig da også meget tjenstvillig på resten af turen.

Nilen blev nu atter bredere, klipper og bjergkæder afløstes af højde- drag med ørkensand, og »Alderdommens Levninger« blev sjældnere i det mere og mere øde land. Ved Koroskof (Kurusku), hvortil ekspeditionen nåede nytårsdag anno 1738, fik man befaling fra stedets Schorbatschie om at fortøje skibet, da han ønskede at tale med de fremmede. Da d'Esneval stadig var syg, indfandt Norden sig med anbefalingsbrevene, ledsaget af Agaen af Essuaens broder, Reysen, tolken og Janitscharen hos »Hans Høyhed«, som de fandt siddende midt på marken under den brændende sol. Han så ud som en ulv, men var klædt som en stodder, kun iført en laset rød frakke, fortæller Norden, og var travlt optaget af at dømme to undersætter, der skændtes om en kamel, og dagbogen fortsætter således: »de skrege saa forferdelig med hverandere, at det siuntes hver Øyeblik de vilde komme i Haar sammen, som det varede allt forlunge, loed jeg hannem endelig spørge ud, om hand vilde være af dend goedhed og ekspediere vos, hand svarte med at fornemme om det var en maneer at bringe saaledis Breefve foruden at accompagnere dennem med nogen present, jeg loed hannem replicere, at hvis hand vilde være af dend goedhed at tienne vos først, vi siden ikke vilde forglemme at giøre ham presents, hvilket siuntes at være vand paa Hands Mølle. Som jeg endelig saae at det ikke vilde blive andet ensom Ophold for vos, og at der ikke vilde concluderis noget her, loed jeg hannem proponere At siden vinden var goed, jeg siuntes det var best at profitere af Leyligheden, og at vi siden naar vi var arriveret udi Derri kunde have Leylighed at tale med hverandre...«

Dette blev accepteret, og Norden kunne med sine ledsagere begive sig om bord igen. En Effendi⁵⁰ fra Cairo, som opholdt sig på stedet, havde over for tolken givet udtryk for sin store forundring over, at de fremmede havde vovet sig så højt op i landet og tilføjet, at de måtte prise sig lykkelige, hvis de nogensinde slap helskindet tilbage. Dette havde skipperen åbenbart også hørt, for da skibet atter var under sejl, erklærede han, at han ikke ville føre det længere end til det nærliggende Derri og ikke op til anden katarakt, som aftalen var, med mindre han fik væsentlig flere penge. Da denne pengeafpresning på det bestemteste blev afvist, lo Reysen hånligt og mente, at piben nok ville få en anden lyd, når først de var i

Derri. Dette fik nu ikke lov at stå uimodsagt, for han fik at vide at hændte der noget der, ville han i al fald være den første, der kom til at undgælde, eventuelt ved at blive et hoved kortere, og denne ligefremme og tydelige tale gjorde ham så medgørlig, at han lovede at sejle hele ekspeditionen så langt den ønskede, dog afhængig af Cacheffen i Derri, som ejede fartøjet, og som han skildrede som den værste tyran og kæltring. Dette var jo ikke alt for lovende udsigter, men Norden håbede dog, »Ved Penge og fermeté« at kunne gennemføre sin plan.

Mens skibet lå til ankers ved Amada, var Norden i land og tegnede et velbevaret ægyptisk tempel,⁵¹ der senere var blevet anvendt som kristen kirke. Dette fremgik af kalkmalerierne, der forestillede treenigheden, apostlene og helgener, men under kalkpudset sås tydeligt hieroglyfferne.

På vej tilbage til skibet fandt et møde sted af en noget usædvanlig beskaffenhed, da Norden blev standset af en nubisk kriger til hest; han var helt nøgen, men bevæbnet med en lang lanse og et skjold beklædt med næsehornskind. Krigeren tiltalte ham på barbarernes sprog, og da Norden svarede på fransk, blev »Samtalen ikke lang, og hver gik sin vej«.

Kun en smal strimmel jord kantede Nildalen her, fortrinsvis bevokset med lupiner og bønner, ellers var der ikke andet end sand og sten, indtil bjergene begyndte. Flodens vandstand var så lav, at skibet kun med vanskelighed kunne flyde, og selv om vinden blæste fra nord, hjalp dette kun lidet her, hvor floden selv drejer mod nord; skibet gik hyppigt på grund, og folkene måtte i land og agere trækdyr.

Befolkningen havde her fundet på en nem og praktisk måde at lade sig fæрге over Nilen, – det foregik ved hjælp af et knippe halm, som to mennesker sad overskrævs på, trukket af en svømmende ko, som den ene holdt i halen, mens den anden styrede med en slags åre.⁵² Lige så enkelt foregik det, når belæssede kameler skulle sættes over floden. En mand svømmede forrest med tøjlen til den første kamel i munden, så fulgte de andre kameler efter i »gåsegang«, hver tøjret til det foran svømmende dyrs hale, mens en mand ridende overskrævs på et knippe halm sluttede optoget.

Inden skibet nåede helt frem til Derri, havde Norden igen en ubehagelig scene med Reysen, som atter stillede nye krav for at fortsætte. Da de blev ham nægtet, udviklede det sig snart til et sådant skænderi, at Norden måtte true med sin pistol, hvorefter skipperen i raseri forlod skibet. Da ingen lagde ham hindringer i vejen, kom han dog tilbage af sig selv og bad

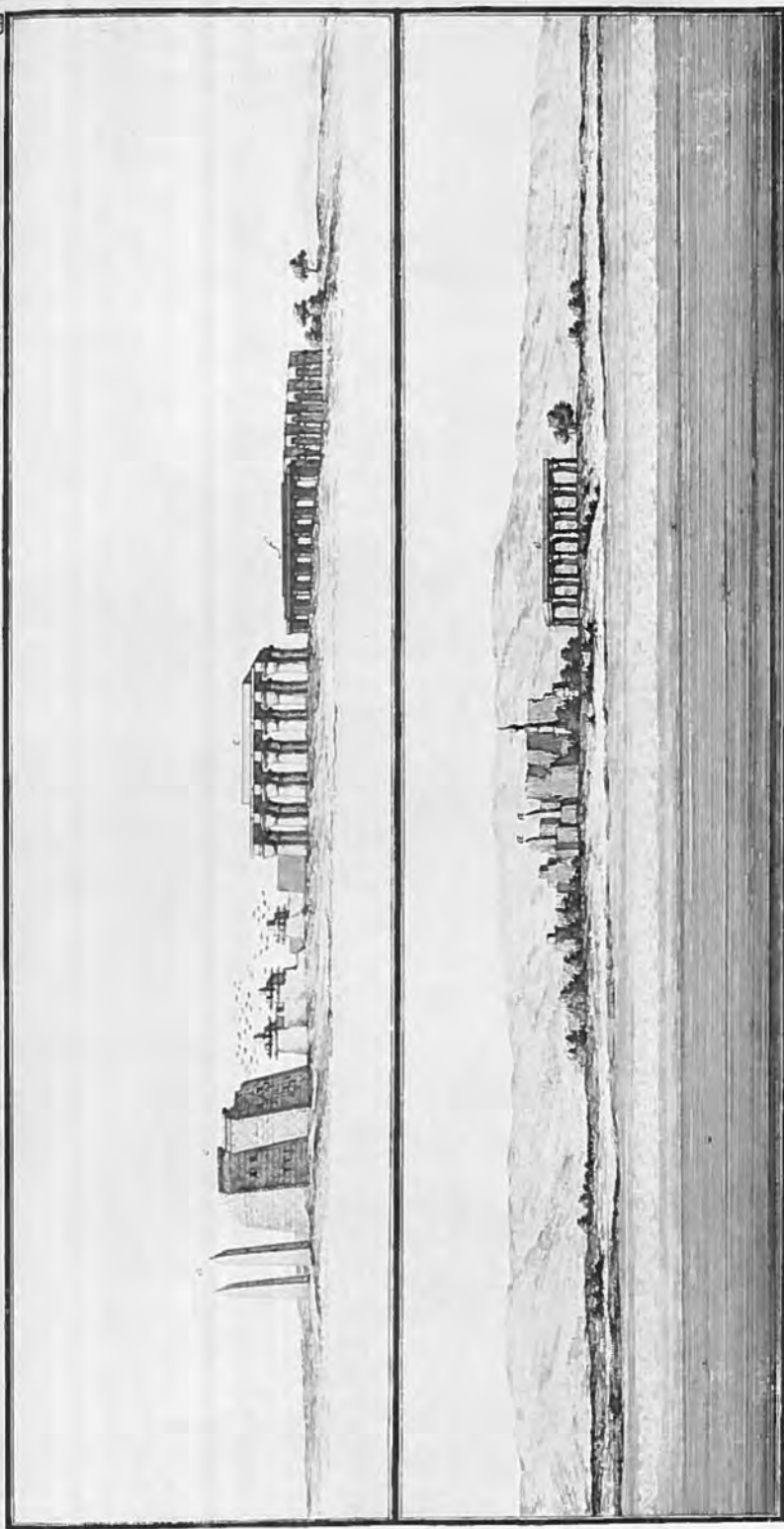
om godt vejr, – hvad han også fik, under forudsætning af at han opførte sig ordentlig i fremtiden.

Rejsens vendepunkt

Efter de mange alvorlige advarsler har Norden uden tvivl været indstillet på, at der nu ville møde ekspeditionen adskillige vanskeligheder og har sikkert været opfyldt af en vis spænding, da skibet den 4. januar 1738 fortøjede ved det dengang så gudsforladte Derri⁵³ på Nilens østlige bred i den Nubiske Ørken. Som sædvanlig var rygtet om frankernes ankomst og deres rigdom løbet forud, og skarer af nysgerrige trængtes om skibet. Først af alt skulle brevene afleveres, og Norden ledsaget af de to tolke, pater Guiseppe og hans tjener opsøgte Baram Cacheff, der modtog dem netop som han præsiderede i sin store »divan⁵⁴«. Han viste en påfaldende høflighed, lovede hjælp på alle måder og stillede straks det forslag, at de fremmede foreløbig gik i land i Derri og afventede den ny Cacheffs komme, der med sin hær på 500 mand skulle bekæmpe en stamme, som levede i nærheden af anden katarakt. Her var der således en lejlighed for frankerne til at få godt følge og fortsætte rejsen til lands i fuld sikkerhed.

Dette lod næsten mistænkeligt godt og huede ikke rigtig Norden, som anede uråd og derfor svarede, at han foretrak at sejle med sit fragtede skib, men at man ville overveje forslaget. Da det var nødvendigt at udfolde et vist diplomati, lod han Baram Cacheff forstå, at han gerne ville fortsætte forhandlingerne herom senere, men under fire øjne, og han gik derefter om bord for at rådføre sig med greven og de andre rejsefæller, og her blev alle hurtigt enige om, at disse betingelser for at fortsætte rejsen under ingen omstændigheder kunne accepteres.

Norden måtte derfor motivere et afslag og benyttede som påskud, at grev d'Esneval lå syg om bord, som følge heraf var det umuligt at rejse til lands, og han anmodede derfor om tilladelse til at fortsætte med skib videre op til anden katarakt. Dette blev imidlertid pure afslået af Cacheffen, skibet tilhørte ham, og hvis Reysen havde forpligtet sig til at sejle videre, havde han handlet mod sine ordrer, og i øvrigt var det slet ikke muligt at sejle så langt på grund af for lav vandstand. »Da det ikke er muligt at gå til vands, og på den anden side vi er ikke i stand til at gå til lands, er der intet andet for, end at vi må vende tilbage igen«, var Nordens svar. »Gør det«, sagde Baram Cacheff, »men med mit fartøj kan det ikke ske, jeg behøver det selv, og I må straks gøre det ryddeligt«.

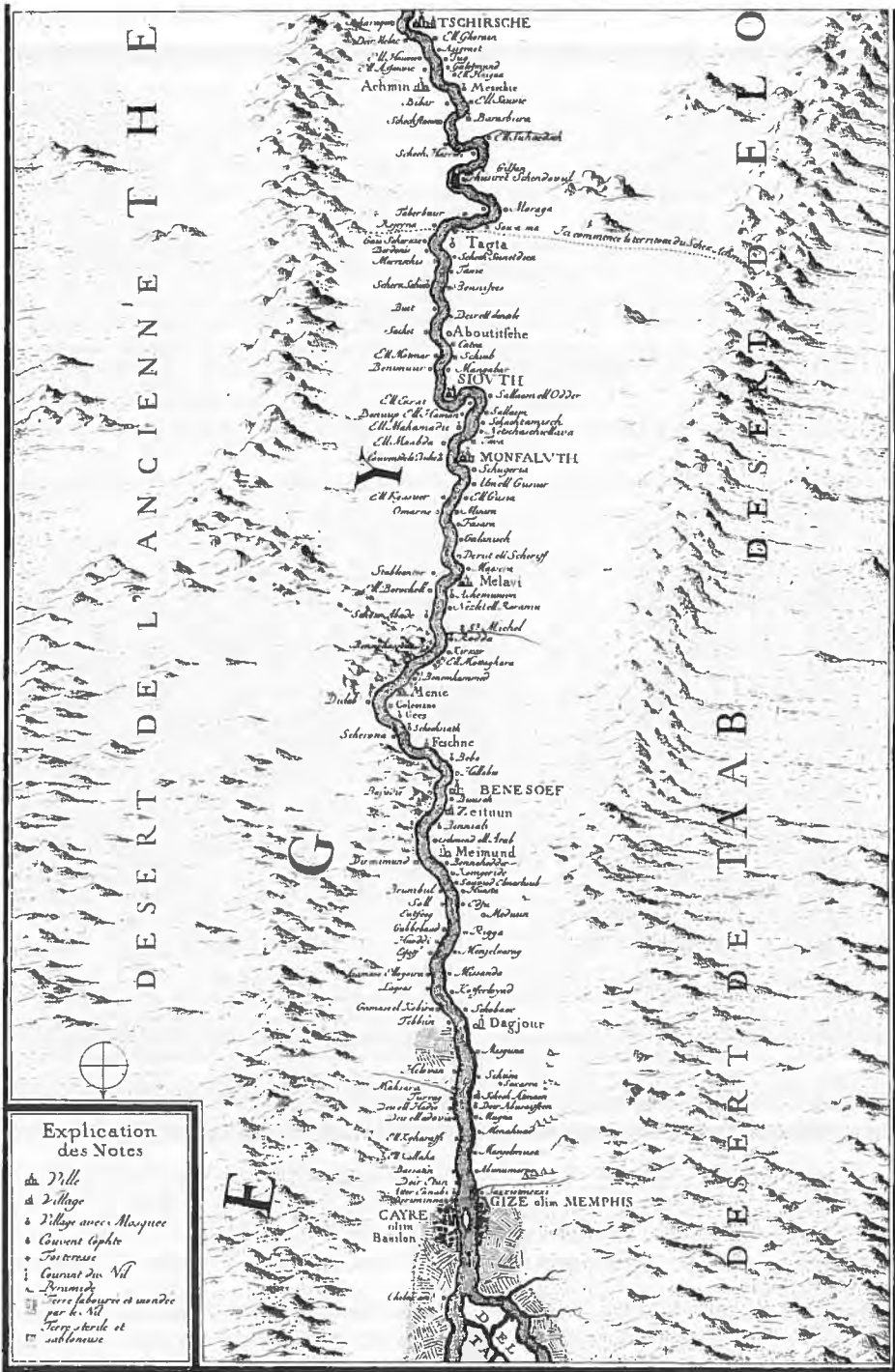

*Autres Vues Des superbes Restes Des Edifices De Luxor.
 a. Obélique et Portail e. Grande Colonnade f. Petite Colonnade.*

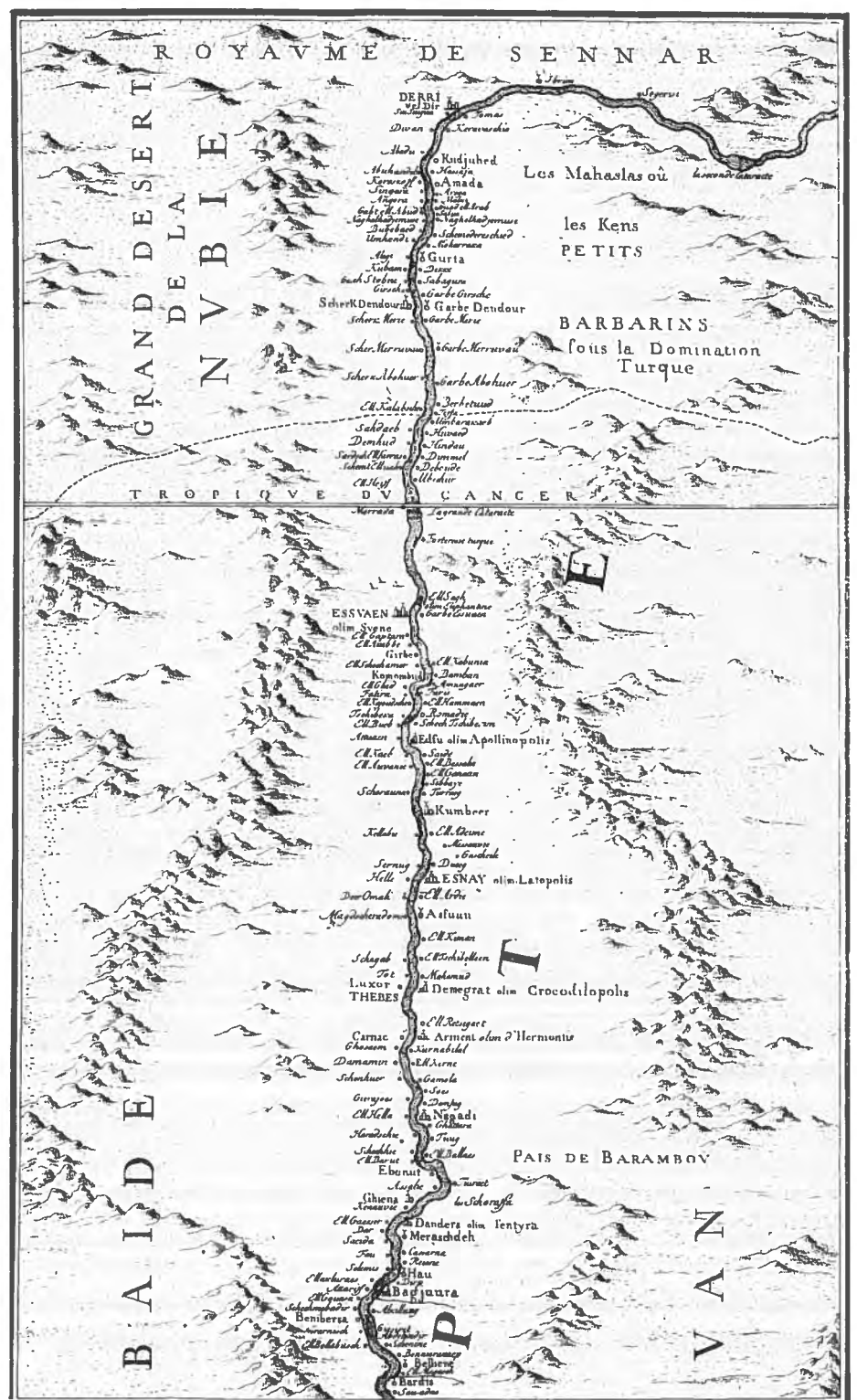
26. Luxor-templet.

27. En kanopekrukke af alabast.

Cours du Nil, et Lieux situes sur ses bords, depuis Derri dans la Nubie, jusqu'au Delta, selon les observations faites depuis le Mois de Novembre 1737, jusqu'à la fin du Mois de Fevrier 1738, ce qui est le tems où les eaux du Nil sont les plus basses.

28 og 29. Nilens løb med angivelse af begge bredders stednavne.

Det var nu hævet over enhver tvivl, at denne despot som havde den absolutte magt her havde ondt i sinde, og da der tilmed ikke var andre skibe på stedet, stod det Norden klart, at den eneste redning bestod i ved bestikkelse at formå Cacheffen til at lade dem blive om bord, så de kunne returnere med skibet. Efter mange vanskeligheder enedes man virkelig om en leje for skibet foruden store gaver, en aftale som Baram Cacheff svor at ville holde under mange besværgelser »med oprakte Hender ved vorris Hoved og ved vorris Skieg« for at understrege sin oprigtighed. Nu håbede man om bord, at sagen var klar, men tværtimod, – da gaverne skulle afleveres, blev de kastet på jorden og afvist med alle tegn på foragt og blev tilsyneladende betragtet som en forhånelse på grund af deres lidenhed.

Årsagen til dette viste sig at være, at Schorbatchesien havde fået nys om overenskomsten og havde overtalt Cacheffen til at forlange endnu mere, da han selv ville have del i udbyttet. Da Norden krævede en forklaring og slog på, at ekspeditionen stod under den tyrkiske regerings beskyttelse, kom det til et voldsomt raserianfald, der mundede ud i en anklage om, at Norden var den, som profeterne havde advaret imod ville komme og udspionere for senere at erobre landet ved list og rænker, hvorfor de fremmede havde at rømme hans fartøj.

Noget trykket måtte danskeren gå om bord igen for at afvente, hvad morgendagen ville bringe, men både han og de andre ansvarlige var besluttet på kun at ville forlade skibet med livet som indsats og i øvrigt ikke udadtil vise nogen »Banghed«. Om søndagen blev forhandlingerne genoptaget, og de to banditter i land fik med al tydelighed at vide, at frankerne i givet fald ville forsvare sig med kården i hånd. Dette imponerede dem åbenbart, og nye aftaler, – atter med løftede arme og skæg i hånden, – blev truffet om fri passage mod endnu rigeligere gaver, deriblandt Nordens bedste klædning. Mens han stadig forsøgte at gøre gode miner til slet spil, steg fordringerne, vekslende snart imellem blodige trusler og indsmigrende fagter og snart med øgede krav om kister med gods og guld.

Forhandlingerne blev ikke lettere af, at den syge greve var mere eftergivende end Norden, som mente, at man opnåede mest ved fasthed, og at de to slyngler i land indbyrdes søgte at pudse hinanden ved separate forhandlinger og besøg om bord, og dagen sluttede atter uden resultat. Den Effendi, som Norden tidligere havde lært at kende i Koroskof, og som han mente var en nogenlunde hæderlig mand, gjorde tjeneste hos Cacheff-

fen som skrivekyndig, og på et besøg om bord understregede han situationens alvor i endnu grellere farver. Den eneste grund til at de fremmede endnu var i live, skyldtes at magthaverne ikke kunne enes om, hvorledes skibet skulle overfaldes. Historien om felttoget i land var det rene opspind, hensigten var blot at lave et baghold og overfalde og dræbe dem i ørkenen; stedet var i det hele taget så berygtet, at der ikke mere kom skibe hertil, idet man kun risikerede at blive udplyndret og skipperne at få bastonnade. Baram Cacheff blev karakteriseret som den rene bandit, der for nylig egenhændig havde dræbt 9 mand, som var døddrukken hver nat og holdt orgier med sine egne døtre.

Alt dette hørte Norden og hans fæller på i trykket tavshed, men da man bad Effendien om råd, kunne han intet give dem og efterlod dem om bord i største uvished.

Så snart det begyndte at dages den 6. januar, kom der bud til Reysen gennem en slave, at frankernes bagage skulle kastes i land, men dette blev dog hurtigt forhindret, da Norden lod sige, at den der rørte deres ejendele kunne være sikker på at komme af med livet, og at man var fast besluttet på ikke at forlade skibet. – Atter måtte unge Norden i land og påny opbyde al sin selvbeherskelse, sit snilde og sit mod for at redde ekspeditionen, som i realiteten var i den yderste fare. At han havde disse egenskaber behov, viste sig også i en situation, hvor Baram Cacheff ønskede at være alene med ham og for ikke at lægge frygt eller mistænksomhed for dagen måtte ledsagerne derfor sendes bort.

Norden skriver herom, han: »giorde mig imedens tusinde caresser, gafv sig at forstaae ved mig, at hand gierne hafde noget caffe, noget Riisengryn og Et par af miine Skiorter, jeg gafv hannem at forstaae, at hvis hand vilde lade vos gaae som snarest med hands barque jeg vilde accordere Hannem meere end som dette, Hand lofvede mig, at vi straxxens naar di andere kom tilbage vilde slutte et accord med vos og at vi dend følgende Nat skulde faae Lofv at gaae til Essouaen, regalerede mig med Datler og stak mig heele Turbanten og brystet fuld af dem, hved hvilken leylighed hand tillige med visiterede om jeg ikke bar noget precieust paa samme Steder mens han fandt slet intet...«

Da ledsagerne kom tilbage, blev hele registeret atter gennemspillet med trusler, skældsord og løfter, indtil det endelig lykkedes Norden at få en tredje og, som det viste sig, sidste aftale i stand, denne gang således at begge banditter opnåede fordele. Til gengæld lovede Baram Cacheff frit

lejde og foreslog ovenikøbet selv at ledsage skibet et stykke på vej tilbage til Essuaen.

Da den aftalte pengesum og de lovede presenter var afleveret i land, ventede man på ny spændt på næste udspil, om nu også denne aftale ville blive brudt.

Til almindelig og glædelig forbavselse kom Baram Cacheff dog virkelig i egen høje person om bord, ledsaget af to Janitscharer og overgav Norden sin sabel som tegn på fredelige hensigter, hvilket dog selvfølgelig skulle belønnes med endnu en gave, hvis størrelse der atter måtte forhandles om. Imidlertid var skibet gået under sejl, og med den største lettelse lod man Derri bag sig; ud på aftenen blev der fortøjet, og efter at gæsten havde afkrævet endnu en afskedsgave, gik han i land og slog sit telt op for natten.

I sidste øjeblik lykkedes det Norden at forhindre en henrettelse af en af slaverne, der blev grebet i at stjæle noget tøj om bord. Hans herre blev herover så rasende, at han greb sin sabel for at hugge hovedet af synderen, idet han hævdede, at det kun tilkom ham at tage hvad han ville, »men mine slaver skal have rene hænder!«

Endelig slog afskedens time, skibet roede hastigt bort, og ilden fra Baram Cacheffs lejr tabte sig langsomt i mørket. Selv om alle om bord nok har prist sig lykkelige over at slippe bort fra denne tyran med livet i behold, har det uden tvivl været til stor græmmelse for de to ledere nu at måtte afskrive alle Etiopien-planerne. For grev d'Esneval har skuffelsen og nederlaget været størst, når hans vældige projekter og initiativ gennem mange år tages i betragtning. Anderledes stillede det sig for den danske søofficer, for hvem Ægypten i sig selv var et mål, der bød på store opgaver. Uden hans beslutsomhed og mod var europæerne næppe sluppet levende fra Derri, og han kom nu også i stigende grad til at tage føringen på ekspeditionens sidste etape.

Fra Derri tilbage til Cairo

Efter at tilbagerejsen ned ad Nilen nu var begyndt, og strømmen bar med, gik sejladsen lettere, men når nordenvinden blæste for kraftigt måtte årerne ud eller skibet slæbes fra land.

Skipperen, som benyttede enhver anledning til at skabe besværligheder, forsøgte straks et af de næsten rutinemæssige pengeafpresningsforsøg, da

han efter de bedste mønstre fra Derri forlangte sin hyre forhøjet under trussel af ellers at sejle skibet tilbage dertil. Desværre for ham havde han dog ikke magt at sætte bag sine krav, og Norden gjorde ham da også kort og godt begribeligt, at hvis han ikke overholdt sine forpligtelser, ville han ganske simpelt blive kastet udenbords, og Norden selv overtage navigeringen. Dette bragte manden til fornuft, han bad om tilgivelse og forsikrede, at det kun havde været ment som en »Skiemt«.

Om d'Esneval skriver Norden i sin dagbog, at »de stoere fortredligheder Græven haft udi disse dage hafde ikke forbedret hands Siugdom. Febren var kommet igien, dog har vi Forhaabning, at naar hand kommer lidt til Roelighed det da vile gaae bedre med Hannem.«

De næste døgn måtte folkene trække på årerne på grund af modvind, og da skibet passerede Abohuer svømmede en snes indfødte ud, som det viste sig opfyldt af nysgerrighed efter at få at vide, hvorledes det var lykkedes at undslippe fra tyrannen i Derri, som de meget frimodigt fortalte havde lovet dem andel i byttet!

Norden bemærkede her en anden metode, som folk anvendte til at færgesig over Nilen, idet man ganske enkelt satte sig overskrævs på et stykke træ efter først at have bundet klæder og våben til turbanen og brugte så hænderne som årer, uden tilsyneladende at nære frygt for krokodillerne, som floden var fuld af.

Da skibet den 10. januar fortøjede ved Ubschiir over for Philae, fik Norden denne gang sit store ønske opfyldt om at tage denne øs enestående tempelruiner nærmere i øjesyn, men selvfølgelig ikke uden først at måtte overvinde diverse vanskeligheder om bord. Da han vidste, at tiden var knap og nye hindringer hurtig kunne opstå, lod han sig hurtigst mulig ro over til øen og gik i land, til trods for at mørket allerede var falden på, men heldigvis uden at møde mennesker.⁵⁵

Kun med en ledsager og udstyret med papirer, målebånd og lanterne tog Norden fuld af forventning Philae i besiddelse, og med dyb beundring mødte hans blik nu synet af disse tempelbygninger, som lå i al deres skønhed, badet i det klare ægyptiske måneskin, og de viste sig at være næsten intakte. Først undersøgte han dog selve øen og udførte forskellige perspektiv- og profiltegninger. Dernæst gav han sig i kast med det store Isistempel, rejst til ære for gudinden Isis, den ægyptiske nationale helligdom, som lå med sine velbevarede kolonnader, skønne kapitæler og relieffer. Han tegnede og opmålte både dette og et mindre tempel, som han

mente var identisk med et af grækeren Strabo betegnet »Høgens tempel«, og som var rejst som et sindbillede på solen.

Norden udnyttede natten vel, ja, han må have arbejdet med en sand lidenskab, for da solen stod op, forelå en mængde tegninger,⁵⁶ deriblandt en hel række af de forskellige kapitæler. Men dermed var freden også forbi. En stor skare indfødte havde samlet sig på flodbredden nær skibet og truede med at stikke ild derpå og slå alle ihjel, hvis den fremmede, som de havde opdaget, ikke straks forføjede sig bort fra øen og de skatte, som de mente han gravede efter. Norden havde intet valg, men måtte til sin store sorg afbryde sit arbejde. Blot een dags ophold til, skriver han, kunne have hjulpet til at kaste nyt lys over Isis helligdommens historie, og han tilføjer med et suk: »Er det ikke beklageligt, at så smukke Monumenter ere i saa vilde Umenneskers Hænder«!

Efter at Norden havde forladt Philae, gik skibet under sejl og anløb samme dag kataraktens øvre havn, Morada, hvor det desværre viste sig, at Agaen af Essuaen lå for døden, hvilket gjorde alt meget vanskeligere, da hans søn, der var kommandant og tolder i Morada, var langt mere besværlig og pengegridsk end faderen. Med klingende mønt og gode gaver lykkedes det dog at komme til en forståelse om lejen af et tilstrækkeligt antal kameler og andre lastdyr, så at alle, inklusive den stadig syge greve kunne transporteres med bagagen ned forbi vandfaldet til Agaens ejendom lidt nord for Essuaen. Næppe var alle vel inden for murene, før gårdspladsens port blev smækket i lås, og med erfaringerne fra Derri i frisk erindring kan det ikke undre, at det hensatte selskabet i en vis uro, og at Norden måtte kræve en forklaring. Den lød i al sin korthed på, at det var en sikkerhedsforanstaltning fra den stedlige øvrigheds side for at beskytte dem mod de indfødte, en forklaring som Norden måtte acceptere, men han beordrede dog skildvagter udsat om natten »for at tage alle convenable precautioner«.

Et andet fartøj skulle nu fremskaffes der kunne sejle ekspeditionen tilbage til Cairo, og da det eneste velegnede lå oppe i Morada, måtte det først bugseres ned igennem vandfaldet.

Da dette var et flere døgns foretagende, benyttede Norden tiden til en lidt større udflugt over på den vestlige side af Nilen for at undersøge nogle ruiner, som han under sit forrige ophold her havde hørt meget omtale. Denne gang gav hans forskertrang dog et magert udbytte, for de højt berømmede oldtidsminder viste sig kun at være ruinerne af et ødelagt

koptisk kloster,⁵⁷ og Norden og de to patere med deres eskorte vendte udmattede og noget skuffede tilbage efter at have vandret i smeltende varme igennem sand og grus, tidsler og torne.

Som ventet afgik Ibrahim Aga af Essuaen ved døden, og hans søn overtog nu hele regeringen i provinsen, hvilket gav anledning til fornyet komplimentering og udveksling af gaver, både til den nye Aga og til hans »Sultaninde«.

Efter flere dages arbejde blev skibet ved hjælp af kameler, slæbetrosser og en mængde folk med stor besvær bugseret ned igennem vandfaldet og fortøjet ved Essuaen. Det var ret fladbundet, stak ulastet kun godt og vel en fod og var bygget af vildt figentræ (sicomorus), som er en meget hård træsort, i øvrigt den samme der anvendtes til mumiekister. De nødvendige aftaler blev truffet med den nye Reys, og klog af skade lod Norden ham forpligte sig til nøje at følge de anvisninger, han fik med hensyn til, hvor der skulle stoppes op.

Endelig den 24. januar kunne ekspeditionens gods bringes om bord, men dette kom dog ikke til at gå helt stille af. Pludselig opstod der et voldsomt skænderi imellem kamel- og æseldriverne, og snart udviklede dette sig til et vildt slagsmål imellem 4-500 rasende indfødte indbyrdes, som gik løs på hinanden med stokke og knive, så blodet flød, og først ved kraftig indgriben fra Janitscharerne blev de stridende parter skilt ad. Som sædvanlig måtte frankerne betale gildet, for de såredes kvindelige slægtninge udstødte så sønderrivende skrig og forbandelser og opførte en sådan heksesabbat, at den eneste måde at få genoprettet roen på var ved uddeling af erstatninger.

Den nye Aga måtte ifølge de gældende regler ikke forlade sin afdøde faders hus før efter en vis tid, men ønsket om at udnytte frankerne til det sidste fik ham dog til at overvinde alle betænkkeligheder og til sent ud på natten i dølgsmål at aflægge besøg om bord for at tage afsked. Han be-
værtedes vel, og der blev stillet ham afskedsgaver i udsigt, dog ikke før afsejlingen kunne finde sted, og Norden lovede desuden at medtage brevskaber til Cairo.

Inden afrejsen fandt en episode sted, som hvis den ikke var blevet behandlet med en vis koldblodighed, sikkert kunne have fået ubehagelige følger. En snes mand til hest, vel bevæbnet med lanser og pistoler nærmede sig med truende lader rask skibet, hvor man øjeblikkelig gjorde klar til forsvar, da de så ud til at have ondt i sinde. På kort afstand sprang de af

hestene og begyndte at rykke frem med løftede pistoler, indtil Norden lod tolken råbe dem an, at de skulle standse og fremføre deres ærinde. Sheiken trådte da frem, førte selv ordet og forklarede, at han ville træffe de fremmede og høre, hvordan de var sluppet bort fra tyrannen i Derri, idet ørkenrygtet havde berettet om deres dristighed.

Norden indbød ham til at komme om bord, ganske vist alene og ubevæbnet, og mens Norden fortalte om deres oplevelser, blev Sheiken beværtet på det bedste med kaffe og sorbet, hvorpå de skiltes i bedste forståelse.

Efter 14 dages ophold ved første katarakt var alt omsider i orden, og de sidste afskedsgaver udvekslet, og »en Time efter Midnat, da allting var clereret lagde vi Aarene til«, skriver Norden og samme aften, den 27. januar ankom skibet til Gieziret Ell Mansoria (Mansuria), hvor Cacheffen af Esnay havde sin teltlejr. Ved den høflighedsvisit, der blev aflagt hos ham, viste han sig hurtig at være »ligeså umætteligt et Afskum, som alle de øvrige«. Han forlangte for det første store gaver for at give sejltillادelse, men også hans tilbud om at lade et dusin soldater eskortere skibet viste sig at være en camoufleret form for afpresning. Norden havde nu svar på rede hånd, og motiverede sit afslag dels med manglende plads om bord, dels med at man var velbevæbnet nok til at forsvare sig selv.

I løbet af den påfølgende dag forhandlede man sig frem til enighed om gavernes størrelse og antal, Cacheffen sendte to fede får, en høflig måde at fordre større ydelser på, men efterhånden blev han dog tilfreds, ikke mindst efter at den galante greve havde skænket hans kvinder i haremet nogle glassmykker, som vakte stor jubel. Succesen skulle åbenbart følges samme sted, for umiddelbart inden skibet fik lov at sejle bort, sendte han bud om bord og bad om et middel »der kunne gøre ham til en helt i sit harem« – en henvendelse der fremkaldte den største munterhed hos Norden, som ikke uden malice derefter sendte en gave, bestående af to flasker »Ungarsk Vand«, en slags medicin med lavendel- og rosmarinolie, der anvendtes mod hysteri og forstoppelse.⁵⁸ Med besked om at Cacheffen burde indtage en god slurk heraf morgen og aften, lod Norden kaste los og sejlede skyndsomst bort uden at afvente resultatet af sin kur!

Ved Kædebjerget gik han i land for at fuldende sine tegninger fra opturen trods skipperens protester, der afslørede sig som en ligeså stor tyveknegt og kryster som den forrige. I det hele taget havde Norden mange vanskeligheder også med denne skipper, som ofte kom i klammeri med befolkningen på grund af sin illegale handel, som han foretog bag Nordens ryg.

Han hævdede at han i sin tid havde sejlet med den kendte franske pater Siccart⁵⁹ på dennes opdagelsesrejse i Øvre-Ægypten og ledsaget ham mange steder, hvad Norden undrede sig over, når man tog skipperens frygtsomhed og kæltringestreger i betragtning.

Imellem greven og skipperen opstod der jævnlig så voldsomme skænderier, at Norden måtte optræde som mægler, således gik det ved en lejlighed så vidt, at »Græven med kraftige Eder engagerede sig at skyde Capteinen ijiel«. Den sikkert noget uligevægtige og skuffede d'Esneval og hans kone har næppe heller været nemme rejsedeltagere, og i dagbogen skrives »at de af en Bagatelle gjorde en Stoer Allarm ved hvilken der bleef mangfoldige Ord spilt...«, og »det var i dag som alle dage Stoert bruit som slap op til intet«.

Ved en bestemt lejlighed var franskmanden, pater Guiseppe og den jødiske tjener kommet så voldsomt op at skændes, »at man toeg til Pisto-lerne«, og til sidst blandede den kampglade grevinde sig i skænderiet og svor »paa hendes Siel«, at hun ville hævne sin mand, som var blevet skældt ud for en nar. Norden har tilsyneladende været den, der bevarede roen under disse skærmydsler og omtaler dem som besværlige, men uundgæelige bagateller, men let har det næppe været at rejse med et så uensartet selskab, også i betragtning af at han med sine 29 år var væsentlig yngre end d'Esneval. Denne er med sit »hitzige« temperament sikkert heller ikke blevet lettere at omgås, efter at rejseplanerne havde lidt skibbrud.

I en farlig strømsø ud for Dueeg havarerede roret, så skibet måtte søge ind til Esnay for at repareres. Her forsøgte man at få nærmere oplysninger om et skib, efter sigende med europæere om bord, som samme nat var passeret for sydgående, men udover at der var 3-4 frankere, klædt som folk i Cairo, som »aad Salt Kiød« og om hvem det oplystes, at de var blevet forhindret i at bryde stene fra en tempelruin,⁶⁰ og at de nu var på vej til Essuaen, kunne Norden til sin ærgrelse ikke få mere at vide.

Dette må også beklages, for et sådant møde ville utvivlsomt allerede da have været værdifuldt for begge parter, for som det senere viste sig, var det den kendte engelske opdagelsesrejsende og bjergbestiger Richard Pococke⁶¹ med ledsagere, der her passerede den danske ekspedition.

For ikke påny at skulle udsættes for at skibet sejlede forbi Luxor, havde Norden på forhånd gjort skipperen klart, at han ville miste resten af sin hyre, hvis han ikke lagde til på dette sted. Denne gang lykkedes det da

30. Frederik Greve Danneskiold-Samsøe.

også, og efter nogle anstrengende dage med stiv nordenvind og hård roning, kunne skibet sent 3. februar fortøje lidt syd for Luxor. Om opholdet kan man læse i dagbogen: »Tre Timer efter Midnat gik jeg til Byen og maalede ved Maaneskiin dend største deel af antiquiteterne, og da Soelen var gaaet op gjorde jeg paa ny en tour til Byen og toeg allting nøye i Øyesiun Græven og vorris heele Suite gik ligeledis for at bese dem, og efter de var kommet om bord lagde vi straks Aarene til for at gaae til Carnac...«.

Det er altså ikke i ordrige beskrivelser, at man gennem dagbogen hører om Nordens møde med Luxors gigantiske tempelbygninger. Det indtryk disse rige oldtidslevn har gjort på ham, skildres derimod og forsåvidt langt mere talende gennem hans tegninger, og da først og fremmest af den imponerende tempelpylon, flankeret af de vældig dimensionerede farao-skulpturer foran hvilke to obelisker knejsede.⁶² Man vil dog i dag lede forgæves efter den ene af obeliskerne her, den har siden Napoleons dage prydet Concordepladsen i Paris.

Samme formiddag fortsattes til Carnac, hvis mægtige tempelkompleks også straks skulle tages i øjesyn. Disse ruiner var, som næsten alle på Nordens tid, delvis begravet i årtusinders sand og støv, og først senere udgravninger har vist, at her lå Ægyptens største tempelanlæg.

For at nå frem til disse oldtidsminder, der lå et godt stykke fra skibets ankerplads, ville Norden, træt efter det sidste døgns intense arbejde, skaffe sig en hest. Dette lykkedes også, men som de fleste søfolk var han ikke nogen fremragende rytter, og næppe var han kommet op på dyret, før det for af sted over stok og sten i vild karriere. Da tømme og gjorden kun bestod af tynde snore, forstår man, at vor søofficer havde den største møje med at holde sig på ret køl; heldigvis lykkedes det ham dog at få kursen sat lige mod en dadelpalme, som standsede det vilde ridt uden større malheur, hvorpå rytteren klogelig fortsatte på et æsel, som var mindre tilbøjelig til at galopere.

Efter i nogen tid at have fået lov at tegne her i fred⁶³ blev han på vej tilbage til skibet omringet af en større skare, der højlydt krævede bachsish, og iblandt dem en Sheik der insisterede på penge, fordi de fremmede var gået i land uden hans tilladelse. Norden indvilligede til sidst blåøjet i at skænke lidt krudt og kugler, men næppe var dette sket, før Sheiken ladede sin lange bøsse, spændte hanen og med høj røst krævede betaling, og først da Norden og hans folk selv greb til våben faldt manden til føje.

Uheldigvis for Norden konstaterede han, at han under sit vilde ridt havde tabt nogle af sine tegninger fra Luxor, som han meget nødig ville miste. Det viste sig dog ret hurtigt, at de var blevet fundet og afleveret til en anden Sheik, der nu krævede en ublu findeløn. Norden havde dog efterhånden også lært spillets regler og lod som om det var ham ganske ligegyldigt, om han fik sine tegninger eller ej, og skipperen fik ordre til at kaste los og lade skibet drive med strømmen. Dette havde den forønskede virkning. Mens Sheiken til hest holdt trit med skibet inde på bredden, mindskedes hans krav efterhånden, og da mørket begyndte at falde på, var tiden inde til at lade skibet lægge ind til bredden, hvorefter tegningerne kunne udveksles mod en rimelig godtgørelse.

Sejladsen ned ad Nilen var hyppigt meget hæmmet af hård kuling fra nord, ja endog så stærk, at det gav årsag til at det skrøbelige fartøj sprang læk. Det lykkedes dog at få en tømmermand om bord, som midlertidig kunne stoppe lækken med værk, så skibet om aftenen kunne ankre ved Dandera og få skaden udbedret. Som altid ville Norden i land, så meget mere som her fandtes en ruin der skulle komme omtrent på højde med, hvad der fandtes i Theben, men det var ikke muligt at formå nogen til at ledsage ham. Han gik derfor til køjs for at afvente daggry, men da han vågnede næste morgen, viste det sig, at Reysen ganske stille var lettet om natten uden tilladelse fra Norden, som ingen havde varskoet herom, og han kunne nu ikke lade være med at »give sit Mishag til kende« over for alle om bord, og med god grund synes man!

I Hau blev der skaffet friske forsyninger af grøntsager, tempelruinen i nærheden viste sig kun at bestå af en stenhob, for byen havde åbenbart hentet sit byggemateriale herfra, og husene var udstyret med søjler og sten, hvis oprindelse var tydelig nok. Under opholdet rasede en voldsom sandstorm, som dog hen på aftenen begyndte at stilne af, »Saa vi lagde Aarene til omenskiønt det var mørk i Veyret...«, oplyser dagbogen, som fortsætter: »vi avancerede saa vell at vi hen i mod Kl: 1 i ve passerede Bagjura mens ikke langt Norden for ragte vi paa grund, hvor vi Bleef indtil efter Midnat. *Le Lundij 10 Fevrier*. Vi vare paa grund mens arbeydede sterk for at hielpe vos af, Folkene maatte uud i Vandet for at faae Fartøyet flot, patronen stagede det beste hand kunde mens Stagen slap for ham saa hand faldte i Vandet i samme tiid faldte en pistol som ikke vell fast giort paa Fruens ansigt og blesserede hende legerement hvilket gafv aarsag til stoer Lamentation...«, – hvilket man let kan forestille sig.

Endelig kom skibet af grunden, men matroserne var nu så udmattede, at man måtte ankre for at de kunne hvile sig. Navigationen var meget vanskelig, da Nilens sandbanker stadig flytter sig afhængig af vandstanden i floden på de forskellige årstider, og man må lodde sig frem snart i en sejlrende langs den østlige, snart langs den vestlige flodbred. Ligesom andre nilfartøjer gik dette også jævnlige på grund, men kom dog altid af igen, i reglen dog først efter store anstrengelser.

I Tschirsche forlod pater Ignatius skibet, og en anden pater fra det stedlige hospits fik tilladelse til at sejle med til Cairo. Gennem ham fik Norden sin nysgerrighed tilfredsstillet med hensyn til de frankere, som han nylig havde passeret, idet pateren kunne oplyse, at det var en ung englænder med to tolke, som rejste i Øvre-Ægypten så langt de kunne komme op ad Nilen. »Hand er«, siger dagbogen, »en Reysende af profession som agter endnu 10 Aar at reyse, hand har hidtil ikke teignet eller maalt noget mens henstillet det til Hands hjemkomst. Hand haver ikke haft andre recommendations uden et Breef fra Osman bey til Mustapha bey i Girge mens Patres af Missionerne haver procureret Hannem til Printzen af Achmiin og andere Sheik arrabs...«.64

Her opstod nogle besværligheder med toldvæsenet, da Reysen igen havde forsøgt at snyde med en ladning dadler, og dette i forbindelse med at rygtet havde fortalt, at skibet var ladet med våben, gav anledning til, at fartøjet blev belagt med arrest, heldigvis dog kun af kort varighed.

Også i Messchie var der visse vanskeligheder, foranlediget af at en græsk købmand i forståelse med skipperen ville tiltvinge sig adgang om bord med sit gods, men han blev trods voldsomme trusler dog afvist. Her mødte ekspeditionen Prinsen af Achmiin, som sejlede forbi under stort opbud med fanfarer af pauker og trompeter i sit skib, eskorteret af 6 andre på vej til et møde med sine arabiske Sheiker.

Efterhånden opstod der flere og flere vanskeligheder med folkene, som nægtede at ro så meget om natten og ligeledes at springe udenbords i den stærke strøm og det kolde vand ved de stadig hyppigere grundstødninger. Norden havde også forståelse herfor og beklager disse stakler, som næsten ingen klæder havde at tage på, i modsætning til d'Esneval, der frygtede for skib og gods, »skieldte og bandte« og absolut bidrog til at øge besværlighederne om bord.

Ved Catea havde Nilen dette år bortrevet og oversvømmet halvdelen af landsbyen, og man så nu kun toppen af palmetræerne og enkelte

huse rage op af vandet. De sidste havde dog væsentlig mindre betydning end den kostbare agerjord, som blev skyllet væk og senere aflejret andre steder, hvilket gav anledning til heftige stridigheder imellem araberne om ejendomsretten.

Efter varselskud fra Monfaluth måtte skibet fortøje der, og skipperen meget modvillig betale told for hans medbragte ladning dadler, og der fortsattes derefter til bjergene ved Stableantor, hvor over 20 skibe afventede dagslyset for derefter samlet at kunne passere dette for sørøvere særlig berygtede sted.

Norden omtaler den 18. februar, da Schech-Abade, tidligere Antinoe passerer, at der her findes adskillige »Antiquiteter« fra den græske tid, og senere ved Sauuada konstaterer han på den østre flodbred 3-4 grotter med store portaler, »som foruden tvivl indeholder endnu adskillige hieroglypher, thi mand kiender at de ere destingeret fra de andre, og at de tient endten til Templer eller Begrauelser...«. Han beklager ikke at kunne tage dette nærmere i øjesyn på grund af stridighederne om bord, da greven til stadighed presser på for at komme videre og modarbejder Nordens ønsker om at komme i land og undersøge ruinerne. Man fornemmer tydeligt den spændte atmosfære, hvor ægteparret lader deres temperament få frit afløb ved enhver forsinkelse.

På dette stræk af Nilen var der livlig trafik af skibe lastet med korn til Cairo, og også adskillige vrage lå strandet på sandbankerne. I nærheden af Benesoef, hvor der igen måtte betales afgift for at få lov at sejle videre, iagttog man et grundstødt skib, der om natten havde været overfaldet af røvere fra land, og hvor besætningen for at frelse sig havde kappet fortøjningerne og ladet skibet drive for strømmen.

I Sauvied Ell Massluub ville Norden aflægge besøg hos den stedlige Caymakan Mustapha, som han kendte, men erfarede at denne var taget til Cairo for sammen med Osman Beys karavane at drage til Mekka. Ved passagen af »de Siufv Øer« rørte skibet flere gange grunden, men heldigvis hjalp strømmen det af igen, thi folkene var som nævnt ikke mere til at formå til at springe i vandet.

Kort efter genså Norden pyramiderne ved Sakarra og fik næste dag Cairo i sigte, og efter en sidste grundstødning kunne man den 23. februar 1738 om aftenen fortøje i Gammel-Cairo på samme sted, hvorfra man var sejlet ud i november og dermed afslutte denne mærkelige og farefyldte sejlads på omtrent 2000 km.

Næste dag kom Mr. Aghib om bord, der sørgede for kameler til at transportere bagagen, og ekspeditionens medlemmer kunne derefter gå i land og indlogere sig i hans hus, hvor de straks lod deres lange skæg rage af, som de havde lagt sig til på rejsen.

Opholdet i Cairo og Alexandria kom til at vare flere måneder, inden tilbagereisen til Europa kunne startes. Forberedelserne har været langvarige og besværlige, som alt hvad man foretog sig i Ægypten dengang, men dagbogsoptegnelserne herom er meget summariske. Vi ved, at Norden flere gange tog ud til pyramiderne og fuldendte sine arbejder og også udførte nogle skibstegninger, og da de katolske præster søgte hans råd, bistod han dem ved planerne til en ny kirke og kloster.

Det er sandsynligt, at Norden har truffet Richard Pococke under opholdet i Cairo, for det viser sig, at den senere så berømte engelske opdagelsesrejsende i begyndelsen af marts har befundet sig her, og der siges derom i dagbogen: »han [Pococke] har ikke kundet komme videre ensom til Cataracten og beklagede Hand sig Mangfoldig ofver Agaen i Essouaen han haver helst ikke teignet noget mens siunes alleeniste at reyse for at see for sig self foruden tanker at communicere til andere«. —

Den 2. marts afsendte Norden en udførlig rapport⁶⁶ hjem om hele nilrejsen og årsagen til dens afbrydelse til grev Danneskiold-Samsøe, og den dækker begivenhederne, som vi kender dem. Han understreger, at tilbagereisen har »haft mangfoldige meere inconvenientzer Ensom Hen-Reysen«, da rygtet om skibet da var nået viden om så vi var mere »bekiendt ensom vos kiert var«. Det er interessant, at han noterer, at hans mange tegninger og opmålinger har hjulpet til at føre myndighederne og de fremmede konsulere bag lyset og derved overbevise dem om, at det var studiet af oldtidsminderne, der havde været rejsens eneste mål.

Han oplyser i den forbindelse, at kongen af Frankrig og det Franske Akademi siden 1714 med store omkostninger har arbejdet på at skaffe sig viden herom og »til dend Ende sendt adskillige Lærde og Teignere for at optage disse berømte Rester af dend ældste antiquitet mand kiender i Verden, Mens ingen af dennem turdet vove sig saa vit som vi var kommet. Saa flatterer mig at mit derudi giorte ringe Arbeyd tillige med et Special Kort af Niilen fra Stoer Cayro til Dir inclusive, Under Eders Høy Grævelige Excellences protection vill verdiges at blive lagt for Vorris Allernaadigste Arfve Herres og Konges Fødder.«

Fra samme dato foreligger en kortere rapport direkte til kongen,

underskrevet i forening af d'Esneval og Norden.⁶⁶ Heri oplyses at de er kommet til Cairo efter nilsejladsen, og at rejseplanen desværre totalt er mislykket, selv om de rejsende havde sat livet på spil derfor, idet det havde vist sig umuligt at nå frem på grund af »de vilde barbarer«. Der er nu kun ét at gøre, at vende tilbage til Europa og afvente kongens videre ordre i Messina eller Livorno.

I maj sendes atter en fælles skrivelse til kongen og en fra Norden til Danneskiold,⁶⁷ denne gang fra Alexandria, og der udtrykkes håb om snarlig afrejse tilbage til »Christenheden«.

Det er ret oplysende for indstillingen i København, at da Norden på dette tidspunkt modtager en anvisning hjemmefra på 2000 écus⁶⁸ er det med det forbehold, at kun han kan hæve pengene hos Mr. Aghib. I brev af 20. maj til Danneskiold⁶⁹ beskrives grevens reaktion herpå, og man forstår, at franskmandens »Vivacité« har udfoldet sig med endog usædvanlig styrke, og Norden tydeligvis haft brug for al sin koldsindighed. At greven var vred fremgår også af, at han erklærer at han blev så pikeret, at han ikke kunne betjene sig af denne lejlighed til at skrive til hoffet, da han frygtede at bruge »expressioner«, der var for ophidsede.

Da Mr. Aghib fraråder at sejle over Middelhavet under venetiansk flag af hensyn til sørøvere, må rejsedeltagerne afvente skibslejlighed med et engelsk skib i slutningen af maj og efter næsten ét års ophold i Ægypten kan de gå i land i Messina den 18. juli, hvor der venter dem en karantæne på 21 dage på lazarettet.⁷⁰

Her skilles d'Esnevals og Nordens veje ifølge kongens ordre, åbenbart for at deres aktivitet ikke skal vække for megen opmærksomhed, da grevens bevægelser antagelig stadig følges med en vis interesse fra politiske iagttageres side. En ekspedition af den art som de havde foretaget var jo et sådant særsyn, at den nok kunne fremkalde en del gisninger, hvad også tydeligt havde manifesteret sig under opholdene i Cairo. Norden afsejler til Venedig den 4. september, og greven rejser med sin »Suite« til hoffet i Neapel, hvorfra han tager til Rom for at afgive rapport til pavehoffet og derfra af sikkerhedshensyn til Wien, hvor d'Esneval håber at modtage en kongelig ordre om at kunne begive sig til København. Dette fremgår af et omfattende brev til Christian VI af 1. september fra Messina,⁷¹ hvor franskmanden nu påny er fuld af store planer og fortrøstning til kongens strålende udsigter i forbindelse med Etiopien-projekter.

»Gud har holdt sin hånd over vor ekspedition«, slutter han efter at

have omtalt, hvorledes Ludvig XIV's gesandt var blevet myrdet undervejs til Etiopien, til trods for at hele Frankrigs magt og anseelse stod bag ham. Norden hvis gode egenskaber nu fremhæves stærkt opnåede, hvad alle europæiske fyrster havde ønsket, nemlig at skaffe tegninger fra oldtidslevningerne i Theben, takket være sin årvågenhed og dygtighed.⁷²

Mr. Aghib, nu udstyret med patent som kongens agent, henvender sig også direkte til hans majestæt og fremsætter sine betragtninger om ekspeditionen og dens ledere, og om disse to, grev d'Esneval og Lieutenant Norden skriver han i foråret 1738,⁷³ »at ingen andre europæere har hidtil kunnet gøre noget lignende«. Han selv har tydelig nok været en handelsfyrste af format med vidtstrakte banquierforbindelser, først og fremmest til hans brødre Aron i Alexandria og Salomon i Livorno, men også til Venedig og Hamborg, for fra disse steder var der gennem ham til stadighed anvist penge efter indhentet ordre fra København. Også kredit var han meget villig til at yde, men her mærker man en vis tilbageholdenhed fra Nordens side antagelig af frygt for d'Esneval's extravagancer.

Abraham Aghib har sikkert været personlig interesseret i at finansiere handelskontakten til Etiopien og har selv rådet over en større flåde af skibe, for så sent som forsommeren 1738 tilbyder han kongen sin tjeneste og foreslår personlig at oplyse Christian VI om denne handelsforbindelses store muligheder. Derom foreligger der imidlertid intet videre, og dermed glider Mr. Aghib ud, efter at hans fortjenstfulde rolle under nilrejsen er udspillet.

Hjemme i København har man fulgt rejsens forløb, så vidt det nu var muligt med datidens meget langsomme postgang. Kongen, som lige fra begyndelsen havde lagt en vis skepsis for dagen for det hele foretagende, udtrykker i december 1737⁷⁴ til Schulin sin frygt for, at d'Esneval og Norden kommer til at rejse hjem med uforrettet sag, men roser samtidig den sidste, »som indberettede alt med Sanddruhed og skjulte intet«. Først da kongen næste forår har modtaget den store fælles rapport fra Cairo af 2. marts 1738, forstår han fuldtud, at Etiopien-planerne har måttet opgives, og at handelsprojektet er mislykket.

Han skriver herom til Schulin, at »Grev d'Esnevals og Lieutn. Nordens Reise til Æthiopien er gaaet Krebsgang«, hvorfor Norden skal se at få så mange efterretninger hos den pavelige missionær som muligt, og derefter »forføie sig her hjem«. D'Esneval kan »blive hvor han selv vil, og at han for ikke at opvække meer Nysgjerrighed, skal udsætte sin retour hid...«. ⁷⁵

Kapitel VI

Hjemkomsten

På hjemrejsen op gennem Europa udveksledes der breve mellem Norden og hans lærde ven i Firenze. I et brev, dateret Venedig 20. september 1738,¹ beklager den danske søofficer, at flere breve afsendt fra Ægypten til de Stosch var forblevet ubesvarede, og vedrørende sine oplevelser dér siger han lige ud, at han anser rejsen fra Cairo op ad Nilen som så vanskelig, at den praktisk talt er umulig at foretage for rejsende fra Europa. Han fortæller, at han har set et stort antal oldtidsfund, hvoraf han har tegnet og opmålt de fleste omend under store anstrengelser og farer. Gerne havde han fortalt mundtlig om sine iagttagelser, men da han har ordre til at rejse videre til København, er det desværre umuligt denne gang at nå et besøg i Firenze.

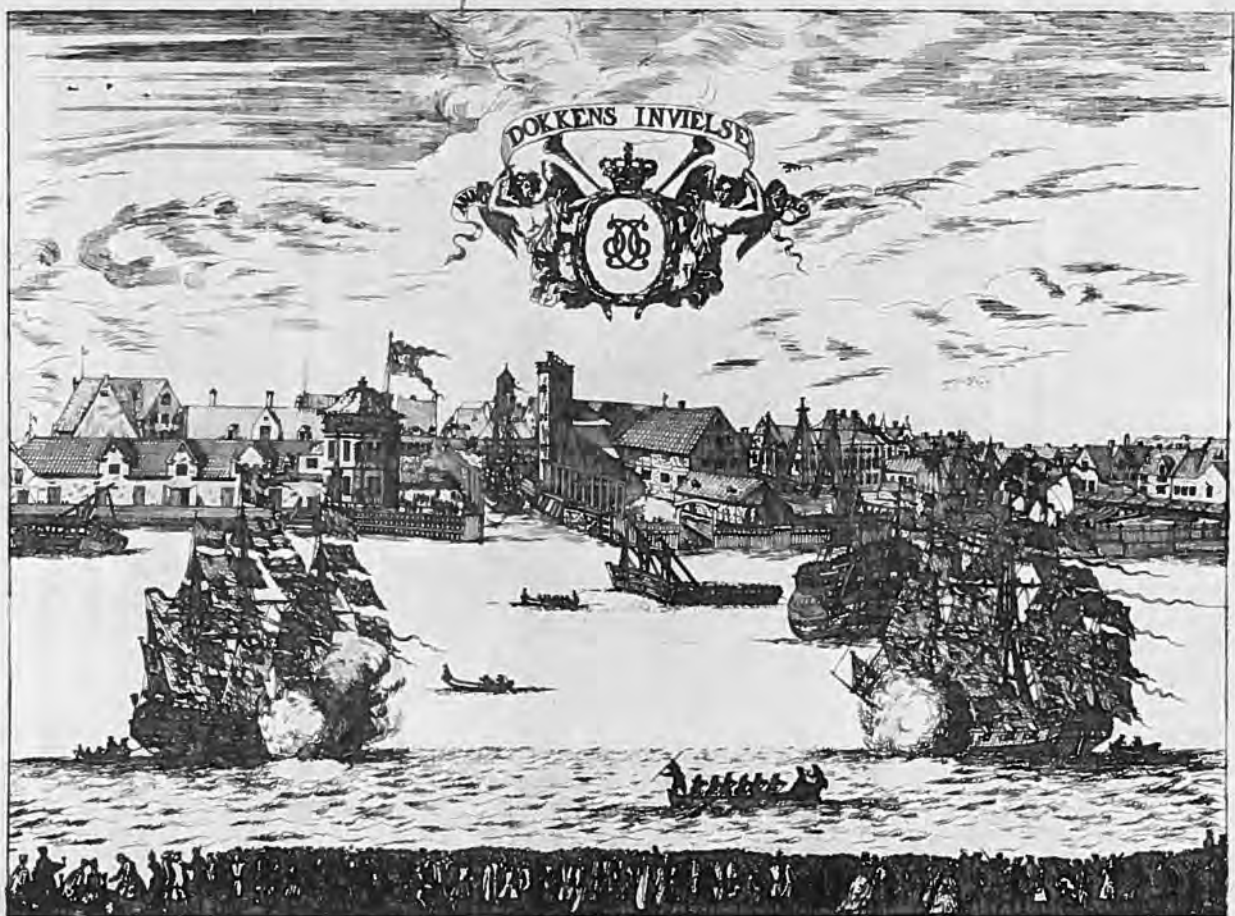
Svaret på dette brev nåede Norden i Hamborg² og indeholdt foruden en del oplysninger også en række spørgsmål om de antikke mindesmærker. I besvarelsen heraf fra Hamborg den 25. oktober takker Norden for gode råd om gravering af sine tegninger, han mener dog, at han først må vide, om de virkelig er gode nok hertil og kongens mening herom.

Hvornår den rejsende langt om længe er nået til København, ved vi ikke nøjagtig, men antagelig har han passeret hovedstadens volde og er kørt ind gennem Vesterport en dag sidst i november 1738.³ Dette har dog tilsyneladende ikke givet anledning til nogen kommentarer hverken i »Kiøbenhavns Post-Rytter, som medfører Post-Tidende« eller i »Kiøbenhavns Maanedlige Post-Rytter, som medbringer nye Tidender«, der dengang repræsenterede Københavns nyhedspresse.

Efter 6 års udlændighed har en af Nordens første handlinger ved hjemkomsten utvivlsomt været at melde sig til søetatens chef grev Frederik Danneskiold-Samsøe. Denne havde som ung selv fået en del af sin uddannelse i udlandet, og vi har grund til at formode, at netop han med sympati og interesse har lyttet til den unge søofficers skildring af sine usædvanlige og eventyrlige oplevelser. Åbenbart imødeser også kongen med en vis spænding at høre derom, for først skriver han til Danneskiold den 11. december,⁴ at han skal tage Lieutenant Norden med ud på Frederiks-

31. Ulrich Adolph Greve Dannekiold-Samsøe.

DEND HOYBAARENE GRÆVE OG HERRE, HERRE FRIDERICH DANNESKIOLD SAMSOE, TILEIGNES DENNE TEIGNING.

Fl. Norden deler af for opst. 1848

32. Tordokkens indvielse i 1739.

68

20de November 1739.

Nordens Brev

af Kongens Maad. Comptroler Sammarit og Aar,
og de Danmarks og Gøtlands Jarling ind. Skotte,
Jocseum, Normann og Dalmatien, Gæver
ind. Olümborg og Dalmatien for sig.

For Kjendelig Indsættelse tilføen! Kom De
Valladnaadigt saar for god naaglat at laar Capi.
tainerne Hans Wintich Gorneling, Ulrich Stoolph
Gæver af Danneskioldela msie, Frederich Ludewig
Norden og Adam Frederich son Lubawer i se tie fugat
land, for end nærværende Conjuncturer at ion sig ind
væde meker, og for at giore sig de se vighier til
Droos Manifest. Da saar De for sig til
allærindendaniest. Efterordning saar ind al
Lænaadigt villat viltand gior. Dromd saar
Dor Pellin, Dntalande for sig. Dromd saar
Dor Drot Frederichoberg vnn 20de Novembri 1739.

Christian

Til Admiralitetet.

J. Danneskiold-Laurin

33. Den kongelige ordre til Nordens Englandsrejse af 20. november 1739.

berg slot, så snart alt er ordnet med sætatens kancelli, for at han kan berette om sin mærkværdige rejse, og den 16. december⁵ skriver kongen påny til greven herom. Denne gang et noget utålmodigt brev, at da man har bragt i erfaring, at Lieutenant Norden skal være kommet til staden medbringende sine tegninger og »Curiositeten«, som han oven i købet har vist og fortalt om til forskellige, og »da es Uns aber Unser Geld gekostet so wolten Wir doch gern solches auch sehen«!

Derefter indfinder Norden sig hastigt på Frederiksberg slot, og den fremstilling han her kan give, illustreret af hans mange tegninger bliver så vel modtaget, at kongen bevidner ham sin »Fornøjelse i de allernaadigste Udtryk« og beordrer ham til ufortøvet at bringe sine papirer og optegnelser fra rejsen i orden, så at der kan trykkes og udgives en samlet beskrivelse så snart som muligt. Dette har sikkert været dikteret af den betydning kongen tillagde Nordens indsamlede materiale, men ganske naturligt også i håb om at få nogle af udgifterne til den kostbare ekspedition dækket ved salg af værket.

Foruden dagbogsoptegnelserne og det tidligere omtalte »dagregister« hjembragte Norden en mængde løse notater fra rejsen, og som det allervæsentligste over 200 håndtegninger og skitser foruden 29 detaljerede kort over selve Nilen og dens bredder, samt to oversigtskort over hele rejsen.⁶

Desuden har Norden adskillige steder henvist til en såkaldt »hovedbog«,⁷ hvori han mere indgående har beskrevet de oldtidslevn han har set i Ægypten.

Dette i forbindelse med at det senere trykte hovedværk⁸ indeholder betydelig flere enkeltheder end dagbogen sandsynliggør, at en sådan hovedbog har eksisteret, selv om Norden ganske vist kan have suppleret sine i 1740 og 1741 udarbejdede manuskripter med, hvad han yderligere erindrer fra rejsen. Da denne hovedbog imidlertid ikke findes i arkiverne, må den anses for tabt og er muligvis brændt sammen med så mange andre værdifulde arkivalier ved Københavns store ildebrande i 1795 eller 1807.

Hele dette omfattende materiale gik Norden nu efter kongens ønske i gang med at sortere og bearbejde til brug for det store værk, som han håbede at kunne fuldende som en fuldstændig rejsebeskrivelse. Værket skulle forfattes på fransk, den dannede verdens sprog par excellence i det 18. århundrede.

I løbet af 1739 lykkedes det Norden at gennemse og fuldende en stor del af sine tegninger og oversætte optegnelserne omhandlende Nedre-Ægypt-

ten med Alexandria og pyramiderne til fransk. Samtidig fortsatte hans korrespondance med baron de Stosch både om de ægyptiske oldsager og om hvem der ville være bedst egnet til at stikke tegningerne til det planlagte værk i kobber. På et forslag om at betro skotten Alexander Gordon dette hverv, udtrykker Norden⁹ flere betænkeligheder, da han ikke mener, at Gordon har tilstrækkelig sagkundskab. Han kender blandt andet slet ikke de store vægmalerier i Ægyptens paladser, forestillende landets gudsdyrkelse, indbyggernes levevis og den måde de førte krig på og sejlede til søs, iblandet kærlighedscener, og som alle er fremstillet på en hel anden måde, end den der er almindelig kendt. For at give de Stosch et begreb herom, nævner Norden som eksempel et vægmaleri på 80 fods højde med to rækker gigantiske figurer i relief, dækket med de skønneste farver, som er så velbevarede, som var de malet i går.

Norden giver i dette brev til vennen frit løb for sin dybe betagelse af de kunstskatte, han har mødt i Ægypten og beklager samtidig, at han ikke har kunnet tegne mere, men siger: »Ingen kan gøre det umulige, og jeg har været tvunget til at begrænse mine ønsker til kun i store træk at beskæftige mig med disse pragtværker fra oldtiden«. Til sidst udbryder han i begejstring over alt, hvad han har set:

»Tal ikke mere til mig om Rom – lad Grækenland blive tavs, hvis det ikke gør sig klart, at det intet havde formået uden Ægyptens hjælp. Hvilken ærefrygtindgydende arkitektur! Hvilken storslåethed! Hvilken viden! Ja, hvilket rige, som har haft mod til at give sig i kast med så overraskende værker! De overgår i sandhed hvad man kan forestille sig, og jeg kan kun gentage, at når jeg uden nogen som helst overdrivelse beskriver dem, vil man altid have vanskeligt ved at tro mig«. ⁹

Selv om grev d'Esnevals initiativ ved det danske hof og hans store merkantile planer ikke blev realiseret, kom de således dog til at bære frugter, omend af en helt anden art end både han og kongen nogensinde havde forestillet sig. – Men utrættelig har han været, denne fantasifulde rokokogreve, en projektmand og spekulant helt i overensstemmelse med sin tid. Efter den kostbare og mislykkede ekspedition skriver han fra Wien påny til Christian VI, der den 8. januar 1739 modtager et forslag om nye Etiopien-planer, og kongen skriver herom til Schulin, at »Grev d'Esneval synes endnu stedse at have meget udgaaende Tanker«. ¹⁰

Dette må man give kongen ret i, for greven længes atter efter at kaste sig for hans fødder og betro ham et nyt og meget hemmeligt projekt.

Det skulle kort fortalt gå ud på at sejle til Massawa ved Røde Havet, en etiopisk havneby, som Esneval mener let kan erobres, hvorpå vejen er banet til Etiopiens guldskatte. Hvis dette forslag ikke kan accepteres, kan han pege på et andet, nemlig at vende sig til den vestlige halvkugle og dér etablere en slags kontrabandehandel imellem Caracas i Sydamerika og kongens vestindiske besiddelser.

I et memorandum til kongen, efter al sandsynlighed skrevet af Schulin i begyndelsen af 1739,¹¹ analyseres disse planer efter at Nordens vurdering heraf er indhentet og på basis af hans rejserapport. Heri påvises meget nøgternt, at selv om Massawa muligvis kunne erobres, vil det koste alt for meget at holde denne havneby, og hvad Vestindien angår, vil det skabe Danmark politiske forviklinger med både Spanien og Holland. Norden er kort sagt af den mening, at der ingen reel fordel vil være for Danmark i et fornyet Etiopien-projekt, og det samme gælder for Vestindien-planen.

Konklusionen i Schulins memorandum er, at kongen ikke vil have nogen fordel ved atter at entrere på grev d'Esnevals planer, og »at denne greve, som i omkring 30 år har lavet projekter, har en karakter, som ikke giver os tillid til nogen af hans forslag«. ¹¹

Disse synspunkter bliver åbenbart også bifaldet af kongen, for han skriver herom til Schulin fra Frederiksberg slot den 23. februar 1739,¹² at »Grevinde d'Esneval er ankommen og har igaar været hos Dronningen. Hun er fuld af en Mengde Projecter, hvoraf vel ikke mange kunne opfyldes; vi vilde gjerne blive disse Folk qvit de bonne grace; thi den Fornøielse er noget kostbar. Hun siger, at hendes Mand har faaet en Commission hos Keiseren. De ere komne over Wien; de rose sig af megen Naade hos Keiseren og Keiserinden«. I en fodnote er tilføjet »at Kongen mener kun Greven og Grevinden; ikke Lieutn. Norden, som opfyldte troligen hvad han lovede«.

I et brev et par uger senere hedder det, at »Grev d'Esneval havde ved sin Frue indsendt til Dronningen sine Documenter i en smuk Pung. Schulin skal skaane Pungen, hvilken skal gives tilbage«. ¹³ Så følger endelig den kongelige decision den 10. marts til Schulin,¹⁴ at »Eftersom Han [Schulin] ikke finder noget Fornuftigt, eller Praktikabelt i Grev d'Esnevals Project, og da vi betragte det paa samme Maade, saa behøver man vel ikke at vise det til Flere. Han kan kun i vort Navn declarere Grev d'Esneval, at vi umuligen kunne entrere i hans Project, og at det stod ham frit for at proponere det for hvem han vil; og hvis det er saa fordeeltigt

som han fremstiller det, kan det ikke omtvivles, at han jo let vil kunne anbringe det et eller andet Sted; at vi til hans Bortreise ville skjenke ham 1000 Rdlr. Denne Compliment skal Han udrette til bemeldte Greve paa det bedste; og ere vi hjertelig glade over, at vi derved kan blive denne Aventurens qvit. E. S. Den rare Pung og de deri værende Brevskaber maa Han tilstille Grev d'Esneval«.

Dermed ruller tæppet ned for grev d'Esnevals optræden på den hjemlige scene, og den 25. marts 1739 får han ved kgl. resolution sin afsked som Schoutbynacht.¹⁵

Det sidste vi ved om det franske ægtepar er, at de dukker op i Madrids selskabsverden i 1742 og 43, ledsaget af en suite på 40 personer, kommende fra Frankrig og Italien, og at greven nu smykker sig med titel af kgl. dansk Viceadmiral.¹⁶ Påberåbende sig sine forbindelser med paven og de forskellige fyrstehoffer i Europa lykkes det ham at få den spanske konges interesseret i de abessinske planer, og han opnår kgl. spansk pas, udstedt i Madrid, Prado den 16. marts 1743. Greven udstyres også med ret vidtgående beføjelser – dog med den indskrænkning, at han ikke kan erklære krig på kongen af Spaniens vegne – til at sejle syd om Afrika til Etiopien for dér at knytte handelsforbindelser, beskyttet af al den protektion det mægtige spanske rige kan yde ham. –

Om det nogensinde er lykkedes denne ægtefødte søn af sit århundrede at nå ud til sit Fata Morgana land er et andet spørgsmål, hvis svar endnu ligger gemt i arkivernes støvede gemmer, men ved afskeden med ham ønsker man virkelig, at hans umådelige anstrengelser til sidst kronedes med held.

Kapitel VII

I engelsk orlogstjeneste . Nordens sygdom og død

Ved siden af sit litterære arbejde skulle Norden som søofficer jo også passe sin tjeneste i marinen, så meget mere som han nu på Danneskiolds forestilling var avanceret til Capitainlieutenant,¹ og som sådan skulle gøre tjeneste som hovedvagtchef for de kongelige Holme, henholdsvis Gammel- og Nyholm i København. For at udnytte resultaterne af Nordens studier i udlandet for søetaten, blev han desuden medlem af Artilleri-Commissionen, der førte overordnet tilsyn med søetatens artilleri, fik endvidere sæde i Constructions-Commissionen, der tog sig af alt skibsbygningen vedrørende, og havde også tilsyn med den med så store forventninger imødesete nye tørdok, som var under bygning lige over for Gammelholm på Christianshavn. Den blev indviet under store højtideligheder og i hele det kongelige hus' nærværelse den 26. marts 1739 og var en af Danneskiolds store foretagender til gavn for flåden.²

Norden havde således begge hænder fulde i det år han opholdt sig i hovedstaden, og at hans arbejde blev værdsat, fremgår af at han allerede i efteråret 1739 fik kongelig udnævnelse til Capitain i søetaten.³

Det var på dette tidspunkt, at den Østrigske Arvefølgekrig udbrød, og England der ville udnytte sit herredømme til søs gik til angreb mod de talrige spanske besiddelser i det Caribiske Hav. For at få krigserfaringer i en tid hvor Danmark befandt sig i en længere fredsperiode, foreslog Danneskiold kongen, at nogle søofficerer skulle sendes til England for at gøre frivillig tjeneste i den engelske flåde som Volontairer. Resultatet heraf forelå i en kgl. resolution og rejseordre af 20. november 1739,⁴ som beordrede de unge Capitainer Hans Henrik Rømeling,⁵ Frederik Ludvig Norden og Ulrich Adolph greve Danneskiold-Samsøe⁶ til at gå i engelsk orlogstjeneste, »for ved nærværende Conjuncturer at øve sig udi deres Metier...«.

Det var næppe nogen tilfældighed, at netop disse blev udvalgt til en så speciel og interessant tjeneste. For Nordens vedkommende har det været meget nærliggende, da han havde lagt særlige evner for dagen, havde rejseerfaringer og modenhed udover det sædvanlige, foruden at

han selv havde ønsket det. Hans jævnaldrende kammerat Rømeling havde vist sig som en lovende ung søofficer, der havde været chef for søkadetternes øvelsesskib og desuden tidligere i to år været i engelsk orlogstjeneste.

Hvad den tredje og kun 16-årige Capitain Danneskiold angår, så havde han haft en højst ejendommelig karriere. Selv om hans farbroder, chefen for marinen lige havde påbudt, at dygtighed alene skulle gøre udslaget for, at en kadet kunne avancere til officer, tog han dog ikke i betænkning, knap en måned før rejseordren forelå, at lade sin brodersøn springe fra Søcadet til Capitain! Endnu ejendommeligere, da han som blot 10-årig var blevet kadet og kun havde fulgt undervisningen på akademiet i et par år. Ulrich Danneskiold udviklede sig imidlertid til en duelig søofficer; da han fortsatte sin lynkarriere og kun 23 år gammel som Commandeur blev chef for en eskadre til Middelhavet i 1746, lykkedes det ham dér at få afsluttet en for Danmark gunstig fredstraktat med Beyen af Algier, der havde skadet vor skibsfart i Middelhavet igennem mange år. At Danneskiold desuden blev den 15 år ældre Frederik Ludvig Norden en trofast ven under opholdet i udlandet og blev hos ham til hans sidste stund taler også til gunst for den unge mand og tyder på, at onkelen ikke havde vurderet hans egenskaber fejlagtigt.

Sammen med sine kammerater forlod Norden Kongens København og ankom til London i februar 1740, lidet anende at han aldrig mere skulle gense sit fædreland. I håb om også under sin udlændighed at kunne arbejde videre på sit værk, medtog han størsteparten af sine papirer til London, også tilskyndet hertil da han inden afrejsen fik udbetalt à conto halvdelen af de 2000 rigsdaler, som Christian VI havde tilstået ham af Particulære-Kassen til at bestride udgifterne til offentliggørelse af rejsebeskrivelsen.⁷

I London⁸ blev de danske søofficerer godt modtaget, og Norden, hvis ekspedition til Ægypten allerede var kendt her, blev indbudt ved hoffet, hvor prinsen af Wales længe underholdt sig med ham om Ægypten og fik forevist nogle af tegningerne derfra. Både prinsen og andre indflydelsesrige personer i London fattede interesse for den danske opdagelsesrejsende, idet som det hed »lærde Folk altid blive agtede i et Land, hvor Fortieneste og Indsigter eene kunde tilveyebringe Anseelse og Ære«.

Norden og hans kammerater var imidlertid kommet til England for at komme til søs og få krigserfaringer og ikke for at lade sig fetere i

Londons saloner, og i løbet af sommeren finder vi dem da også om bord på den engelske flåde, der var under kommando af Admiral of the fleet, Sir John Norris.⁹ Han var en god bekendt af Danmark og danske farvande, hvor han havde opereret flere gange sammen med den danske flåde, blandt andet med Gyldenløve i den Store Nordiske Krig og senere i 1727. Han havde nu hejst sit flag om bord på linieskibet VICTORY,¹⁰ en vældig tredækker på 100 kanoner, og kommanderede »the Channel fleet« på 21 linieskibe. Flåden var udrustet for at imødegå et forventet angreb af den spanske flåde og skulle desuden beskytte den engelske skibsfart i Kanalen.

Den 10. juli 1740 lettede den store flåde fra Spithead på Portsmouth rhed og stod til søs for at krydse i Kanalen, men blev straks fra begyndelsen forfulgt af mærkværdigt uheld, og togtet fik ikke noget særligt gloriøst forløb. Ikke mindre end tre gange var flåden nødt til at søge havn på grund af usædvanlig stærke storme, der førte til, at skibene fik store havarier og skaffede Admiral Norris tilnavnet »Foul-weather Jack«. Da den spanske flåde udeblev, og det stormende vejr fortsatte, måtte Admiral Norris allerede den 15. september hale sit flag ned i Torbay, efter at togtet, som i øvrigt gav anledning til en del offentlig kritik, var opgivet.¹¹

I betragtning af den position og indflydelse som medlemmerne af kongehuset havde, må det sikkert ses som udtryk for en særlig bevågenhed, at de danske søofficerer kom til at gøre tjeneste om bord sammen med den 20-årige prins William, hertug af Cumberland, som var en af kong George II's sønner. Den unge prins gjorde ligesom danskerne tjeneste som »Volunteer«, men det fortælles, at prinsen efter dette korte, men stormfulde togt mistede al lyst til søen og siden søgte en mere rolig landmilitær karriere.

At de danske søofficerer var udkommanderet som »Volunteers«¹² og ikke efter deres charge, forklares ved at de derved opnåede en særlig lønning og endvidere i krigstid i tilfælde af tilfangetagelse undgik at blive betragtet som spioner.

Antagelig har de tre kammerater gjort tjeneste som navigations-officerer, da den engelske flåde dengang led af mangel på søofficerer, der var navigatører, og som sådan har de sikkert haft nok at gøre. Alligevel lykkedes det Norden at fortsætte med gennemsyn af sine optegnelser, og at han var i stand hertil, fortæller han selv skyldtes delvis et rent held.¹³ Efter at være kommet om bord fandt han nemlig på bunden af sin kuffert sin

lille dagbog fra Nilrejsen sammen med en del andre optegnelser, som han mente, at han havde glemt i København. Takket være disse papirer var han nu i stand til at udarbejde en vurdering¹⁴ af en afhandling, som professor ved Oxford universitet, professor John Greaves havde skrevet om pyramiderne, en såkaldt Pyramidographi. Nordens bemærkninger hertil kunne han afsende fra Portsmouth den 11. oktober 1740, stilet til præsidenten for Royal Society i London, Sir Martin Folkes, hvem Norden havde haft forbindelse med under sit ophold i London, og hvor en del af hans arkiv fra Ægyptenrejsen var opbevaret.

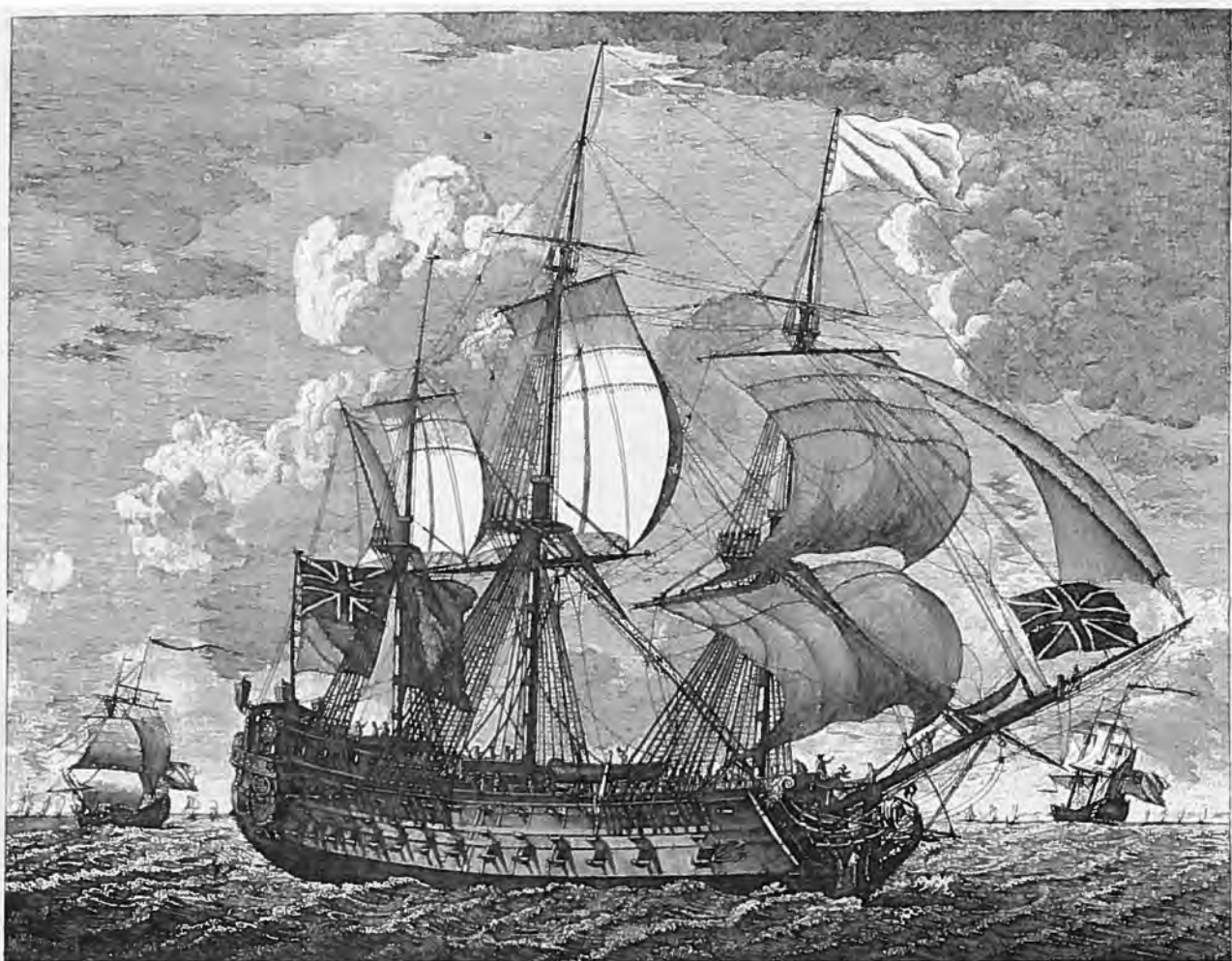
Heri gendrev han, baseret på egne iagttagelser på stedet, nogle af professor Greaves teorier om Ægypten og dets oldtidsmindesmærker. Nordens betragtninger spænder over beskaffenheden af pyramidernes bygningsmaterialer, deres alder og formål, og han viger ikke tilbage for at kritisere visse teorier og påstande fremsat af Herodot, Strabo og Plinius om disse emner.

Man har lov at drage sine slutninger med hensyn til kvaliteten af denne vurdering, idet det var Sir Martin der foranledigede, at Capitain Norden den 18. januar 1741 blev optaget som medlem af dette fornemme selskab, der i England svarer til vort i 1742 oprettede Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. For til fulde at forstå rækkevidden af dette medlemskab er det værd at kaste et blik på selskabets historie.

Royal Society¹⁵ blev stiftet i 1660 under Charles II med videnskabelig forskning for øje og tæller blandt sine tidligste formænd navne som Christoffer Wren, der inden han blev berømt som arkitekt var en fremstående professor i astronomi, Pepy's og selveste Isaac Newton. Botanikeren, Sir Joseph Banks, kendt fra sin deltagelse i Captain Cook's første rejse til Sydhavsøerne og stifter af Kew Garden i London, sad i formandsstolen da selskabet rykkede ind i Somerset House, men i de sidste hundrede år har det haft sin adresse i Burlington House på Piccadilly, samme sted hvor også Royal Academy og Society of Antiquaries har til huse.

Medlemstallet har varieret gennem tiderne og er i dag omkring 600 og omfatter nu som før fortrinsvis engelske »fellows«, men også et vist antal udlændinge. At det ikke har været ringe navne, der også på Nordens tid blev optaget, fremgår af, at der i perioden 1727-59 blandt de udenlandske medlemmer findes berømtheder som Montesquieu, Réaumur, Linnaeus og Voltaire.

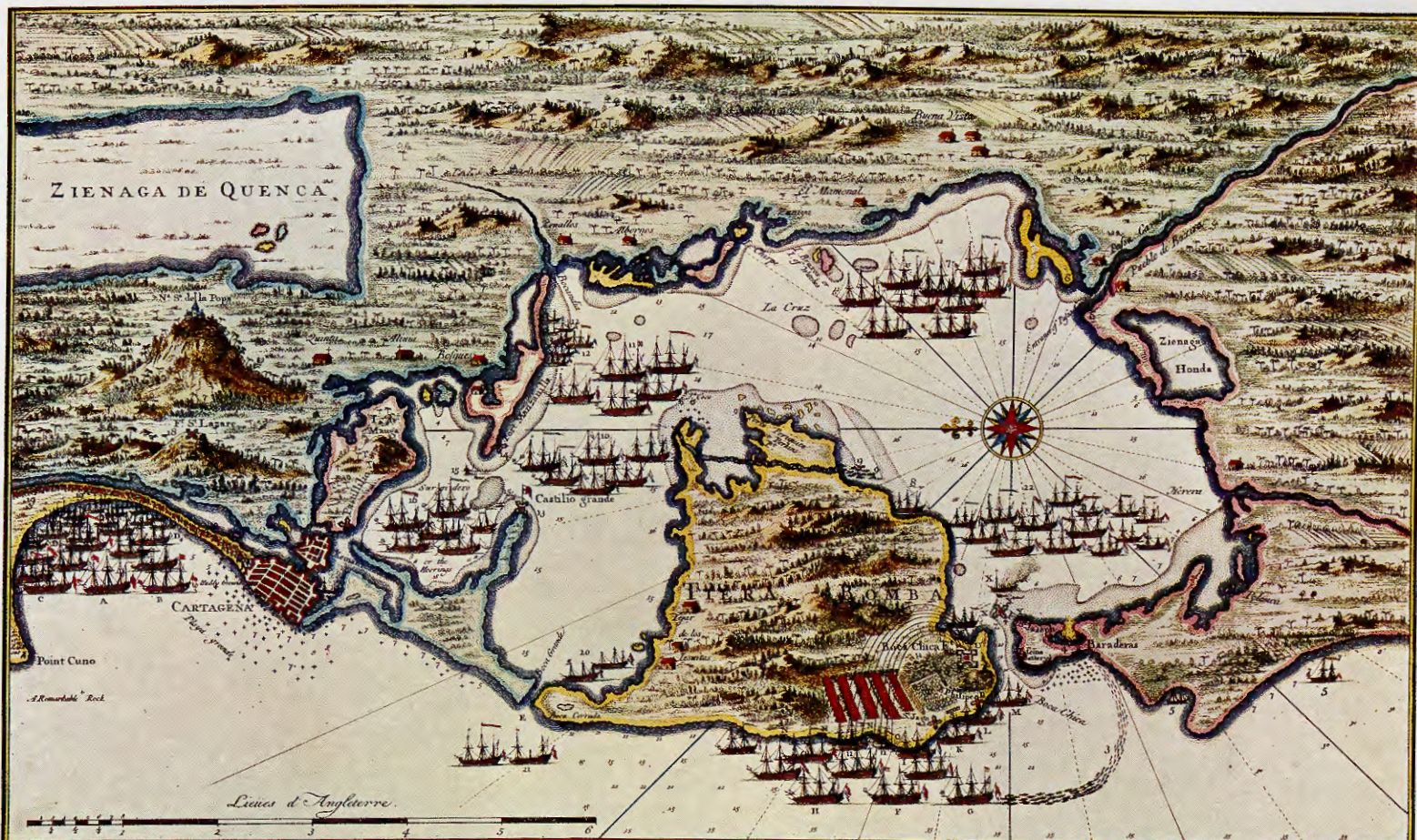
Royal Society ejer store skatte i sit bibliotek og en samling højst inte-

34. Engelsk fregat under sejl fra Nordens tid.

35. Edward Vernon.

E X P L I C A T I O N

A. La Carolina, Navire de l'Admiral VERNON.
 B. Le Russell, de St. Chaloner Ogle.
 C. Le Boyne, de Commodore Lestock.
 D.D.D. Les autres Navires de la Flote Angloise sur le port de Playa grande, sur le 4. Mars 1740.
 E. Une petite canal.
 F. La Carolina.
 G. Le Russell.
 H. Le Boyne.
 I. Le Princess Amelia, Cap. Vernon.
 K. Le Norfolk, Cap. Ogle.
 L. Le Russell, Cap. Ogle.
 M. Le Shrewsbury, Cap. Lestock.
 N.N.N. Les autres Navires de la Flote Angloise sur le port de Playa grande, sur le 4. Mars 1740.
 O. Le Landset, sur le port de Playa grande, sur le 10. Mars.
 P. Le Landset, sur le port de Playa grande, sur le 10. Mars.
 Q. Les autres Navires de la Flote Angloise sur le port de Playa grande, sur le 10. Mars.
 R. Les autres Navires de la Flote Angloise sur le port de Playa grande, sur le 10. Mars.
 S. Le Bateria de Boca Chica.
 T. Le Bateria de Boca Chica.
 U. Le Bateria de Boca Chica.
 V. Le Bateria de Boca Chica.
 W. Le Bateria de Boca Chica.
 X. Le Bateria de Boca Chica.
 Y. Le Bateria de Boca Chica.
 Z. Le Bateria de Boca Chica.

1. Spansk fascine-batteri på Baraderas pynten.
 2. Camoufleret spansk batteri, hvor de engelske styrker går i land.
 3. Rofartøjer med ca. 500 orlogsgaster ror imellem skærene, landsættes og indtager de to batterier, som ødelægges den 20. marts.
 4. Det spanske ammunitionsskib ved disse batterier brændes af landgangs-korpset.
 5. Briggen SPENCE rekognoscerer ankerpladser i tilfælde af, at angrebet skulle mislykkes.
 6. 6. Spanske fascine-batterier ved Passa Cavallos' munding.
 7. Flagskibet CAROLINA og andre orlogsskibes ankerplads på rheden den 26. marts.
 8. Worchester ankeret udfør vandfyldningsstedet.
 9. Snævert sund igennem hvilket Don Blas undslipper ledsaget af flere rofar-tøjer.

U Y T L E G G I N G H

A. De Carolina, het Schip van den Admiral VERNON.
 B. De Russell.
 C. De Boyne.
 D.D.D. De andere Schepen van de Engelse vloot, op den 4. Mars 1740.
 E. Een kleine Canal.
 F. De Carolina.
 G. De Russell.
 H. De Boyne.
 I. De Princess Amelia, Cap. Vernon.
 K. De Norfolk, Cap. Ogle.
 L. De Russell, Cap. Ogle.
 M. De Shrewsbury, Cap. Lestock.
 N.N.N. De andere Schepen van de Engelse vloot, op den 4. Mars 1740.
 O. De Landset, op den 10. Mars.
 P. De Landset, op den 10. Mars.
 Q. De andere Schepen van de Engelse vloot, op den 10. Mars.
 R. De andere Schepen van de Engelse vloot, op den 10. Mars.
 S. Het Batterij van Boca Chica.
 T. Het Batterij van Boca Chica.
 U. Het Batterij van Boca Chica.
 V. Het Batterij van Boca Chica.
 W. Het Batterij van Boca Chica.
 X. Het Batterij van Boca Chica.
 Y. Het Batterij van Boca Chica.
 Z. Het Batterij van Boca Chica.

36 Det engelske angreb på den spanske havneby Cartagena i Vestindien 4. marts-14. april 1741.

Tegningen viser flådens første ankerplads nær byen i Playa grande, dernæst angrebspladsen udfør forterne St. Jago og St. Philippe ved Boca Chica (havnemundingen), og efter at flåden har indtaget forskellige ankerpladser inde på rheden for at belejre byen.

- A. CAROLINA, Admiral Vernon's flagskib.
- B. RUSSELL, Sir Chaloner Ogle's flagskib.
- C. BOYNE, Commodore Lestock's flagskib.
- D.D.D. Resten af flåden med transportskibene, ankeret i Playa grande, 4. marts 1740.
- E. En smal kanal.
- F. CAROLINA.
- G. RUSSELL.
- H. BOYNE.
- I. PRINCESS AMELIA.
- K. NORFOLK.
- L. RUSSELL.
- M. SHREWSBURY. (hvor Norden var ombord.)
- n.n. En fregat og et bombarderfartøj beskyder fortet: Boca Chica.
- N.N.N. Tre uarmerede spanske kystbatterier.
- O. Landsætningsplads for engelske tropper d. 10. marts.
- P. Engelsk lejr i skoven.
- Q. Troppernes kanonbatteri der beskyder Boca Chica fortet, som stormes 25. marts.
- R. Forterne St. Jago og St. Philippe angribes 9. marts.
- S. Engelsk bombe-batteri.
- T.T.T. En tæt skov imellem den engelske lejr og Boca Chica fortet.
- U. Boca Chica fortet på 68 kanoner stormes den 25.
- W. Den spanske øverstkommanderende Don Blas de Leso's flagskib GALICIA erobres af englænderne.
- XXX. To spanske orlogsskibe sænkes og et brændes af egne besætninger.
- Y. St. Joseph's fortet på 16 kanoner.
- Z. Forankret bombespærring over indsejlingen til rheden.
- 1. Spansk fascine-batteri på Baraderas pynten.
- 2. Camoufleret spansk batteri, hvor de engelske styrker går i land.
- 3. Rofartøjer med ca. 500 orlogsgaster ror imellem skærene, landsættes og indtager de to batterier, som ødelægges den 20. marts.
- 4. Det spanske ammunitionsskib ved disse batterier brændes af landgangs-korpset.
- 5. Briggen SPENCE rekognoscerer ankerpladser i tilfælde af, at angrebet skulle mislykkes.
- 6. 6. Spanske fascine-batterier ved Passa Cavallos' munding.
- 7. Flagskibet CAROLINA og andre orlogsskibes ankerplads på rheden den 26. marts.
- 8. Worchester ankeret udfør vandfyldningsstedet.
- 9. Snævert sund igennem hvilket Don Blas undslipper ledsaget af flere rofar-tøjer.
- 10. Flagskibets næste ankerplads nær Castilio grande.
- 11. Sir Chaloner Ogle's skib.
- 12. Transportskibenes ankerplads.
- 13. Fortet Castilio grande på 60 kanoner overgiver sig den 31. marts uden at have løst et skud.
- 14. Fortet Manzanilla som ikke forsvarede sig.
- 15. 15 2 spanske orlogsskibe og 6 galejer sænket på hver side af indløbet til indre-havnen.
- 16. 5 engelske orlogsmænd til ankers for at belejre byen.
- 17. Franske koffardiskibe i brand den 1. april.
- 18. Fortet St. Lazare som behersker byen, og som general Wentworth ikke kunne indtage, da stormen endelig blev foretaget den 9. april.
- 19. 19. Spanierne evakuerer byen den 2. april.
- 20. Don Blas' flagskib og et andet spansk orlogsskib indenfor den smalle kanal til rheden.
- 21. LYON og BURTON til ankers uden for denne kanal. Anm.: LYON mister sin stormast og driver til søs og var nær forlist med generalerne om bord, da de rekognoscerede fortificationerne ved Terra Bomba. SPENCE bjærger generalerne tilbage til deres skibe.
- 22. Commodore Lestock med transportflåden.

ressante portrætter pryder væggene, først og fremmest af selskabets formænd gennem dets 300-årige historie, men også videnskabens stormænd af endnu ældre dato, som Copernicus, Tycho Brahe og Galilei, er med i dette billedgalleri. De skuer ned fra væggene på den uværdige, som på sporet af hin unge landsmand og hans tilknytning til dette berømmelige selskab her fornemmer, hvilken hæder der dengang blev den danske forsker til del. —

Da dette medlemskab forelå, var Norden dog forlængst sammen med sine to kammerater til søs og befandt sig ude i de fjerne vestindiske farvande, under forhold og omgivelser så forskellige som tænkes kan fra tilværelsen i London.

I det Caribiske Hav havde Viceadmiral Edward Vernon¹⁶ med en mindre eskadre kort efter krigsudbruddet af den Østrigske Arvefølgekrig i november 1739 erobret Puerto Bello, en spansk besiddelse nær den nuværende republik Panama, der dengang var stabelplads for de sølvflåder, der havde tilført Spanien umådelige rigdomme, og som englænderne havde ligget på lur efter siden John Hawkins' og Sir Francis Drake's dage. Dette vakte stor begejstring i England, medaljer blev slået, parlamentet vedtog belønninger, og den engelske regering besluttede at sende en større kombineret styrke af orlogsskibe og tropper ud til Admiral Vernon for at forfølge sejren og angribe spanierne i Vestindien og Central-Amerika.

Inden denne styrke ankom, erobrede Admiral Vernon desuden havnen Chagres i nærheden af Puerto Bello, men dermed var de engelske våbens held også slut. Et angreb i foråret 1741 mod Cartagena — i det nuværende Columbia — mislykkedes, væsentlig på grund af dårlige kommandoforhold.

Admiral Vernon hørte til en af Royal Navy's legendariske admiraler og var en kraftig, dygtig og populær, men meget temperamentsfuld søofficer, hvis mest iøjnefaldende fejl var, at han hverken kunne styre sin tunge eller pen. Han bar tilnavnet »Old Grog«, fordi han yndede at iføre sig en svær kappe af stoffet »Grogram«. For at forbedre disciplinen om bord traf han den dristige beslutning at beordre den rom fortyndet med vand, der tidligere i den engelske flåde daglig klokken 12 havde været udskænket ren med ca. $\frac{1}{4}$ liter pr. mand. Denne udmærkede drik er siden altid blevet benævnt »Grog« og skylder således Admiral Vernon sit navn. Hans tjeneste fik en trist ende, idet han af kongen blev slettet af flagofficerernes liste i 1746 efter gang på gang at have kritiseret admiralitetet.

Under denne »salty admiral« kom de danske søofficerer til at tjene, da

de nåede ud til Vestindien med en flåde, der skulle forstærke hans eskadre. Denne flåde¹⁷ bestod af ikke mindre end 25 store lineskibe, foruden fre-gatter, hjælpe- og transportskibe på ialt 73 sejlere, der medførte 9000 mand af det nyoprettede marine-infanteri, »The Marines«, under kommando af Major-General, Lord Cathcard. Blandt disse lineskibe var H. M. S. SHREWSBURY, en stor tredækker på 80 kanoner og 600 mands besætning under Captain Isaac Townsend, og til ham meldte de tre danske søofficerer sig til tjeneste på Portsmouth rhed den 17. oktober 1740, samme aften som flåden lettede for efter at have holdt øvelser i Kanalen at afgå til Vestindien.

Om dette togt ved vi god besked, idet der er bevaret en logbog,¹⁸ som Norden personlig har ført om bord i tiden fra 17. oktober 1740 til 28. februar 1741, da journalen desværre slutter. Alt hvad i almindelighed skrives i en skibsjournal er på engelsk, foruden at de daglige bestik og astronomiske beregninger er indført. Derudover har Norden på dansk tilføjet en del mere almene dagbogsoptegnelser, ofte meget lapidariske og svære at tyde, men krydret med små morsomme illustrationer.

Da flåden var vel vest for den Engelske Kanal mødte den orkanagtige storme, som spredte skibene og beskadigede fire af de store lineskibe så meget, at de som havarister måtte udgå af flåden og først senere med nød og næppe kunne nå tilbage til engelsk havn. Efter journalens kortfattede notater om vindretning, styrke, fart o. s. v. finder man også et par små pennetegninger af to af de afmastede lineskibe, som med deres brede skrog med de tre kanondæk lå hjælpeløse og rullede i den voldsomme søgang. SHREWSBURY var ude af stand til at komme til undsætning, da man der ombord lå med klosrebet storsejl og havde nok at gøre med at holde pumperne gående i den svære sø, som havde knust ruderne i de store sidegallerier på lineskibets høje agterspejl, så skibet havde taget meget vand indenbords.

Efterhånden bedredes vejret, og den store flåde kunne atter samles for at fortsætte sin langsomme sejlads sydvest på, hvor farten sjældent loggedes til over 4-5 knob for de store tungtsejlende lineskibe. På vejen blev et par spanske priser taget, men ellers hændte intet usædvanligt på den omtrent to måneder lange sejlads ud til Vestindien. At døden krævede sin høje told, hørte til reglen i datidens orlogsskibe, i dette tilfælde især blandt soldaterne, hvoraf mange havde været syge allerede ved indskibningen, og Norden må næsten daglig notere i logbogen, at »soldier N. N. departed this life«.

Endelig kunne flåden ankre ved den britiske ø Dominica i Vestindien, hvor den lå en uges tid for at fylde vand og efterse rigningerne. Da var over 100 mand afgået ved døden af sygdom, og den samme skæbne ramte General Cathcard dagen efter ankomsten til Vestindien. Dette dødsfald blev skæbnesvangert, thi i tilsvarende grad som han var anset som en meget dygtig og erfaren officer, viste hans stedfortræder, Brigadier-General Wentworth sig ganske uegnet og kom desuden hurtigt i stærkt modsætningsforhold til Admiral Vernon, hvilket utvivlsomt var medvirkende til, at hele Cartagena-operationen mislykkedes for englænderne.

Da flåden den 27. december atter var under sejl og stod vestpå i det Caribiske Hav, fik den 4 fremmede orlogsmænd i sigte, og admiralen lod 6 linieskibe detachere, for at de kunne konstatere skibenes nationalitet. Så snart englænderne var kommet tilstrækkelig nær, satte de andre skibe fransk flag og fortsatte deres kurs for fulde sejl. Englænderne, som mente dette var et krigspuds og antog dem for spaniere, forsøgte at stoppe franskmændene ved varselskud, som imidlertid blev besvaret, hvilket udviklede sig til en regulær batalje, ja da mørket faldt på, endog til noget af en farce, idet de engelske skibe indbyrdes beskød hinanden. Først næste morgen opklaredes fejltagelsen, efter at begge parter havde fået ret alvorlige beskadigelser og tab af menneskeliv, og englænderne måtte undskylde affæren over for franskmændene.

At Admiral Vernon ikke var begejstret, da han fik rapport herom, efter at hele flåden endelig var kommet til ankers på Port Royal's rhed, er såre forståeligt. Frankrig og England var jo ikke i krig på dette tidspunkt, og han kunne med rette frygte repressalier fra den franske konges side.

Admiral Vernon overtog nu kommandoen over den forenede flådestyrke og udsendte i den anledning en længere proklamation til alle skibschefer med ordrer for den forestående operation, og til skibsbesætningerne det omtalte signal om, at romrationerne skulle formindskes, hvilket næppe er blevet modtaget med synderlig begejstring af de engelske orlogsgaster.

Norden priser havnen i Port Royal, den engelske flådes hovedbasis på Jamaica, som hvad beliggenhed, dybde og forsvarsmuligheder angår, er den bedste, en orlogsflåde kan ønske sig, men beklager de dårlige forhold for vandforsyning. Han beskriver videre stedet således: »Kongen af Engeland underholder her et Verfft med tilhørende betienter og materialier, dend er Situeret ved Enden af Port Royal Bye og er saavel forsiunet,

at Skibe kand faae nye Master der af alle Caliber. Der er og en Kiøhal Plads og i Kort alle di Conveniencer, som Kongens floeder kan hafve fornødne. Derris Tømmer og Master, som er meget goede, bringes her fra Nye Engeland¹⁹. Castellet som ligger paa Pynten og ret ved Indgangen af Haufvnen, er af lutter muurede og Lave Verkker, som omendskiønt af en irregullier fortification efter Situationen af dette flakke land, hvor de ligger paa Er Suffisant nok til at defendere indgangen og Haufvnen helt. Alle Muurer er garneret med en mængde Canoner og paa det dybeste Sted af Citadellet hafver det et kruud-Taarn...«¹⁸

»Vi var meget Glad«, skriver Norden videre i sin logbog, »da Hr. Admiral Vernon's Ven Mr. Dikker, en Consuler af Stedet og Een af de rigeste Kiøbmænd kom til vos for at føre vos til Hands Goeds paa Landet. Eet par med 4 Heste bespændte Careter for at bringe vos der gave vos allerede en goed Idée om landet thi vi kunde paa det mindste permittere vos derved at møde en banet Vey. Soelen var i Nedgangen da vi forloed Kingston en angenem og frisk Luft fyldte en meget heed Dag, og veyen leedte vos igiennem en sort af en Liden Skou hvor af de fremmede Sorter af Træer og Gevexster gavv vos et meget behageligere Siuen her, end naar vi med forundring betragter derris besynderlige Skabelse udi Gevækst Huusene hiemme...«¹⁸.

Selv om de danske søofficerer ingen speciel rekommendation havde til Admiral Vernon, er de åbenbart blevet vel modtaget, da de den 12. januar 1741 aflagde høflighedsvisit hos ham om bord på hans flagskib. De vidste på forhånd, at de ikke skulle vente sig ret »mange Civiliteter af hanem«, men han var meget behagelig, erindrede med fornøjelse sine besøg i Danmark og tog mod »Græven med all Høflighed for Kongen, nationen og Hans familie«.¹⁸ Utvivlsomt har Danneskiold-Samsøes familieforhold spillet en rolle og nok været årsag til, at de tre kammerater blev inviteret i land nogle dage.

Om arbejdet om bord siger Norden, at enhver var beskæftiget med at sætte alt i stand, som tjenesten krævede det, og fortsætter med tydelig kritik: »en Ting distingere forunderligt som mand helst vel vandt til at negligere det nødvendige og det af et principium at gamle og erfarne Siøfolk ikke agter Bagateller, men holder sig til en incorrigible Slendrian«. Norden fremhæver Admiral Vernon's forsøg på at ruske op i dem, der efter lang tjeneste »var hensøvet udi deres praxium«, og giver udtryk for sin respekt for admiralens »Activitet og Courage«.

De forenede engelske styrker i Vestindien havde nu nået en styrke, som aldrig før set i disse farvande med 10.000 soldater og en flåde på 30 store linieskibe med alt, hvad dertil hørte af fregatter, forsynings- og transportfartøjer og var for flådens vedkommende efter manges opfattelse for stor til samlet at kunne manøvrere, især når Vestindiens lunefulde klima og orkanagtige storme tages i betragtning. Dette kom begivenhederne senere også til at bekræfte. I logbogen lader Norden adskillige steder sin kritik komme til orde af flådens evolutioner, og den »Confusion«, der ofte opstod, når de talrige skibe skulle indtage »Ordre de bataille« eller udføre andre manøvrer under de store samlede øvelser, som Admiral Vernon lod afholde i farvandene omkring Jamaica.

Angrebet mod Cartagena var planlagt som en større kombineret operation, og da de danske søofficerer kom til at deltage heri, skal krigsbegivenhederne, der strakte sig over halvanden måned og forøvrigt kom til at sætte sig spor i søkrigshistorien,²⁰ kort omtales her.

Efter at Admiral Vernon havde haft en fregat til rekognoscering af de spanske styrker i Cartagena, afsejlede hele den engelske flåde og ankrede i en bugt lige nord for byen. Havnen og rheden var beskyttet af kraftige forter og batterier, af havnespærringer og en eskadre på 4-5 skibe inde i havnen, foruden af en garnison på 4000 mand regulære tropper.²¹

Den 9. marts 1741 blev angrebet indledet med et kraftigt bombardement af den engelske flåde, og det lykkedes allerede derved at nedkæmpe nogle af forterne, så landsætning af tropper kunne påbegyndes. Om bord i SHREWSBURY gik det hedt til. Under bombardementet på klods hold af fortet blev skibets kabeltov til ankret skudt over, så den store tredækker svajede ind mod klipperne, og i syv timer lå udsat for så morderisk en ild fra land, at den fik ikke mindre end 240 træffere i skroget, hvoraf 16 »between wind and water«.

Efter at operationerne derefter havde udviklet sig gunstigt for englænderne tegnede alt en overgang til succes, indtil vanskelighederne begyndte at melde sig. General Wentworth kom for sent i gang med angrebet mod fortet St. Lazare, der beherskede byen, skænderierne imellem den engelske hær- og flådeledelse kulminerede, spaniernes modstand øgedes, belejringshæren, der førtes dårlig, led store tab også på grund af Vestindiens gule feber, og endelig satte regntiden ind og umuliggjorde alle operationer til lands. Der fulgte et stormende krigsråd om bord i admiralskahytten på Admiral Vernon's flagskib²², som Vernon »ledede« ved at trave frem

og tilbage agter ude på sin vægtergang, hvorfra han nu og da stak hovedet ind ad kahytvinduerne med kraftige tilråb til de der forsamlede sø- og landofficerer, der ikke kunne enes.

Resultatet heraf blev, at hele angrebet og belejringen måtte opgives, og kanoner og train atter indskibes. Af de 6600 landsatte soldater var kun halvdelen tilbage som kombattanter, resten var mistet i kampen eller lå syge og sårede om bord i hospitalsskibene.

Den 19. maj ankrede flåden atter ved Port Royal på Jamaica for nu at gå i gang med at reparere havarier og skader fra dette mislykkede foretagende. –

De danske søofficerer kom således til at opleve et togt, der ikke lod det skorte på oplevelser, de døjede ondt vejr til søs i rigelig mål, fik også lugtet krudt i aktiv tjeneste, og desuden set eksempler på, hvorledes kombinerede sø- og landoperationer *ikke* skulle udføres. At de høstede mange lærerige erfaringer under dette ophold i den store engelske flåde, som stod midt i sin fulde udvikling, er givet, hvilket også Rømelings og Danneskiolds senere karriere har afgivet beviser på.

Ombord i H. M. S. SHREWSBURY skal Norden have påbegyndt en beretning om Cartagena operationen og også have tegnet nogle skitser hertil, men andre opgaver forhindrede ham i at fuldende dette arbejde, og det findes ikke mere blandt hans efterladte papirer. På sejladsen fra England ud til de vestindiske farvande lykkedes det ham derimod, efterhånden som vejret bedredes og skibet var kommet ind i passaten, at bearbejde hele sin dagbog fra nilrejsen og oversætte den til fransk.²³

Efter Cartagena-affæren kom de tre danskere om bord i H. M. S. TORRINGTON,²⁴ som i sommeren 1741 sejlede tilbage til England. Grunden hertil kendes ikke, men utænkeligt er det ikke, at Vestindiens usunde klima har været skadeligt for Nordens vaklende helbred. På hjemrejsen fortsatte han med sit litterære arbejde og nåede at behandle materialet om Gammel- og Ny Alexandria.²⁵ Det er disse bearbejdelser, som han renskrev på fransk i to pergamentindbundne protokoller, der kom til at danne grundlaget for en væsentlig del af teksten til det store senere udkomne værk.

I efteråret 1741 var de danske søofficerer atter i England og tog ophold i London. Her ventede der Norden en ny hæder som følge af hans Ægypten-ekspedition, idet han blev optaget som medlem af »The Society of Antiquaries of London«, et datterselskab af Royal Society.²⁶ I møde-

protokollen fra torsdag den 19. november 1741 kan man læse følgende: »Present in the chair Martin Foulkes. Mr. V. P. Foulkes, the secretary recommend to the Society for an Honorary Member Captain Norden, a Danish Gentleman who had made many curious observations in his travels to Egypt and the Levant and had lately been admitted a Fellow of the Royal Society. Resolved that the Election of that Gentlm be balloted for the next meeting«. ²⁷ Og for ugedagen derefter fremgår det at: »Capt Frederick Lewis Norden according to the resolution of the last meeting was balloted for and Elected an Honorary Member of this Society«. ²⁸

Det er et morsomt tilfælde, at man ud af mødeprotokollen også kan konstatere, at præcis på samme dato blev en anden kendt opdagelsesrejsende optaget som medlem, og det var selvsamme dr. Richard Pococke, som krydsede Nordens bane på Nilen. – Så mødtes de påny, disse to mænd, hvoraf Pococke har et hædret navn i sit fædreland. ²⁹ Hans løbebane blev væsentlig længere end Nordens, og udover nilrejsen, hvor han nåede til Philae, altså noget kortere end vor landsmand, udforskede han senere blandt andet Palæstina, Cypern og Grækenland. Han slog også sit navn fast som pioner i bjergbestigning, specielt i Alperne, og der er en historie om, hvordan han og hans ledsagere drak Admiral Vernons skål, da de stod på alpetinderne nær Chamonix.

Omend sent indledte nu også Norden og Pococke et vist samarbejde, som resulterede i, at de i forbindelse med andre gentlemen der havde berejst Ægypten stiftede en forening »The Egyptian Club«, hvis formål var at undersøge de ægyptiske antikviteter. Som første præsident, og i den egenskab smykket med titlen af »Sheik«, var Lord Montagu den 4. Jarl af Sandwich, af hvem Gainsborough har malet et ypperligt portræt.

Som udtryk for sin glæde og taknemmelighed over som udlænding og i så ung en alder at være optaget som medlem af Royal Society, lod Norden trykke et kort uddrag af sin dagbog, indledet med et brev af 7. januar 1741 (d. v. s. 1742 St. N.) ³⁰ til præsidenten for selskabet, Sir Martin Folkes. Afhandlingens titel lød: »Drawings of some Ruins and Colossal Statues at Thebes in Egypt, with an account of the same in a letter to the Royal Society 1741« (1742). ³⁰ Denne lille afhandling vakte betydelig opmærksomhed i Londons videnskabelige verden, og med interesse imødeså man udgivelsen af hele værket. Afhandlingen var ledsaget af fire kobberstik efter Nordens tegninger, hvoraf en var raderet af ham selv, en af den

engelske kobberstikker George Vertue og to af Carl Marcus Tuscher, som Norden havde haft det store held at genoptage forbindelsen med i London.

Tuscher havde nemlig efter 12 års ophold i Italien bosat sig i London, hvor han arbejdede for oprettelsen af et kunstakademi. Hans og Nordens bekendtskab fra Firenze fornyedes og udviklede sig til et venskab, der fik den allerstørste betydning for Nordens værk om Ægypten. Det første resultat af deres samarbejde viste sig i ovennævnte kobberstik. Senere efter Nordens så sørgelig tidlige død, men efter hans udtrykkelige ønske, førte det til, at denne fremragende kunstner blev indkaldt til Danmark for at stikke tegningerne i kobber til det store værk.

Hele vinteren 1741-42 blev Norden og Danneskiold-Samsøe i London, hvor den sidste var avanceret til *Commandeurcapitain*,³¹ skønt endnu kun 18 år gammel og tilsyneladende uden anden grund end den, man kan uddrage af, at hans onkel, chefen for søetaten hjemme i København, kort efter blev hans svigerfader.³²

På denne tid svækkedes Nordens helbred betænkeligt, – den lungebetændelse han havde været angrebet af i Ægypten, strabadserne på selve nilrejsen, og det hårde liv til søs, først i de nordiske farvande og senere i troperne havde undergravet og svækket hans konstitution. Efter et alvorligt anfald af tuberkulose, »brystsyg«, besluttede han og vennen at rejse til Sydfrankrig for at studere nogle af Middelhavslandenes havneanlæg, men også i det håb at Sydens milde klima kunne gengive Norden hans sundhed. På rejsen hertil i juli ramtes han i Paris af et fornyet anfald, denne gang så katastrofalt, at han ikke mere rejste sig derfra.

Under Nordens sygdom og allersidste dage kredsede hans tanker til stadighed om hans videnskabelige arbejde, hvis fuldendelse han nu anede andre måtte påtage sig, og som han frygtede måske ikke ville blive helt i hans egen ånd. I et brev præget af meget klarsyn, men også af en dyb resignation, kommer disse tanker til udtryk, og de fortjener at gengives:³³

»Da min Sygdom daglig tiltager og følgelig Kræfterne tage af, saa frygter jeg, at mit Liv ikke vil vaere saa længe, at jeg kan bringe mine Anmærkninger i behørig Orden; hvilket vel bekymrer mig, da saa mangan retskaffen Mands Navn har lidt derved, at man har bekiendtgjort hans Skrifter efter hans Død. Mange have, skiønt af en utidig Iver for Venner, som er mere godhiertet end fornuftig, været af de Tanker, at en eneste udeladt Bagatelle er en Fornærmelse mod sin Vens Erindring. Venskabs

Journal des Voyages de F. L. Nordens
Indeholder Eindrucke af: 17de October 1740. S. v.
Indtil d. 28de Februarj 1740/41. Sw.
Olog Bibot Chrensburij. Norden
d. 28de Febr. 1740/41.
Oslog

C. M. Tuscher

38. Carl Marcus Tuscher.

sande Pligt bestaaer deri, at man forbedrer en andens Verk, og ikke forelægger Læseren andet end Kundskabs sande og nyttige Frugter.

Blandt mine Anmerkninger ere nogle, som ikke tiene til andet end at forstørre Skriftet uden Nødvendighed. Ligeledes kunne deri alle Slags Tilfælde, som allene angaae mig, være en fremmed Læser meget ligegyldige, da han kun har den Hensigt at lære noget deraf. I Særdeleshed giøre omstændelige Fortællinger om slette Streger af de arabiske Røverbander og deres nederdrægtige Præsters Pengepresninger, den menneskelige Slægt Skam, og maae i ærekiere Gemytter mere opvekke Afsky end Fornøielse.

Jeg ønskede altsaa, at alle unyttige Vidtløftigheder maatte afkortes for, at undgaae de Franskes spodske Bebreidelse mod de nordiske Lærde, som de beskyldte for, aldrig at vide, naar de skulde holde op med en Ting. *Ils ont tant la rage de bavardage*: De have alt for stor Tilbøielighed til at snakke væk.

De Hovedomstændigheder, hvortil man i Skriftet især bør henvende sin Opmærksomhed, er Nilens Løb, Pompeii Støtte, Pyramiderne, Obeliskerne, Luxors og det gamle Thebens Beskrivelse, Memnons Palais, Colosserne og det Sted, hvor Nilen har været tilsperret med en Kiæde.

En Efterretning om Ægyptens nuværende Regieringsform og andre saadanne Ting, som virkelig er fornøielige, kan bedst føies bag efter Dagbogen over Reisen paa Nilen. Derved kan en nysgierrig Læser uafbrudt læse den. I Særdeleshed maae alle de Udsvævelser, som ikke ere ham vigtige, udelades.

Den menneskelige Herligheds Ubestandighed viser sig især ved Ægyptens tre berømteste Stæders Afvexlinger. Den første prægtige Stad var Theben; efter den blev Memphis bygget; af Memphis ruiner har Alexandrien sin Oprindelse.³⁴ Nu er ogsaa denne Stad ikke mere tilovers. Dog kan man bevise dens Tilværelse af adskillige Levninger, som endnu forefindes.

Tantum est in rebus inane:

Saa forfængelige ere de Dødeliges Verker.

Debemur morti nos nostraque:

Alt maae forgaae.« –

Den 22. september 1742 endte Frederik Ludvig Norden sin korte, men så rige løbebane, kun 33 år gammel og uden at have set frugterne af sin

bedrift, og uden selv at have været i stand til at fuldende mere end en del af det værk, han havde arbejdet med en sådan ildhu på at kunne skænke sin samtid.

Capitain F. L. Norden blev begravet i Paris, men hvor vides ikke. Fra den daværende danske gesandt i Paris, kammerherre N. K. Vind foreligger kun en lakonisk depeche³⁶ til det tyske kancelli i København, dateret Paris den 24. september 1742, der i al sin knaphed udtaler: »Hr. Norden, Kongens marinekaptajn, som rejste med Hr. grev de Danneskiold døde her i forgårs morges«. ³⁸

Kapitel VIII

Værkets udgivelse

Da Norden lå på sit dødsleje i Paris, bad han Ulrich Danneskiold om ting, – for det første at alle optegnelser og tegninger fra Ægypten blev givet i chefen for søetaten, greve Danneskiold-Samsøes varetægt, for at han kunne sørge for, at de blev efterverdenen til nytte. Det andet der lå Norden på sinde, var at det måtte overdrages venen Marcus Tuscher at stikke hans tegninger i kobber, idet denne kunstner var fuldstændig indviet i alle Nordens planer og nøje kendt med tegningerne, og hvorledes han selv havde ønsket dem udført.

I januar 1743 var Ulrich Danneskiold tilbage i København og kunne udføre sin mission og viderebringe Nordens sidste ønsker for sin onkel, som atter forebragte dem for kongen. Lykkeligvis blev de fuldtud respekteret, og Tuscher opfordret til at komme til København for at radere tegningerne til rejsebeskrivelsen, som Christian VI ville bekoste udgivet. Til at begynde med var Tuscher dog noget utilbøjelig til at forlade London for at påtage sig et arbejde, der hovedsagelig bestod i at kopiere, og som desuden ville blive både langvarigt og ensformigt. Ved en fornyet henvendelse blev betingelserne for hans ansættelse dog så gunstige, at han ombestemte sig, sikkert også tilskyndet af hensynet til den afdøde vens ønsker. Foruden tilsagn om en årlig god gage for kobberstikarbejdet, ekviperingsgodtgørelse og fri rejse, fik Tuscher løfte om bestalling som kgl. hofmaler og hofbygmester og med udsigt til en professorstilling ved det nyoprettede kgl. maler-, billedhugger og bygningsakademi i København, når han havde afsluttet Nordens værk.¹

Sammen med ædelstenskærer og medaillør Johan Lorentz Natter og kunstdrejer Lorentz Spengler, som også begge blev indkaldt til det danske hof, rejste han i november 1743 til København med et af de tre små orlogsskibe, der netop var indkøbt i England til søetaten. Chefen, Lieutenant Fischer² var i øvrigt den samme, som 16 år senere som Commandeurcapitain førte orlogsskibet GRØNLAND, der bragte »det lærde Selskab« med Niebuhr og hans fire rejsefæller fra Danmark til Smyrna, hvorfra de startede deres store ekspedition til »Felix Arabia«.³

Ved ankomsten til København blev Tuscher nådigt modtaget af Christian VI på hans store nyopførte Christiansborg slot, hvor alle tre kunstnere fik anvist værelser, for at kongen personlig kunne følge deres arbejde. Han fik ikke grund til at angre sit initiativ over for Tuscher, for Danmark berigedes med en betydelig portrætmaler, hvis billeder bl. a. af kongefamilien og af lensgreve J. L. Holstein til Ledreborg har vundet megen anerkendelse, og på Rosenborg kan man i dag glæde sig over et holdningsfuldt billede, der giver en fin karakteristik af Christian VI og hans familie.

Først og fremmest var det dog som raderer, at Tuscher fik sin store betydning i Danmark, og ham kan vi takke for, at beskrivelsen af Ægypten trods Nordens tidlige død alligevel blev det monumentale værk, det er. Med ildhu har Tuscher givet sig i kast med arbejdet, og allerede ved udgangen af 1746 havde han 80 plader færdige, d. v. s. at omtrent halvdelen af Nordens tegninger var stukket i løbet af tre år, og dette til trods for at de ofte kun forelå i skitser.

Hvad derimod bearbejdelsen og udgivelsen af selve værket angår, så gik det betydelig langsommere. Christian VI, som havde bekostet Nordens rejse og ønsket værket derom udarbejdet, afgik ved døden 1746, og hans efterfølger Frederik V var mere økonomisk indstillet. Kort efter overtagelsen af regeringen overdrog han Videnskabernes Selskab at fortsætte med udgivelsen og ønskede forslag fremsat herom.⁴ Efter en del korrespondance frem og tilbage angående de finansielle spørgsmål modtog selskabet en resolution fra kongen,⁵ der bestemte, at da »det var ey convenable, at Fremmede skulle ende det, som af Vores Elskelig Kiære Herr Fader, Salig og Høylovlig Ihukommelse, hans Anstalt er begyndt...« skulle bekostningen og den økonomiske risiko ved værkets udgivelse helt overgå til »Videnskabernes Societet«. Kongen ville dog skænke dette, hvad der forelå af resultater og fortsat selv betale Tuschers arbejde. Hvis udgivelsen da medførte tab, måtte »Vores Casse ey besværes med nogen Udgift dertil«, men blev der overskud, skulle gevinsten henlægges til selskabets fonds.

Efter at Videnskabernes Selskab som følge heraf havde fået opgaven helt i sin hånd, måtte der nu lægges en fast økonomisk plan for udgivelsen. Gehejmearkivar og bibliotekar ved det kgl. bibliotek i København, Hans Gram påtog sig at ville ordne Nordens papirer, men dette arbejde blev dog kun af kort varighed, idet han kun få måneder efter afgik ved døden,

og det blev hans efterfølger ved det kgl. bibliotek, professor i historie B. Møllmann, der overtog hvervet. Retningslinierne havde Norden i sit testamente selv nedskrevet på fransk, og da hans personlighed afspejler sig så smukt og karakteristisk heri, er hans ord da også aftrykt i fortalen til hovedværket og lyder således i dansk oversættelse:

»Hvis disse papirer falder i andre hænder, må man ikke vente deri at finde en komplet beskrivelse af de steder, som jeg har set. Det er kun dagbogsblade nedskrevet på stederne, som kun indeholder min rejsebeskrivelse, de uheld som har ramt mig, og de optegnelser som det har været mig forundt at gøre. Hvis jeg omtaler noget, som kun er lidt interessant, bør man huske på, at det kan tjene til hjælp for de personer, der kan komme til at gøre den samme rejse. Alt er skrevet i god hensigt uden noget forsøg på forskønnelse. *Sandheden alene leder mig.**) Jeg tillader gerne, at man censurerer min stil, den trænger til rettelser, men jeg beder indtrængende om, at man ikke rører ved resten. Jeg forlanger ikke, at mine observationer skal estimeres ud over deres virkelige værdi. Jeg har gjort mit bedste. Jeg har ikke skrevet en stavelse, som jeg ikke har været fuldt overbevist om. Jeg har ikke villet prale ved at anvende ordsproget: *Den der kommer langvejs fra kan sagtens lyve.* Man må tro mig på mit ord og stole på mine tegningers troværdighed.«⁶

Professor Møllmann arbejdede også ud fra Nordens egne ønsker, men han forhastede sig absolut ikke, og gang på gang måtte Videnskabernes Selskab skride ind for at fremskynde tempoet. At det på den anden side har været et stort og tidsrøvende arbejde må imidlertid erkendes, idet Møllmann foruden at samle og tilrettelægge materialet også, hvad den sidste del af værket angår, måtte forbedre stilen og oversætte det af teksten, Norden ikke selv havde nået, til fransk, der så til slut blev korrigeret blandt andre af den franske forfatter Jean B. Desroches de Parthenay i København⁷.

Således gik det ene år efter det andet, sekretæren for selskabet, greve Hielmstjerne kommer med påmindelser, og det synes som selv kongen mister tålmodigheden, i al fald spørger han i marts 1750, om værket snart udkommer, men Møllmann undskylder sig gang på gang, bl. a. med at han jo også skal passe sit bibliotek.

Endelig hen på efteråret 1750 blev 1. bind af Nordens værk afsluttet og

*) Anm. Fremhævet af forfatteren.

forelå trykt af Vajsenhusets bogtrykker C. F. Kiesel. Møllmann tog derefter fat på næste bind og arbejdede videre med en langsomhed, der af Chr. Molbeck omtaltes som »Møllmann's uovervindelige Arbejdskræk og Sendrægtighed«, og de stadige forespørgsler fra selskabet og fra interesserede i ind- og udlandet besvaredes nu med, at et slet helbred var grunden til det langsomme arbejdstempo.

Hvad Tuschers indsats angik, så havde han nået imponerende resultater med sine stik efter Nordens tegninger, foruden at han selv havde tegnet en del vignetter, initialer og en større allegorisk frontispice til det første bind.⁸

Efter syv års utrættelig flid var han nået til den sidste og 159. kobberplade,⁹ da han blev syg og afgik ved døden den 6. januar 1751, 46 år gammel. Det sidste kobberstik blev derefter udført af H. de Lode, og dermed var alle de foreliggende tavler fuldført, idet Norden, som selv »førte nål og gravstik«, havde stukket den 112. tavle, den eneste som var udført i kobber med hans egen hånd. Forinden sin død havde Tuscher dog haft den glæde at se den første del af dette i sin tid enestående værk trykt, som også blev Videnskabernes Selskabs første betydelige publikation, når der ses bort fra den række af »Skrifter«, der påbegyndtes i 1745.

Det meget smukke og åndfulde portræt af F. L. Norden¹⁰ med tidens karakteristiske pudderparyk og pynteharnisk, som smykker denne bogs titelblad, er tegnet af Marcus Tuscher efter et billede, som Videnskabernes Selskab havde modtaget fra baron de Stosch.¹¹ Tuscher arbejdede endnu herpå, da sygdom tvang ham til at overgive det til en anden, og det blev kobberstikkeren J. M. Preisler, der kom til at fuldføre det.

Et vigtigt punkt ved udgivelsen var bestemmelsen af oplagets størrelse, og prisen for det færdige værk. Hvad det første angår, traf man efter mange og lange forhandlinger den beslutning, at bogen kun skulle trykkes i nogle få hundrede eksemplarer, omtrent svarende til det antal, der var forudbestilt, og med hensyn til prisen blev den fastsat til 20 rigsdaler.

Endelig efter næsten ni års arbejde forelå Nordens værk helt færdig den 6. august 1755 i to store foliobind under titlen: »*Voyage d'Égypte et de Nubie par Mr. Frederic Louïs Norden, Capitaine des Vaisseaux du Roi. Ouvrage enrichi de Cartes et de Figures dessinées sur les lieux, par l'Auteur même. (Tome Premier. Tome Second). A Copenhague, de l'Imprimerie de la Maison Royale des Orphelins. MDCCLV.*«¹²

Et indbydelsesskrift på dansk, tysk og fransk sendtes af Videnskabernes Selskab efter udgivelsen til vore gesandter i udlandet og til fremmede ministre i København, foruden at stiftamtmand og biskopper i Danmark og Norge blev opfordret til at tegne sig for og afsætte værket mod visse godtgørelser i form af frieksemplarer. Hvad resultatet af alle disse anstrengelser endte med i økonomisk henseende vides ikke, da regnskaberne ved værkets udgivelse ikke findes mere. Der kan dog vist næppe være nogen tvivl om, at det fornemme værk kunne have indbragt langt større indtægter, dersom det havde været trykt i et større oplag. Det antal eksemplarer der forelå i Danmark, forsvandt nemlig meget hurtigt ud af landet, da bogen inden kort tid vandt europæisk navnkundighed, og Nordens store værk betragtedes snart som en sjældenhed her i landet.

I Hs. Majestæt Kongens Håndbibliotek findes i vore dage et meget smukt eksemplar specielt indbundet til Frederik V, i rødt maroquinbind med rig forgyldning, og desuden foreligger der eksemplarer bl. a. i Det kgl. Bibliotek, Universitets-Biblioteket, i Videnskabernes Selskabs og Udenrigsministeriets arkiver, foruden i enkelte private samlinger.

Desværre traf Videnskabernes Selskab året efter udgivelsen den beslutning, at alle de mange værdifulde kobberplader skulle sælges gennem den danske gesandt i London til to engelske boghandlere, hvoraf den ene, Davis, var boghandler for The Royal Society i London. Dette medførte, at der allerede i 1757 udkom en stor engelsk folioudgave, indeholdende alle 159 kobberstik og med anmærkninger af dr. Peter Templeman, som havde oversat værket.¹³ Samtidig blev der udgivet en mindre og billigere udgave i eet bind med kun 7 kobberstik,¹⁴ ligeledes ved dr. Templeman, og den blev atter optrykt i 1785 i folio.¹⁵ Desuden fremkom både en oktavudgave uden angivelse af udgiverår¹⁶ og en folioudgave kun med kobberstikkene, den sidste i London 1780.¹⁷

Værket blev således en »best-seller« i England, hvor oversætteren fremhæver Nordens stil som enkel, passende til genstanden og uden alle søgte eller overflødige prydelser. Han siger endvidere:¹⁸ »Den skønne Simplicitet i Tegningerne, og den Nøiagtighed, hvormed de ere optagne paa Stedet, overgaaer efter min Mening, Alt, hvad man hidtil af lignende Arbejder har seet offentlig bekiendtgjort«. Templeman's begejstring over Nordens værk kommer ligeledes til udtryk, når han i forordet til den store engelske udgave har skrevet:¹⁹ »Ruiner, monumenter, pragtfulde bygninger, katarakter, ørkener, vilde dyrs opholdssteder, og mænd eller alt

som kan tiltrækkes af øjet eller påvirke fantasien er klarlagt her. Kort og godt læseren synes at ledsage forfatteren på hans rejse og tage del i alle hans glæder uden selv at udsættes for anstrengelser og farer«.

I 1779 forelå en tysk oversættelse, foretaget af den tyske gejstlige, J. E. Steffens efter dr. Templeman's udgave.²⁰ Bogen indledes med en omfattende levnedsskildring af Norden og beretning om værkets udgivelse i Danmark, og den slutter med at drage sammenligninger mellem Carsten Niebuhr og F. L. Norden og deres rejser. Foruden dette er »Le Voyage d'Égypte et de Nubie« anmeldt og refereret i udtog i forskellige tyske bøger og lærde tidsskrifter²¹ i tiden umiddelbart efter udgivelsen, bl. a. i »Göttingische Anzeigen...« fra 1756,²² hvor der rettes en vis kritik af nogle unøjagtige gengivelser af de arabiske stednavne i Ægypten, navne som Norden havde fået opgivet af den på nilrejsen ledsagende romerske missionær og af den arabiske skipper.

At der har været fejl i hovedværkets arabiske stednavne er utvivlsomt rigtigt, og kan delvis skyldes, at forfatterens tidlige død forhindrede ham i selv at korrigere teksten, og de der senere påtog sig arbejdet ikke personlig havde viden herom. Da Norden med kort varsel blev sendt til Afrika med grev d'Esneval havde han ikke kendskab til arabisk, hvad selvfølgelig har været et handicap for ham. Det er dog et stort spørgsmål, hvorledes disse geografiske navne, der var en blanding af arabisk, tyrkisk, latin og græsk virkelig udtaltes og stavedes på den tid, ligesom der hersker tvivl herom den dag i dag.²³

Både i dette tidsskrift og i »Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften...« fra 1756²⁴ drages der sammenligninger mellem Norden og Pocockes samtidige nilrejser, og de falder absolut ud til den førstes fordel, både fordi han nåede længere sydpå, og i høj grad også på grund af Nordens tegningers høje kvalitet.

Foruden hovedværket fra 1750 og 1755, der jo var skrevet på fransk, udkom der en fransk udgave i Paris 1795-98, bestående af tre bind tekst og et bind kobberstik i noget formindsket målestok.²⁵ Værket er uforkortet og indeholder desuden en lang række interessante oplysninger, noter og anmærkninger, bl. a. et arabisk-fransk alfabet, geografiske oplysninger, samt oversigter over oldtidens værker om Ægypten, alt sammenholdt med den originale tekst. Også her omtales Richard Pococke's nilrejse, således som han har beskrevet den i sin bog: »Description of the East and some other Countries«, der allerede var trykt i 1743-45, i modsætning til Nor-

39. Christian VI med familie.

40. Frederik V's eksemplar af hovedværket, som findes i
Hs. Majestæt Kongens Haandbibliotek.

dens publikation, der altså måtte vente adskillige år, inden den kunne forelægges datidens læsere.

Endelig findes der en noget yngre fransk udgave i lommeformat med 3 tekstbind og 1 tavlebind fra den franske republiks år VIII (1800).²⁶

Man mener at vide, at da Napoleon i foråret 1798 for første gang holdt foredrag i »Institut de France«s store mødesal for de forsamlede videnskabsmænd om sine dristige erobringsplaner mod det fjerne Østen, holdt han Carsten Niebuhrs »Rejse i Arabien« i hånden, og alt imens han gjorde opmærksom på de opgaver, videnskaben ville blive stillet over for, understregede han sine ord ved at banke på de to læderbind med knoen af sin pegefinger. At også Nordens beskrivelse af Ægypten og Nubien med det rige kort- og billedmateriale har været en kilde, som Napoleon har øst af, ligger snublende nær at antage.²⁷ Den lille lommeudgave fra republikkens år VIII²⁸ har sikkert været særdeles velegnet til at medføre i felten, og man har lov at gætte på, at de talrige videnskabsmænd og kunstnere, der fulgte Napoleon på hans ægyptiske eventyr, har støttet sig til Nordens erfaringer. Resultaterne af deres egne iagttagelser blev som bekendt nedfældet i det monumentale værk: »Description de l'Égypte«, som udkom i 1820 i ikke mindre end 24 store bind.

Når man har konstateret, hvor talrige udgaver der har foreligget i Europa henholdsvis på fransk, engelsk og tysk om Nordens rejse i Ægypten, spørger man uvilkårlig efter en *dansk* oversættelse af den danske opdagesrejsende og kunstners åbenbart i udlandet så eftertragtede rejsebeskrivelse. Så mærkeligt det end lyder er svaret, at en sådan ikke findes, hvad angår værket i sin helhed. Bortset fra en indgående anmeldelse heraf i et lærd tidsskrift fra 1756 og 1757,²⁹ et fordansket resumé af kapellanen Jørgen Stauning i 1775³⁰ og en forkortet, bearbejdet oversættelse fra 1790,³¹ har værket i alt væsentlig kun været genstand for omtale af professor Chr. Molbech i 1816 og 1842,³² og af professor Jens Møller i tidsskriftet »Mnemosyne« i 1832, det sidste dog væsentligst omfattende kongens breve vedrørende Nordens og d'Esnevals rejse.³³

Hertil må føjes, at der i vor tid er foretaget en udmærket redegørelse for selve udgivelsen af værket og dets forskellige udgaver, som Videnskabernes Selskabs arkivar Asger Lomholt har skrevet i »Samlinger til Selskabets Historie« fra 1960.³⁴

Slutning

Frederik Ludvig Norden har længe været glemt i sit fædreland, hvilket forekommer at være en højst ufortjent skæbne, når man tager betydningen af hans indsats og de store resultater han nåede i betragtning. Er hans navn i dag ukendt for offentligheden herhjemme, kan man til gengæld se det fremhævet i litteratur i udlandet, som f. eks. er tilfældet i Alan Moorehead's læseværdige bog »The blue Nile«, som udkom i London så sent som 1962.¹ I en omtale heri af Ægypten skrives der, at Napoleons eventyrlige, men særdeles vel planlagte felttog i dette land i 1798 foruden at støtte sig til Niebuhr også har været baseret på de indgående beskrivelser og tegninger, som den danske søofficer F. L. Norden havde udført på en ekspedition i Ægypten i årene 1737-38.

Disse ord af en kendt engelsk forfatter blev for mig som en af Nordens landsmænd tilskyndelsen til at udforske, hvem denne unge søofficer var, hvis navn åbenbart var mere kendt uden for Danmarks grænser end i hjemlandet. I nogen grad kan dette selvfølgelig skyldes, at hans efterladte værk »Voyage d'Egypte et de Nubie« udkom på fransk, men mærkeligt er det dog, at der foreligger så relativt lidt offentliggjort materiale herhjemme om Norden, når man sammenholder det med den store interesse udlandet viste hans resultater.

Denne levnedbeskrivelse forsøger at råde bod herpå, og den henter sine oplysninger foruden fra hovedværket, fra Nordens egne breve, indberetninger, notater, tegninger og originale rejsedagbøger, som findes i arkiver og biblioteker her i landet, suppleret med oplysninger indhentet på rejser i Ægypten og England.

En fjern epoke er derigennem blevet mærkelig nærværende, og ud af de gamle, smukt prentede dokumenter fornemmes menneskers liv og skæbne, – først og fremmest Frederik Ludvig Norden, som efterhånden træder så klart og tydeligt frem med sin unge begejstring, sunde dømmekraft, rige evner og eventyrløst. Med hans omgivelser og her specielt grev d'Esneval, som indirekte greb så afgørende ind i Nordens liv og havde en sådan

nøglestilling under nilrejsen, stiller det sig noget anderledes, og grevens personlighed er unægtelig omgivet med en vis mystik.

Der er nemlig det højst ejendommelige, at i det store hovedværk omtales d'Esnevals navn overhovedet ikke, hans rolle forties totalt, og dette gælder også for den del af værket, som Norden inden sin død selv nåede at bearbejde og oversætte til fransk. Dette er i stærk modsætning til Nordens personlige dagbog fra nilrejsen, hvor d'Esneval og hans grevinde overordentlig hyppigt omtales.

Når man dernæst studerer den omfattende aktpakke, som beror i Videnskabernes Selskabs arkiv, og som indeholder originale breve imellem Norden, d'Esneval, og kongen og hans betroede mænd i København lige fra Gabels tid i 1721 og indtil 1739 viser kendsgerningerne ganske klart, at det udelukkende var på denne franskmands initiativ, at der overhovedet blev en ekspedition til Afrika bekostet af kongen med det formål at oprette handelsforbindelser med Etiopien.

Mærkeligt er det derfor at konstatere, at dette forhold fuldstændig forbigås i tavshed, hvilket kun kan forklares ved hensynet til den enevældige monark, efter at d'Esneval åbenbart er faldet i unåde, da de kostbare planer er mislykkedes. Noget tyder også på, at dennes pengedispositioner ikke har været helt uangribelige, og desuden kan politiske hensyn have spillet ind. Norden har åbenbart fået ordre til, at grevens navn skal udelades, og hele værkets baggrund får en drejning, der ganske vist ikke er helt i overensstemmelse med realiteterne, men passer godt ind i tidens ånd. Derved blev det fastslået, at kongen førte en virkelig kulturpolitik i overensstemmelse med de nye strømninger i det europæiske åndsliv.

I hovedværkets højstemte tak til Frederik V, hvem værket er tilegnet, fremhæves højsalig Christian VI's motiver til at lade foretage denne ekspedition således: »For at berige litteraturen med nye opdagelser om Ægypten og for videre at anvende denne nøjagtige kundskab til udvidelse af den danske nations søfart, ønskede Hans Majestæt en omfattende beretning om dette fjerne og berømte land, foretaget af en intelligent mand, hvis troværdighed man ikke kunne drage i tvivl. Ingen var bedre skikket end Hr. Norden til at opfylde disse kongens ønsker. Han var i sin blomstrende alder, munter, forstandig, et lyst hoved, af fin og sikker smag, en duelig observatør, stor tegner, en god matematiker og desuden en modig mand, som ikke veg tilbage for nogen anstrengelse. Yderligere havde han en stærk lyst til at undersøge Ægyptens vidundere på stedet...«²

SLUTNING

At Nordens indsats fremhæves forstår man så vel, thi takket være dén hjembragtes alligevel store resultater fra rejsen, omend af ganske anden art end oprindelig tilsigtet. Det er derfor også til hæder for Christian VI, at han var så klartseende og så meget i takt med tiden, at han bidrog sit væsentlige til at udnytte disse resultater, således at Nordens store værk virkelig kom til at kaste glans over Danmark.

Vi har således grund til at mindes vor unge landsmand med taknemmelighed og beundring, – for imponerende er det, at det lykkedes ham under ekstremt vanskelige forhold i Ægypten at hjembringe et så mægtigt og rigt materiale, der også i dag overrasker ved sin nøjagtighed. Hans videbegærlighed har været stor, og hans kunstneriske formåen ligeså, og besjælet har han været af en vældig begejstring over de skønhedsværdier, der mødte ham.

Lad mig slutte omtalen af Norden med at citere Christian Molbechs ord i hans litterære tidsskrift »Athene« fra 1816:³ »Det bliver en uforgængelig Ære for Danmark og den danske Regiering, at fra dette Land udgik to af de vigtigste og mærkværdigste Foretagender af denne Art, som det attende Aarhundrede kan opvise: *Nordens* Rejse til Ægypten, og *Niebuhrs* til Arabien, Persien og det asiatiske Tyrki,...« og »Nordens Erindring fortjener derfor at bevares med Taknemmelighed af hans Landsmænd; hans Reise og hans efterladte Værk, der hædrer baade Forfatteren og den Regiering, hvis Omhu for Videnskaberne det skyldes, ere Mindesmærker, han har reist Danmark ved Foden af Pyramiderne, ved Nilens Bredder og i Nubiens Indre; og Værket et ædelt og varigt Minde om ham selv«.

English Summary*)

It seems strange to us now that in the eighteenth century the ancient monuments and culture of Egypt were still surrounded by myths and legends and virtually hidden from western eyes. There had been few travellers or written descriptions since classical times. It was the task of a young Danish naval officer to make some of the first reports which shone a new light on the old riddles of Egypt. Few however now remember the name of *Frederik Ludvig Norden*, or know of his remarkable expedition of 1737-38, a pioneering achievement which deserves to be rescued from oblivion. The book "Captain F. L. Norden and his journey to Egypt 1737-38" is an attempt to remedy this neglect.

Most of this work is based on documents in the archives of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters, which in 1750 and 1755 published in two folio volumes Norden's descriptions of his travels in French, with 159 of his drawings as copper-plate engravings, entitled "Voyage d'Egypte et de Nubie par Mr. Frederic Louis Norden, Capitaine des Vaisseaux du Roi. Ouvrage enrichi de Cartes et de Figures dessinées sur les lieux par l'Auteur même."

Frederik Ludvig Norden was born in 1708 and entered the Naval Academy in Copenhagen when he was fourteen. Here he showed outstanding abilities in mathematics, shipbuilding, and drawing, and whilst still a Midshipman drew some maps for the King, who had already noticed this gifted young man. On his promotion to Sub-Lieutenant he obtained permission from the Admiralty to go abroad "to educate himself in the Sciences", and spent a year and a half in Holland. The reports and drawings which he sent home were so useful that he was ordered to continue his studies in France and Italy, where he spent the next three years.

As well as continuing his descriptions of naval dockyards and arsenals Norden began to take an interest in the art and history of ancient times. In Florence he met Baron de Stosch, a diplomat who was both a well known authority and an avid collector in this field. In the Baron's large

*) Translated by Dr. D. J. Blomley, B. A., M. B., B. Chir. (Cantab.).

house Norden was made welcome and met many of the famous names in the arts and sciences. He became fired with enthusiasm for the study of ancient Egypt. Here he met Carl Marcus Tuscher, the engraver, whose acquaintance he renewed later in London, and who in 1743 was called to Copenhagen to engrave Norden's drawings for publication.

Norden was elected a member of the local Academy in Florence, but at about the same time he received orders from Denmark which perfectly suited his own inclinations. The Danish King, Christian VI, wished to establish a trading connection with the countries of Ethiopia and Egypt and chose Norden as an envoy in company with the French Count d'Esneval.

This nobleman, who was somewhat of an adventurer, had been for several years trying to interest first Frederik IV and after his death, Christian VI, in a scheme to establish trade with first of all Madagascar and later with the Emperor of Ethiopia.

Finally in 1737 the King was persuaded, and found money to equip an expedition. The plan was to sail as far as possible up the Nile and then to continue overland to Ethiopia. Although d'Esneval was appointed leader, the Frenchman found to his annoyance that Norden was to travel with him as the King's official representative.

In the spring of 1737 Norden, d'Esneval, and several companions set out from Leghorn to Alexandria and on to Cairo where he spent four months in making preparations for what promised to be a hazardous journey into an unknown country. There were no roads and there was much disturbance and lawlessness in the interior.

During his stay in Alexandria, and later in Cairo, Norden found time to study local methods of government as well as some of the ancient remains. He described and made detailed drawings of the Pyramids and Pompey's pillar.

Further delay was caused at this stage by an illness suffered by Norden, but on 17th November 1737 the expedition embarked up the Nile on a "merkeb". This was a river vessel which could be propelled by a lateen-sail, or rowed by oars, or pulled by ropes from the river bank as the need arose.

In addition to the native skipper and crew there were sixteen people in the expedition. As well as interpreters, a cook, and servants, d'Esneval had brought secretaries, a physician, a Coptic priest and two Roman Catholic missionaries, and was accompanied on the whole Nile trip

by his wife and her maid. The Countess had a temperamental nature which did not lessen the strains of the expedition.

The party sailed up the Nile with frequent stops for provisioning and for Norden to draw, measure, and describe the monuments of the Pharaohs. His diaries were kept with great care and are filled with observations, which give a vivid picture of the country at that time. Although the party was carrying letters of recommendation from the Turkish Pasha in Cairo these proved worthless, and every landing made by the travellers exposed them to danger from the natives and the wandering Bedouins. It was in fact only by dispensing liberal "baksheesh" that they could set foot on land at all.

After a month the expedition reached Luxor, where Norden drew and measured the enormous Columns of Memnon and the royal palace of Thebes whilst his companions kept the armed Bedouins at bay. On the 18th of December the party reached Assuan near the first cataract of the Nile. In his diary Norden writes of the population gathering in large crowds to watch the foreign "witch doctors" do their "black magic". He himself continued imperturbably at his work. Two days later he was on Elephantine Island which had been the southernmost outpost of the Roman Empire and had been visited by Herodotus. From this point the journey was made in a smaller vessel and was interrupted much more frequently.

Norden was forced to go on foot into the desert to bargain for permission to proceed with the local sheiks. These potentates had both an absolute authority over the country and a deep distrust of foreigners. It was only with the greatest difficulty that Norden was able to land on the island of Philae where he wished to see the temples of Isis. But by now he was intoxicated with visions of the ancient greatness of Egypt that the ruins inspired, and had an insatiable urge to record as much as he could in his drawings and descriptions.

By the end of the year the expedition had reached the border of Nubia. Here the river ran between banks which were bordered by a narrow cultivated strip growing mainly beans and lupins. Beyond this, sand and stone stretched to the mountains. There was hardly enough water in the river to keep the vessel afloat, and although the wind was northerly it was of no use for at this point the river made a bend so that their course was to the north. Hostile natives fired on them from the river banks.

By the 4th of January 1738 when the Nubian town of Derri was reached, a point near the second cataract, nearly six hundred miles south of the Mediterranean, the situation had become impossible. Norden and d'Esneval realised that any further progress would mean the death of the Europeans.

The only course left was to return, and this in itself was to be as difficult as the outward trip. Not only was the Count uncooperative because of his deep disappointment at the failure of his cherished plan, but also there was increasing trouble with the Arab skipper, who was proving completely unreliable.

Norden rose to the occasion and with a show of firmness virtually took over the leadership of the expedition from this point. He still kept his good spirits however, and his journals show many examples of this. At one point they were held up by a sheik who would only allow them to proceed if Norden would give him from his collection of Western mysteries an aphrodisiac to make him a hero in his harem. Two bottles of castor oil were despatched with a suggested dose of two good mouthfuls twice daily, and the expedition moved on without waiting for reports of the results.

On this part of the trip they passed a boat heading south which was rumoured to have foreigners on board. In fact it was carrying Richard Pococke, the English explorer, with whom Norden was later able to compare notes in London.

Cairo was reached on the 23rd of February and the expedition then went via Alexandria to Italy where it disbanded some months later. Norden travelled on alone to Copenhagen, arriving there in November 1738. He made his report to the King who expressed a wish that Norden should continue work on his rich store of notes and drawings. Furthermore Norden was promoted Commander in the Royal Danish Navy and was ordered on duty in the Royal dockyard in Copenhagen.

He was soon sent abroad again, this time to serve in the British Royal Navy with some other Danish naval officers, among them Commander Ulrich, Count Danneskiold-Samsøe, a nephew of the Commander-in-Chief of the Royal Danish Navy. This was at the time of the war of the Austrian Succession. The young Danish officers were very well received in London. Amongst others the Prince of Wales showed much interest in the results of Norden's expedition.

During the summer of 1740 the Danish officers were attached to Admiral Norris' fleet which was cruising in the Channel. Norden did some scientific work at this time on an English study of the Pyramids which he submitted to the Royal Society in London. In 1741 he was invited to become a member of this Society. For this occasion he published some extracts from his journals addressed to the President and members of the Society under the title "Drawings of some Ruins and Colossal Statues at the Thebes in Egypt with an account of the same in a letter to the Royal Society".

The autumn of 1740 found Norden and his friends in the West Indies with the fleet sent to reinforce Admiral Vernon in the Carribean. They took part in the unsuccessful attack on the Spanish port of Cartagena in the spring of 1741 on board H. M. S. SHREWSBURY, and later Norden served on H. M. S. TORRINGTON. During his stay on board he also worked on a translation into French of his diary and notes from Egypt. In the autumn he returned with the TORRINGTON to London where a further honour awaited him. The Society of Antiquaries in recognition of his Egyptian studies invited him to accept membership of the Society. On the same day a similar invitation went to Richard Pococke.

Norden had now more time for his studies, but his health was not good. He suffered from consumption, a result of his serious illness in Cairo and the rigours of the Nile journey. He set out with his friend Ulrich to seek a cure in Southern France, but had only reached Paris when on the 22nd of September 1742 he collapsed and died, at the early age of 33. Thus he never saw the publication of his life's work. His fellow-officer brought the precious papers and drawings back to Copenhagen, and thanks to Ulrich's uncle, the Commander-in-Chief, and through the continued interest of King Christian VI the work was carried on. The King summoned the engraver C. M. Tuscher to Copenhagen in 1743, made him a Professor and Royal Painter, and directed him to engrave Norden's drawings on copper plates.

King Christian VI died in 1746. His son Frederik V, less willing to bear the cost of this work, ordered the Royal Danish Academy of Sciences and Letters to take over the preparation and publication of the manuscript. The first volume was finally ready for publication just as Tuscher was finishing seven years of steady toil engraving the plates. Soon after finishing the 158th and last but one plate this excellent artist became ill and died.

The second volume was not ready until 1755 and the work was then published. Although it had only a limited circulation in Denmark there was much interest in other European countries. There were no less than 5 English editions published in London between 1757 and 1785, with reproductions of Norden's drawings and etchings. The first one published was "Travels in Egypt and Nubia. By Frederick Lewis Norden, F. R. S. Captain of the Danish Navy. Translated from the Original Published by command of his Majesty the King of Denmark. And enlarged with observations from ancient and modern authors, that have written on the antiquities of Egypt, by Dr. Peter Templeman. In two Volumes. London, Printed for Lockyer Davis and Charles Reymers, in Holborn; Printers to the Royal Society".

The work was also translated into German. Several editions were published in France, where at the end of the eighteenth century there was a particular interest in Egyptian matters, not least in the mind of Napoleon Bonaparte with his many plans for conquests in Egypt and further east.

Strange to relate there has never been a Danish translation of Norden's work. Apart from a few reviews and notices of the French language edition towards the end of the eighteenth century only the Danish writer Christian Molbech has drawn attention to Norden's exploits in work published in learned periodicals. There is also an article about Norden and his writings in the "History of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters 1742-1942" written by A. Lomholt, the Academy's keeper of the Archives, published in 1960.

The author of "Captain F. L. Norden and his journey to Egypt 1737-38" as a Dane feels at one with Molbech when he wrote in 1816 in his magazine "Athene":

"The memory of Norden deserves to be cherished by his countrymen. His journey and his posthumous work, which are a credit both to himself and to the Government whose interest in the Sciences inspired it, are monuments erected to Denmark at the foot of the Pyramids, on the banks of the Nile, and in the depths of Nubia. He has made in his work an honourable and lasting memorial for himself".

41. C. M. Tuschers første tegning til frontispice i hovedværket.

Forkortelser

Adm.	Admiralitetet (Admiralitetets-Kollegiet).	Kr.K.	Krigskancelliet.
B.S.	Brevsamling fra Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.	Mn.	Jens Møller. Tidsskriftet »Mnemosyne« 1832. 1833.
Eft. da.	H. A. Garde: »Efterretninger om den danske og norske Sømagt«. Kbv. 1832-35.	Pl.	Planche eller kobberstik i hovedværket.
H.V.	Hovedværket: F. L. Norden. »Voyage d'Egypte et de Nubie«, Copenhague. Tome I 1750. Tome II 1755.	R.A.	Rigsarkivet.
I.S.	Indkomne Skrivelser.	Res.	Resolutioner og Rescripter.
K.B.	Kopibog.	rdl.	Rigsdaler.
Kgl. Bibl.	Det kongelige Bibliotek.	S.	Skrivelse.
Kl. Reg.	Klingbergs Registratur over kgl. Ekspeditioner Søetaten vedkommende. 1720-1784.	S.A.	Søkadetakademiet (Søe-Cadet-Compagniet).
		Søetat.	Th. Topsøe-Jensen og E. Marquard: »Den danske Søetat« I og II 1935.
		Vid. Selsk.	Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.
		U.S.	Udgåede Skrivelser.

Noter og henvisninger

Kapitel I [17-25]

- 1 H. W. Hirsch, »Danske og norske Officerer, 1648-1814«.
- 2 Artillerikaptajn J. H. Norden gjorde fra 1720-28 tjeneste ved søartilleriet, som dengang var fælles med hæren.
- 3 S.A., I.S. og U.S. 1721-27.
- 4 Kl. Reg., 6/4 1723, S.A. Rulle 26/4 1723.
- 5 S. Steensen, »Søofficersskolen gennem 250 Aar«. Kbv. 1951.
- 6 R.A., S. 21/5 1963.
- 7 Thorkild Hansen, »Det lykkelige Arabien«. Kbv. 1962, Pag. 18. Bestemte oplysninger om rigsdalerens værdi i begyndelsen af det attende århundrede er forgæves søgt hos vore ledende bankierfirmaer og Nationalmuseets Mønt- og Medaillesamling.
- 8 Dette foranledigede, at der indførtes jern-kabysser i vore orlogsskibe i stedet for de murede.
- 9 S.A. Rulle 1726. 26/11 og 30/11 1726.

NOTER OG HENVISNINGER

- 10 Kl. Reg. 6/10 1727, S.A. Rulle 27/10 1727.
- 11 L. Lillie, »Efterretninger om Nye Bøger og Lærde Sager i Danmark og Norge etc.« Kbv. 1756. Pag. 84.
- 12 Kl. Reg. 27/10 1727, S.A., I.S. og U.S. 1721-27. Nr. 14.
- 13 A. Lomholt, »Vid. Selsk. 1742-1942«. IV. Kbv. 1961. Pag. 5.
- 14 S.A. Rulle, 6/5 1728, I.S. og U.S. 1728-32. Pag. 41.
- 15 Situationskort = geografiske kort.

Kapitel II [26-29]

- 1 Kr.K.'s kgl. Ekspeditioner Søetaten vedk. Sept. 1732 Nr. 775 (142) og S.A., U.S. 20/6 1732.
- 2 Adm., K.B. 25/8 1732 og Søetat. II Pag. 255.
- 3 Kl. Reg. Kgl. Ekspeditioner Søetaten vedk. Koncept til kgl. Res. 10/9 1732, 142. De 400 rdl. var så meget mere velkomne, som Nordens »karakteriserede« officersbestalling rent økonomisk betød, at han foreløbig ikke alene måtte leve af sin kadetgæge på 100 rdl., indtil ledigt løjtnantsnummer forelå, men nu som officer også selv måtte bekoste sine uniformer. En søofficers-uniform kostede 104 rdl. 16 sk. i 1755. (Eft. da. nor. Søm., 3, pag. 380).
- 4 Adm. K.B. 1729-32. Pag. 1386-88.
- 5 Adm. I.S. 25/8 1733, K.B. 13/10 1733.
- 6 Adm. K.B. 7/5 1734.
- 7 Af Adm. I.S. fremgår, at Norden 1733-36 har hjemsendt tegninger, samt at disse med følgeskrivelse af 12/1 1739 er udtaget af Adm. arkiv og udleveret til Frederik Greve Danneskiold-Samsøe. I Kl. Reg. tales om: »de af ham (Norden) indsendte Tegninger, som findes ved Holmen eller Model-Cam-

meret.« Iflg. R.A.'s S. af 21/5 1963 findes imidlertid ingen tegninger mere udført af F. L. Norden i R.A.'s registratur over de tegninger, som senere er afleveret fra marinens arkiver, hvorfor disse tegninger må anses for tabt.

- 8 Adm. K.B. 9/7 1736.
- 9 Se »Tidsskrift for Søvæsen«. Dec. 1938, pag. 602. Adm. I.S. 13/4 1736 omtaler en galejmodel kaldet »St. Steffano«.
- 10 Adm. K.B. 24/2 1736, 3/8 1736.
- 11 M. Due. Hofmaler og Hofbygmester Carl Marcus Tusch. Kbv. 1916.
- 12 H. V., Tome I, pag. f.
- 13 A. Lomholt. »Vid. Selsk. 1742-1942«. III. Kbv., 1960, pag. 72.

Kapitel III [30-38]

- 1 Iflg. oplysning fra den kgl. historiograf af 27/3 1963 tilhører d'Esneval ikke nogen dansk ridderorden.
- 2 A. Lomholt. »Vid. Selsk. 1742-1942«. III. Kbv., 1960, pag. 73. Anm.
- 3 R.A., Kr. K., Kgl. Eksped. Søetat. 25/3 1739. Nr. 85. Supplik og Reversal 10/6 1721 og 4/7 1721. Ostindien Nr. 12 og 13. Nr. 13 er en reversal, som synes at forudsætte, at Esneval er blevet udnevnt til Schoutbynacht imellem 10/6 og 4/7 1721. Om Esnevals første udnævnelse til karakteriseret Schoutbynacht (kontreadmiral) findes i øvrigt intet i arkiverne, udover at det af Frederik IV underskrevne pas af 30/6 1721 benytter titulaturen »Chef d'escadre«, d. v. s. Schoutbynacht. (Se B.S.). Selv skriver Esneval i »Memoire au Roi« II B.S., at han fik »Calité de choubinac« (Schoutbynacht) i patent af 30/6 1721 (passet). I Schulenburgs brev til kongen af 4/5 1736 skrives, at Esneval

- har fået »un brevet de Contreadmiral«, og at S. selv har set E.'s »patente de contreadmiral« (B.S.). Iflg. oplysning fra Universitetets Geografiske Institut af 8/1 1964 kan intet oplyses om stedet eller slægten Esneval (Hesnewall?). Linange er et gammelt tysk grevskab i Pfalz, nu Alt-Leinningen ved Ludwigs-hafen og Kaiserlautern. Coulange er en fransk adelsslægt, bosat i byen Coulanges syd for Auxerre ved floden Yonne. Alone eller Olonne er en borg-ruin 5 km nord for Sables-d'Olonne i departementet Vendée på den franske Atlanterhavskyst.
- 4 B.S., 8/7 1721 og 21/10 1721.
 5 B.S., 24/1 1722.
 6 B.S., 21/2 1722.
 7 B.S., 3/3 1723.
 8 B.S., april 1736 og 4/5 1736. *Verner v. d. Schulenburg* 1679-1755. Greve, General af Kavalleriet. Diplomat, Envoyé i Paris 1731-39.
 9 *Johan Sigismund Greve Schulin* 1694-1750. Født i Bayern, 1730 i dansk statstjeneste, præsident for Tyske Kancelli (udenrigsministeriet) i 1735, Gehejme-raad i Kancelliet 1738.
 10 B.S., 12/6 1736, 20/6 1736, 5/7 1736, 9/7 1736.
 11 B.S., »Copenhague, le 22 octor. 1736.«
 12 B.S., 13/11 1736.
 13 B.S., 14/10 1736.
 14 B.S., 23/11 1736.
 15 Lingua franca var en blanding af flere sydeuropæiske sprog.
 16 B.S., 8/10 1736.
 17 *Frederik Greve Danneskiold-Samsøe*, født 1703. Deputeret i Søetatens General-kommissariat 1731, Overkrissekreter for Søetaten 1735, General-Admiral-Lieutenant 1743, Geheimstatsminister og Sur-Intendant de Marine 1766. Død 1770 på Marselisborg ved Aarhus. Illstr. 30.
 18 J. Estrup, »Christian VI's egenhændige breve til grev Danneskiold-Samsøe. 1734-35.« »Danske Magasin«. Kbv., 1904.
 19 B.S., 4/1 1737, 10/2 1737.
 20 B.S., 14/1 1737.
 21 A. Lomholt, »Vid. Selsk. 1742-1942«. III. Kbv., 1960. Pag. 73.
 22 Mn. Christian VI til Schulin. Nr. 44. Frederiksberg 4/2 1737.
 23 Mn. Christian VI til Schulin. Nr. 51. Frederiksberg 5/3 1737. Pas til Esneval, der atter karakteriseres som Schoutbynacht. Se desuden Eft. da. nor. Søm. 4. Pag. 716.
 24 B.S. Instruksen er dateret »Copenh. 1737 18/3. Copié«.
 25 Adm., Kgl. Res. Friderichsberg 12/4 1737. Adm. 23.
 26 B.S., 19/3 1737.
 27 B.S., 25/3 og 8/4 1737.
 28 B.S. Usigneret brev til Esneval i Livorno, antagelig fra Schulin.
 29 B.S., 8/4 1737.
 30 B.S., 15/4 1737. (Oversat fra fransk).
 31 B.S., 4/5 1737. (Oversat fra fransk).
 32 B.S., 9/5 1737.
 33 Mn. Christian VI til Schulin. Nr. 64. Frederiksberg 10/5 1737.

Kapitel iv [39-62]

- 1 B.S., 15/4 1737.
 2 H.V., Pl. XIV og XV.
 3 Rosetta (Rosette). Her fandtes Rosette-stenen under Napoleons felttog i 1799. Stenens indskrifter var årsag til, at Champollion i 1822 kunne tyde hieroglyfferne. Findes nu i British Museum i London.
 4 B.S., 19/6 1737.
 5 B.S., 2/7 1737 og 15/7 1737.
 6 H.V., Tome I, pag. f 2.
 7 H.V., Pl. VII, VIII, IX og XII.
 8 B.S., 9/9 1737.

- 9 H.V., Pl. I og II. Nu henholdsvis Vesthavnen eller Trafikhavnen, og Østhavnen eller Fiskerihavnen.
- 10 Oldtidens fyrtårn skal have været over 200 meter højt, og var bygget af hvidt marmor; det blev opført ca. 300 f. Kr. og ødelagdes ca. 1300 e. Kr. ved et jordskælv. Se »Kleopatra« af A. Weigall, pag. 20.
- 11 På den obelisk som nu står på Victoria Embankment i London findes en engelsk inskription, hvoraf fremgår, at obeliskens blev hugget i Syene (Assuan) under Faraos Tutmosis III, ca. 1500 f. Kr. Obeliskens flyttedes til Alexandria under det græske dynasti (nemlig af Cleopatra) og rejstes der af Augustus Cæsar. I 1819 skænkede Muhammed Ali, som var Vicekonge af Ægypten obeliskens til England, bl. a. som tak for Nelsons sejr ved Abukir. I 1877 blev den sejlet til England, slæbt i en jerncylinder; under transporten var den nær forlist i en storm i Biscaya. Obeliskens blev rejst i London ved Themsens bred nær Waterloo Bridge i 1878 under Dronning Victorias regering, og her står den nu. Se »Kleopatra« af A. Weigall, pag. 98.
- 12 H.V., Pl. X.
- 13 H.V., Pl. XL.
- 14 H.V., Pl. I.
- 15 H.V., Pl. XI og XII.
- 16 Pompejussøjlen er af rød Assuan-granit, måler med fodstykke 32 m og bærer øverst et korinthisk kapitæl. Den stammer fra oldtiden og skal i sin nuværende skikkelse være rejst i Alexandria til ære for Kejser Diokletian (ca. 300 e. Kr.). Søjleens navn stammer fra, at man i middelalderen fejlagtig antog stedet for Pompejus grav. Dennes afhuggede hoved blev på Cæsars ordre begravet øst for Alexandrias bymur i Nemesislunden. Se »Kleopatra« af A. Weigall, pag. 54.
- 17 Serapeum (Serapeion) ligger nær Pompejussøjlen og den arabiske kirkegård i Alexandria. Både Serapeum og Museum (Museion) var i oldtiden et slags tempel helliget videnskaberne og forenede bibliotek og videnskabeligt akademi.
- 18 H. V., Pl. I.
- 19 En mand fra det daværende tyrkiske militære korps »Janitscharen«, der væsentlig rekrutteredes blandt røvede kristne børn. »Assafferne« var særlige tyrkiske militære afdelinger, hvis mandskab skulle være ugifte. De brugtes i marinen og i infanteriet, i provinserne ofte som vagtposter i fæstninger. De rekrutteredes i reglen på samme måde som Janitscharen. I løbet af det 17. og 18. århundrede fik begge korps stor magt.
- 20 Den høje Port (arab-tyrk: bab) var betegnelsen for regeringen i det gamle Tyrkiet.
- 21 H.V., Pl. XVII.
- 22 Ultimo juli var kanalen helt tør, men allerede i slutningen af måneden begyndte Nilen at stige, og i midten af august var vandstanden så høj, at man kunne åbne diget til kanalen, der førte vandet til Ny-Cairos vandforsyning. I november var vandstanden atter lav og i slutningen af februar var kanalen tør.
- 23 H.V., Pl. XVIII.
- 24 H.V., Pl. XIX. Ifølge legenden skal den bibelske Josef have ligget fængslet i »Joseph Brønden«.
- 25 H.V., Pl. XX, XXI, XXII og XXIV.
- 26 Nilmåleren (arab: Miqjas) blev bygget under Kaliffen Soliman 716 e. Kr. Den er ikke i brug mere, men kan stadig ses på øen Rodas sydpynt i Cairo.
- 27 H.V., Pl. XXV.
- 28 H.V., Pl. XXIX, XXX, XXXI og LXXIV.
- 29 H.V., Pl. XXXII.

- 30 H.V., Pl. XXIII.
 31 H.V., Pl. XXXIV.
 32 H.V., Pl. LIII.
 33 H.V., Pl. XXX.
 34 Cestiuspyramiden fra anno 12 f. Kr. i Rom ved Porta San Paola.
 35 Disse pyramider kaldes Cheops-, Chephrens- og Mykerinospyramiden.
 36 H.V., Pl. XLIII.
 37 H.V., Pl. XLVIII, XLIX, L og LI.
 38 Sfinxen var på Nordens tid begravet i sand, så kun hovedet var synligt. Mishandlingen af Sfinxens ansigt skyldes beskydning med kanoner af en Mameluksultan i middelalderen og er antagelig foretaget af religiøse grunde, idet muhamedanerne ødelagde billeder af mennesker og dyr.
 H.V., Pl. XLV, XLVI og XLVII.
 39 Nilens oversvømmelser blev dengang ikke, som senere har været tilfældet, reguleret af dæmninger.
 40 H.V., Pl. XLIII.
 41 H.V., Pl. LII og LXI.
 42 Hieroglyfferne blev først tydet næsten 100 år senere. (Se note kapitel IV, 3). Den ene af disse to obelisker af rosengranit som stod uden for Luxor templets midterportal blev ført til Frankrig af Napoleon og senere opstillet på Place de la Concorde i Paris i 1836.
 43 I Ægypten findes i vore dage kun fem oprejste obelisker tilbage på deres oprindelige sted, mens ikke mindre end 15 er ført til Europas og USA's hovedstæder. Den ufuldendte obelisk i Assuan er kun frigjort fra klippen på de tre sider.

Kapitel v [63-121]

- 1 B.S., 29/10 1737.
 2 Skibsladningen bestod af »en drogue kaldet Senné«. Sennepsplanten dyrke-

des i Nilegnene og anvendtes bl. a. som afførende middel.

- 3 B.S., 29/10 1737.
 4 B.S., 29/10 1737.
 5 B.S., 8/11 1737.
 6 H.V., Pl. XXXI. Et sådant Nilfartøj kaldtes en »Merkeb«. (Illstr. 16).
 7 Både Nordens originale dagbog og dagregister findes i Vid. Selskabs arkiv.
 8 Nordens håndskrift er meget varierende, snart skriver han et næsten ulæseligt dansk med små gnidrede gotiske bogstaver, snart et let læseligt dansk med prentede bogstaver eller fransk og engelsk med smuk latinsk skrift. Til tider benytter han almindelig og ved andre lejligheder en sylespids gåsefjer, og hans titulatur og underskrift er jævnlig forsynet med de mest kunstfærdige krøller og kruseduller. At Nordens ortografi også er springende skyldtes, at der på hans tid ingen autoriseret retskrivning fandtes, men enhver skrev efter sin smag, nærmest som en slags individuel lydskrift. (Illstr. 17, 18 og 19).
 Eksempel på transskription af Nordens dagbog for 11/1 1738: »Le Samedy 11 Janvier. Om Natten gik i Land og ved Maane Lys begyndte at maale Antiquiteterne paa Giesiret ell heiff og continuerede dermed indtil Soelens Opgang da jeg besaae Alting. Jeg hafde giort vell at begynde saa tilig thi Saa snart folkene paa faste landet var kommet og begyndte de at skrige og at raabe til vorris barque, hvorforre de loed til at disse fremmede gik der og toeg skatter vi svarte dem efter merite mens dette forhindrede ikke at vorris Captein jo bleef intimideret og presserede saa sterk at jeg med all Møye fik det som jeg ynskede, vi gik da under Seyl og arriverede om Morgenen Kl 8te Udi Haufnen af Cataracten, Vi sendte straxen til Essuan mens vorris folk

- mødte Agaens Søn under veys som toeg dem tilbage med sig. Efter de første Complimenter loed denne sig forstaae at hand ikke sindet at føre vos saa god Kiøb tilbage som hand føret vos hen adskillige difficulteter giordes fra den eene og anden Side mens Endel: bleef acorten sluttet, at betalee til Hannem 14 p 3 til Cameelerne og en Klædes Kledning ofver i Kiøbet. Vi bleef heele dagen om Bord og faldte helst intet foranderl: for.-«
- 9 H.V., Tome I og II. Pl. I til Pl. CLIX. (Se desuden note til kapitel VI, 6).
- 10 H.V., Pl. LXI.
- 11 H.V., Pl. LXVII.
- 12 Dr. phil. Finn Salomonsen mener, at Nordens »Vandkameler« kan være dattidens betegnelse for »Kroegaas«, som paa tysk hed »Kropfgans«, og da »Kropf« betyder kro, og storke den gang ofte kaldtes gæs, ligger det nær at antage, at der har været tale om »storkemed kroer«, d.v.s. marabustorke.
- 13 H.V., Pl. LXX. I sin tegnebog skriver Norden, at husene lignede »Svine-Stie'r« indeni. (Se note 16).
- 14 H.V., Pl. LXXI.
- 15 H.V., Pl. LXXXI.
- 16 Kgl. Bibl. Haandskriftafdelingen: Gl. Kgl. Saml. 447, 2°: »Et Hefte med adskillige af Cpt. Nordens Tegninger«.
- 17 H.V., Pl. LXXXIV.
- 18 »Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser«. II. Kbv. 1790, pag. 313.
- 19 H.V., Pl. XCIII.
- 20 Om dette tempel fortælles, at dets skønhed imponerede Napoleons grenaderer i 1799 i den grad, at de under forbimarchen spontant skuldrede gevær som en hyldest til dette oldtidens pragtværk. (Se G. Schildt, »Solbåden«, pag. 136).
- 21 Planen om en kanalforbindelse imellem Middelhavet og det Røde Hav er ca. 4000 år gammel. Allerede Farao Sesostris (1970 f. Kr.) lod bygge en kanal fra Nilens østlige delta til Bittersøen, som havde forbindelse med Røde-Havet, men denne kanal er senere sandet til. Iflg. Herodot lod Farao Necho (609 f. Kr.) denne kanal opgrave, hvilket kostede 120,000 menneskers livet, men uden at kanalen blev færdig, idet et orakel forkyndte, at hele Ægypten ville oversvømmes totalt, da Røde-Havets vandstand mentes at ligge højere end Middelhavets. Under Perserkongen Darius (521 f. Kr.) blev kanalen endelig færdig og benyttedes i århundreder, indtil den atter sandede til. Under Romerherredømmet gravedes en ny kanal, som udmundede i Nilen lidt syd for Cairo. Kanalen skal på et tidspunkt have været så bred, at to »tirimere«, d. v. s. galejer med 3 rader rorbænke over hinanden, kunne passere hinanden. Da det Østromerske Rige faldt sammen, glemtes også denne kanal, og først i det 7. århundrede opgravedes kanalen igen for at bringe korn til Arabien under en hungersnød, men denne kanal fyldtes op i 767 e. Kr. af strategiske grunde.
- 22 H.V., Pl. C, CI, CII og CIII.
- 23 Strabo var græsk geograf og skribent (64 f. Kr. - ca. 22 e. Kr.), der i 17 bind skildrer den da kendte verden. Han berejste Nildalen og skrev det første store geografiske værk om Ægypten.
- 24 Se note til kapitel VI, 7.
- 25 H.V., Pl. CX, CXI, CXII.
- 26 Kongernes dal blev først kendt ca. 150 år efter, at Norden var i Ægypten.
- 27 Man behøver i denne forbindelse blot at nævne Tut-Ankh-Amons grav og de skatte, som nu befinder sig i det Ægyptiske Museum i Cairo.
- 28 H.V., Pl. CX, og illstr. 22
- 29 »Memnonstøtterne« ved Medinet Habu må være identiske med, hvad Norden betegner som »de to colossale Sta-

- tuer«. Den engelske opdagelsesrejsende Pococke var også i tvivl om, hvilke statuer der virkelig var Memnonstøtterne. (Se note 61).
- 30 Det må antages, at disse brudstykker af en kolossal statue stammer fra den store granitstatue af Ramses II, som blev sønderslået af Perserkongen Cambyses og som befinder sig i Ramesseum. H.V., Pl. CXII.
- 31 H.V., Pl. XCIX.
- 32 H.V., Pl. CXXI, tidligere Latopolis.
- 33 H.V., Pl. CXV.
- 34 H.V., Pl. CXX.
- 35 H.V., Pl. CXXI.
- 36 H.V., Pl. CXXII, CXXIII, CXXIV.
- 37 Sorbet el. Shorbet (tyrkisk). En laskende drik bestående af citron, sukker, rom, rosiner, ambra og vand.
- 38 H.V. Kastellet lå formodentlig på klippen lige nord for det nuværende »Cataract Hotel« i Assuan.
- 39 H.V., Pl. CXXXII. Af Knuphis (Chnum) tempel findes idag intet levnet på Elephantineøen.
- 40 H.V., Pl. CXXXIX og CXXX.
- 41 Ramadan, fastemåned, hvor det er forbudt muhamedanere at spise fra morgengry til solnedgang.
- 42 H.V., Pl. CXXXI.
- 43 »Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser«. II. Kbn. 1790, pag. 358.
- 44 H.V., Pl. CXXXIII og CXXXIV.
- 45 »Gieziret« el. »Gezireh« betyder ø på arabisk. Philae er den græske omskrivning af det oldægyptiske »Pilac«.
- 46 H.V., Pl. LIX.
- 47 Efter det nye Assuanprojekt skal oversvømmelsen af Philae ophøre ved hjælp af inddæmning; til gengæld skabes en stor kunstig sø 500 km sydover fra Assuan, der vil gøre Nilen betydelig bredere og oversvømme landsbyer og oldtidslevninger langs de tidligere bredder.
- 48 H.V., Pl. CXXXVI og CXXXVIII.
- 49 H.V., Pl. CXLIX.
- 50 »Effendi« er en tyrkisk betegnelse for herre, der særlig blev anvendt om embedsmænd.
- 51 H.V., Pl. CLVII. Templet findes stadig, men skal flyttes p. gr. af det nye Assuanprojekt.
- 52 H.V., Pl. LXVII.
- 53 H.V., Pl. CLIX.
- 54 »Divan« er udtrykket for en tyrkisk rådsforsamling.
- 55 Se note kapitel V, 8.
- 56 H.V., Pl. CXXXIX, CXL, CXLI, CXLII og CXLIV.
- 57 Antagelig Sct. Simons kloster.
- 58 »Eau de la Reine d'Hongrie«, »Ungarsk Vand« el. »Hovedvand«, en slags vidundermedicin med en vis afførende virkning, der anvendtes i det 18. århundrede og væsentlig bestod af rosmarinolie, lavendelolie, salvie og destilleret vand. (Iflg. oplysning fra Medicinsk-Historisk Museum.)
- 59 *Pater Siccart*, f. 1677, fransk missionær og geograf, der berejste Syrien og Ægypten, bl. a. det meste af Nilen. Døde i Øvre-Ægypten i 1726 af pest.
- 60 I den tyske udgave af værket (se note til kap. VIII, 20) er en anmærkning, der meddeler, at Pococke (se nedenfor) har forklaret, at han ikke lod bryde sten af nogen ruin, men kun lod samle tilfældige sten i land, der skulle anvendes som ballast om bord i hans fartøj, men dette modsatte befolkningen sig.
- 61 *Richard Pococke*, 1704-65. Engelsk opdagelsesrejsende i Syrien og Ægypten, skribent og senere biskop i Irland. Har bl.a. skrevet »Description of the East and some other Countries«, 2 Vol. 1743-45.
- 62 H.V., Pl. CIV, CV, CVI, CVII og CVIII.
- 63 H.V., Pl. CVIII og CIX.
- 64 Se *Richard Pococke*, note 61.
- 65 B.S., Rapport af 2/3 1738 fra Norden til Danneskiold.

- 66 B.S., Rapport af 2/3 1738 fra Norden og Esneval til kongen.
- 67 B.S., Rapport af 9/5 1738 fra Norden og Esneval til kongen og af 11/5 1738 fra Norden til Danneskiold.
- 68 »Ecu«, ældre fransk mønt.
- 69 B.S., S. dateret Alexandria 20/5 1738 fra Norden til Danneskiold.
- 70 B.S., S. dateret Messina 19/7 1738 fra Norden og Esneval til kongen.
- 71 B.S., S. dateret Messina 1/9 1738 fra Esneval til kongen.
- 72 B.S., Esneval skriver således: »Norden est un parfaitmant honest homme... tres religieux«... o. s. v.
- 73 B.S., Cairo 17/5 1738 fra Abraham Aghib til kongen.
- 74 Mn., Nr. 97 af 13/12 1737.
- 75 Mn., Nr. 124 af 20/5 1738 og Nr. 125 af 29/5 1738.

Kapitel VI [122-130]

- 1 H.V., Tome I, pag. f. 1.
- 2 H.V., Tome I, pag. f. 2.
- 3 Fra Nordens tid findes ingen notater over ankomne rejsende til København fra hovedstadens portvagter.
- 4 J. Estrup, Chr. VIs egenhændige breve til Grev Danneskiold-Samsøe. 1734-45. Danske Magazin 5 R. 1903-04.
- 5 »Antik Cabinettet«, 1851. Kbv. 1951. Pag. 36. Christian VI til Danneskiold-Samsøe: »Er hat Uns letz wie Wir Ihm wahren gesagt dass der Lieutenant Norden zu hause gekommen, und Wir hören von andern leuten dass er viele curiositeten von Zeichnungen mit gebracht und selbig Ihnen in der Stadt gewiesen, da es Uns aber Unser Geld gekostet so wolten Wir doch gern solches auch sehen...«
- 6 De endnu bevarede originale håndtegninger af F. L. Norden findes hoved-

sagelig i Vid. Selsk. arkiv. Desuden findes en enkelt af hans tegnebøger fra Ægypten i Kgl. Bibl. Håndskriftafdeling: Gl. Kgl. Sml. 447,2^o. I; den indeholder 112 håndtegninger og skitser både som perspektivtegninger, som opmålte profiltegninger med tvær- og længdesnit og som i hast tegnede skitser af forskellige situationer. (Se desuden note til kapitel V, 9 og VIII, 9).

- 7 Den omtalte »hovedbog« findes iflg. S. fra R.A. af 29/7 1963 ikke i Fr. Danneskiold-Samsøes i R. A. bevarede embedsarkiv. Er ej heller i Vid. Selsk. arkiv, på Det kgl. Bibliotek eller på Gisselfeld (Brattingsborg).

8 Omtales pag. 152.

9 H.V., Tome I, pag. f. 2 (fransk tekst).

- 10 Mn., Chr. VI til Schulin nr. 165. Frederiksberg 8/1 1739.

11 B.S. Udateret på fransk skrevet memorandum om Esnevals projekt. Antagelig skrevet af Schulin i begyndelsen af 1739.

- 12 Mn. Chr. VI til Schulin nr. 180. Frederiksberg, 23/2 1739.

13 Mn. Chr. VI til Schulin nr. 186. Frederiksberg, 6/3 1739.

14 Mn. Chr. VI til Schulin nr. 187. Frederiksberg, 10/3 1739.

15 Mn. Chr. VI til Schulin nr. 188. Frederiksberg, 14/3 1739.

Kgl. Res. 1739 nr. 85. Chr. VI: »Thun kandt hiemit: dass nachdem Unsers in Gott Höchstseligst ruhenden Harren Vatter May^{te} Pierre Joseph Le Roux Graffen d'Esneval mittelst Dero ihnen ertheilten Patents Zu Dero Schoutbynacht allergnädigst ernennet und bestellet, und dann solcher um seiner Dimmission bey Uns allerunterthänigst ansuchung gethan, dass Wir solchen seinen gesuch in Königlichen Gnaden statt gegeben, gestalt wir ihnen dann hierdnach und in Kraft dieses seine schriftliche Dimmission, und dabey die-

- ses offenbare Testimonium ertheilen, dass Er währende seiner Dienste von seinem allerunterthänigsten Eiffer und Treue in ihnen vorgekommen Gelegenheiten satsame Proben dargeleget, und Wir ihme dahero in könig. Gnaden Zuguthen verbleiben. Uhrkundlich unter Unserm Königlichen Handzeichen und Insiegel. Geben auf Unsern Schlosse Friderichsberg den 25 Martij 1739. Christian R./F. Danneskiold-Samsøe. – I Mnemosynes danske oversættelse nr. 188 er tilføjet: »De 1000 Rdlr. skulde udbetales af Particulier-Kassen. Han [Esneval] skriver også at han vil bringe sine memoires au net og dedicere os dem; dette kan vel ikke formenes ham«.
- 16 Kgl. Bibl., »Wasserschleffens Samlinger«. Ny kgl. S. 433. 4° pag. 680.

Kapitel VII [131–148]

- 1 Kgl. Res., 9/1 1739 og Adm. K.B., 9/1 og 13/1 1739.
- 2 Iflg. »Weilbachs Kunstnerleksikon« II 1949 har Norden stukket et kobberstik af Dokkens indvielse i 1739, dediceret flådens chef, Fr. Danneskiold-Samsøe. Desuden har han stukket følgende kobberstik: Igice (1737 til Zanutti), en medalje med portræt af Robert Walpole og en Gouache (orientalsk rytter). (Illstr. 32).
- 3 Kgl. Res., 30/10 1739, Adm. K.B., 2/11 1739.
- 4 Kgl. Res., 20/11 1739, Adm. K.B., 24. Foruden disse tre nævnte søofficerer nævner rejseordren også en fjerde, nemlig Capitain A. F. v. Lützow, men denne er tilsyneladende ikke rejst med de tre førstnævnte. (Illstr. 33).
- 5 Hans Henrik Rømeling, dansk søofficer, f. 21/4 1707, d. 28/11 1775 som admiral. Se Søetat. G. 344. Det skyldtes Rømelings »Vitæ« af januar 1752 til Vid. Selsk., at vigtige oplysninger om F. L. Norden er bevaret. (H.V., pag. a.2).
- 6 Ulrich Adolph Greve af Danneskiold-Samsøe, dansk søofficer, f. 16/6 1723, var svagelig og døde 28 år gammel som karakteriseret Schoutbynacht 3/6 1751 på Gisselfeld af »forrådnelsesfeber«. Se Klæstrup, »Den danske Hædersmand, General-Admiral-Lieutenant, Greve Fr. Danneskiold-Samsøes Biographia«. Kbv. 1834 og »Danmarks Adels Aarbog« 1929, pag. 222. (Illstr. 31).
- 7 Kgl. Res., 12/12 1739.
- 8 Norden blev under sit ophold i England den 21/2 1740 udnævnt til kompagnichef for 3. Divisions 8. Kompagni, hvilket var en administrativ stilling ved Holmens faste Stok, som var forbundet med visse indtægter. Se også Schaffalitzky de Muckadell »Nordens Søkrigshistorie«. Kbv. 1911, pag. 297.
- 9 John Norris, 1660-1749. 1689 engelsk søofficer, 1707 Rear Admiral, 1708 medlem af Underhuset, 1709 Admiral of the Fleet. Var med engelsk flådeafdeling i danske farvande i 1709, 1715, 1718 og 1727. Se »Dictionary of National Biography«. XIV, London 1895.
- 10 H. M. S. VICTORY, 100 kanoner, bygget 1737, forlist med mand og mus i 1744. Captain S. Faulkner R. N. var chef for VICTORY i sommeren 1741. Model af linieskibet findes i Maritime Museum, Greenwich.
- 11 En hemmelig ordre til Admiral Norris om at angribe den spanske havn Ferrol blev heller ikke realiseret p. g. af det stormfulde vejr. Se W. Laird Clowes, »The Royal Navy«. III, London.
- 12 Oplysningerne om »Volunteers« er givet af arkivaren i Historical Section, Admiralty, London okt. 1963.
- 13 Vid. Selsk. arkiv. Original pergamentindbundet protokol skrevet på fransk

- af F. L. Norden. Pag. 18: Avertissement. »L'an 1740 quand j'allois avec le Vaisseau de guerre la Schrewsburry, aux Indes Occidentales. J'avois laissé tous mes papiers a Londres que j'y avois renvoyé deja, avant que de sortir avec la flotte commandé cette année par Sr. John Norris. Il ne m'etoit resté qu'un petit journal qu'entre autres papiers je trouvois dans ma Male pendant que je croyois l'avoir laissé a Copenhague. Quand nous étions arrivé dans un Climat qui permettoit d'écrire quelque chose, je me mis a la traduire en françois, l'original etant en Danois; je commençois cet ouvrage le 12me de Novembre St. V. et le finissois le 10me de Decembre...«. Uden på protokollens bind har Norden tegnet en lille skitse forestillende en ugle som visdommens symbol, med nogle tempelruiner som baggrund. I skitsens ovale ramme står: Impavidum Ferient Ruinæ. Et citat der stammer fra Horats: Oder 3,3: »Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ«, d. v. s.: »Styrter verden end sammen vil han (den retskafne mand) frygtløs rammes af dens ruiner«. Dette var også Nordens ven, Carl Marcus Tuschers valgsprog. (Se note 23 og 25).
- 14 H.V., Tome I, pag. 89, Z.
- 15 C. Andrade, »A brief History of The Royal Society«, London 1960, samt mundtlige meddelelser af bibliotekaren i »Royal Society« og sekretæren i »Society of Antiquaries« i oktober 1963.
- 16 *Edward Vernon*, 1684-1757. Engelsk sø-officer. Skibschef under Admiral Norris i danske farvande under den Store Nordiske Krig. 1739 Vice Admiral i Vestindien. 1745 Admiral of the White. 1746 strøget af flagofficerslisten. 1757 død af et slagtilfælde. Se »Dictionary of National Biography«. London 1899. (Illstr. 35).
- 17 Flåden var under kommando af Rear Admiral of the Blue *Sir Chaloner Ogle*, 1681-1750. Eskadrechef i Kanalflåden under Admiral Norris i 1741, Vice Admiral of the Blue i 1743, Admiral of the Fleet i 1747. Se »Dictionary of National Biography«. London 1895.
- 18 Denne logbog eller skibsjournal findes i Kgl. Bibl. Håndskriftafd.: Ms. phot. 171,4°. *F. L. Norden* (efter Add. 57.2). I Royal Navy var skibets officielle journaler »Captains and Masters log«, medens mandskabet indførtes i » Muster book«. Disse opbevares, dersom de er mere end 50 år gamle i »Public Record Office« i London. I danske orlogsskibe førte hver officer og kadet dengang hver sin journal, medens liste over besætningen førtes i »Kommende og gaaende Rulle«. (Illstr. 37).
- 19 Ny Englands største udførselsartikel til Vestindien på den tid var tømmer.
- 20 W. Laird Clowes, »The Royal Navy« III. London 1898.
- 21 Se kortet over angrebet på Cartagena 1741 fra The National Maritime Museum. Greenwich. (Illstr. 36).
- 22 Admiral Vernons flagskib var tredækkeren H. M. S. *PRINCESS CAROLINA* på 80 kanoner.
- 23 Vid. Selsk. arkiv. Arbejdet er dateret: »Ecritur mer et a bord la Schrewsburry a la latd. 15° 33 . Long 49° . 6 . Le 10me de Decembre St:V: l'an 1740«. England benyttede på den tid »St. v.«, d. v. s. Stili veteris (Julianske Kalender) og overgik først til Stili novi (Gregoriansk Kalender) ca. 1752. Datoerne i perioden 1. januar-25. marts f. eks. i året 1740 St. v. henregnes således til 1741 St. n. (Se note 13 og 25.)
- 24 Chef Captain William Knight. R. N.
- 25 Vid. Selsk. arkiv. Arbejdet blev ligeledes renskrevet i en pergamentindbundet protokol og dateret: »Abord Le »Torrington« sur mon retour en Euro-

- pe Le 5m d'Aout St: v. l'an 1741. Latd... Long...«. Uden på bindet er en skitse af en sfinx. (Se note 13 og 23).
- 26 J. Evans, »A History of The Society of Antiquaries«. Oxford 1936, og selskabets forhandlingsprotokol i London fra 1741.
- 27 Formand Sir Martin Folkes. Sekretæren V. P. Folkes anbefalede Captain Norden til æresmedlem af selskabet og oplyste at han var en dansker, som havde gjort mange bemærkelsesværdige studier under sine rejser i Ægypten og Levanten og var for nylig valgt til medlem af Royal Society. Det bestemtes, at ballotering skulle finde sted ved næste møde.
- 28 Capt. Frederick Lewis Norden blev balloteret ind som valgt og æresmedlem af dette selskab i henhold til sidste mødebeslutning.
- 29 Pococke blev også medlem af Royal Society den 11. februar 1742 (st. n.).
- 30 Se note 23.
- 31 Kgl. Res. 7/10 1741.
- 32 Ulrich Adolph Danneskiold-Samsøe ægtede sin kusine, datter af General-Admiral-Lieutenant D-S, Sophie Dorothea Comtesse D-S, i 1743 på Søllerød slot.
- 33 »Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser«. II. Kbv. 1790, pag. 435 og »A Compendium of the Travels of Frederick Lewis Norden through Egypt and Nubia«, London (u. år) 8 vo, pag. 298-300 (Extract of a Letter).
- 34 Memphis er ældre end Theben, idet Memphis allerede grundlagdes som rigshovedstad under det 1. Dynasti.
- 35 R.A.: T. K., U. A., Specielle Del Frankrig, Gesandtskabsrelationer, Vinds indberetning. Depeche af 24/9 1742: »Mr. Norden Cap^{ne} de vaisseau du Roi, et qui voyageoit avec Mr. Cte de Daneskiold mourut ici avanthier au matin«. Sign. Vind.
- 36 R.A., i A. G. Carstens privatarkiv, i sager vedr. Norden findes en tysk udskrift af Nordens dødsattest, skrevet af gesandtskabspræsten i Paris den 14/2 1755. Heraf fremgår, at Norden døde af »Lungen Sugt« og blev begravet af »Commissairen der følgende Tag« (23/9 1742).
- Vedr. arkivalier om F. L. Norden kan følgende oplyses (S. fra R. A. af 29/7 1963): Det fremgår af Underadmiralitetens registrerings-protokol, at Admiralitetssekretær Fleischer under skiftet efter F. L. Norden fremlagde et brev fra Danneskiold-Samsøe (nævnte protokol pag. 820, 20/11 1742), ifølge hvilket kongen opgav krav i boet, imod at alle »Papirer, Tegninger og Carter i hvad Nafn det være maatte« udleveredes til Fleischer på Danneskiolds vegne. I et tidligere brev fra greven til Fleischer dat. 17/10 1742 (sst. p. 896, 14/12 1742) præciseredes, at F. bl. a. skulle udtage »alt hvad der maatte findes af Tegninger og Udkaster, som paa hans Reiser kunde være forfærdigede og henhøre til Ægyptiske og Romerske Antiquiteter, og endelig hvad min med ham i den tid værende Correspondance kunde vedkomme«. – Vi ved desuden fra Admiralitetets registre over indkomne sager, at Norden har indsendt tegninger, samt at disse med følgeskrivelse af 12/1 1739 er udtaget af Admiralitetets arkiv og udleveret til Frederik Greve Danneskiold-Samsøe. (S. fra R. A. af 21/5 1963). – Da alt vedrørende dennes »offentlige Betjening« er afleveret til Admiralitetet umiddelbart efter grevens død på Marselisborg den 18/7 1770 (jvf. C. Klæstrups bog om D-S. Kbv. 1834, pag. 44), må de her i landet bevarede arkivalier vedr. F. L. Norden befinde sig i Vid. Selsk. arkiv, foruden hvad der findes i R. A. og Kgl. Bibl. Den omfattende B.S., som findes i

Vid. Selsk. arkiv, har selskabet formodentlig modtaget fra kongen, efter at manuskriptet blev overdraget til udgivelse af selskabet. Hvad der ikke findes i ovennævnte arkiver, må derfor anses for at være tilintetgjort.

Om *Slægten Norden* kan følgende oplyses: F. L. Norden døde ugift og har ingen direkte efterkommere. Civilingeniør K. E. Norden fra København oplyser, at han, bortset fra et andet medlem af familien, er en af de få nulevende af slægten, hvis andre medlemmer lever i Holland eller er udvandret til U.S.A. Der findes ingen nedskrevet biografi over slægten i familien, som dog iflg. mundtlig overlevering menes at nedstamme fra en af F. L. Nordens brødre. Civilingeniør Nordens bedstefader Albert Samuel Norden var regimentsdyrlæge i Aarhus, og en tidligere forfader, der var regimentschirurg i Itzehoe, kan have været nevø af F. L. Norden. Slægtsnavnet stammer antagelig fra den lille by Norden i Friesland imellem Bremen og Wilhelmshafen. Andre i Danmark nulevende personer af navnet Norden har næppe nogen forbindelse med F. L. Nordens slægt.

Kapitel VIII [149-157]

- 1 M. Due, »Hofmaler og Hofbygmester Carl Marcus Tuscher«. Kbv. 1916.
- 2 Eft. da. nor. Søm., III, pag. 256.
- 3 Thorkild Hansen, »Det lykkelige Arabien«. Kbv. 1962.
- 4 Vid. Selsk. arkiv. Frederik V's herom udstedte ordre til Videnskabers Societet var dateret 16/12 1746 og havde følgende ordlyd: »Efter at Eder er bleven tilkiendegivet Vores allernaadigste Resolution, anlangende det Verk som Skilderen Tuscher har paataget sig

at stikke i Kaaber, afgangne Capitain Nordens Ægyptiske Reise vedkommende, og hand derefter er indkommen med et pro Memoria hvorved hand udi adskillige Poster haver gjort allerunderdanigst forespørgsel til sin efterretning ved Arbeidets fortsettelse; Da som Vi have funden allernaadigst behag udi, at med dette Verk bliver continueret; Saa ville Vi derhos allernaadigst, at bemelte Tuscher herefter udi alle, samme Verk vedkommende tilfælde, adresserer sig til Eder, og at I derefter til Os indkommer med allerunderdanigste Forestilling, om maaden, hvorleedes det best kand continueres og indrettes«.

- 5 Res. af 5/5 1747. Se A. Lomholt, Vid. Selsk. 1742-1942. III, pag. 78-79.
- 6 H.V., Tome I, pag. e 1, har følgende franske tekst: »Si ces Papiers tombent en d'autres mains, qu'on ne s'attende pas à y trouver une Description finie des Endroits que j'ai vus. Ce ne sont que des Memoires écrits sur les lieux et qui ne contiennent que le cours de mon Voyage, les accidens qui m'y sont survenus, et les remarques qu'il m'a été permis de faire. Si je rapporte quelque particularité peu interessante on doit considerer qu'elle pourra servir à mettre bien au fait les personnes qui pourroient avoir le même Voyage à faire. Le tout est écrit à bonne intention et sans aucun embellissement. *La Vérité seule me guide.**) Je permets volontiers qu'on censure le stile: il a besoin de correction. Mais je prie fort, qu'on ne touche pas au reste. Je ne prétens pas que mes observations soyent estimées au de-là de leur juste valeur. J'ai fait de mon mieux. Je n'ai pas écrit une syllabe dont je ne sois entièrement convaincu. Je n'ai pas voulu me préva-

*) Fremhævet her. (Se illstr. 1)

loir du Proverbe: »*A beau mentir qui vient de loin*«. On peut m'en croire sur ma parole et s'en reposer sur l'authenticité de mes Dessesins«.

Foruden ovenstående findes flere udkast i Vid. Selsk. til H.V.'s tekst. Nordens originale franske tekst findes i den protokol, pag. 18, som er dateret 10/12 1740 ombord i H.M.S. SHREWSBURY med overskriften »Avertissement«. (Se note kapitel VII, 23). Denne tekst er følgende:

»Quionque pouroit rencontrer ce journal sans moi, ne s'attende pas d'y trouver une ample Description de tous les endroits que j'ai touché dans cette Routte, ceci n'est qu'un *Diarium* écrit sur les lieux, et ne retient que le Cours du Voyage et les accidents qui m'y peuvent être survenu depuis le Grand Cayre jusqu'a Derri et au Retour de la jusqu'a la première place. Si Vous m'y voyez m'etendre sur quelques particularités peu interessantes, Vous devez croire que je l'ai fait uniquement pour donner une juste Idée a tous ceux qui pouroient entreprendre une même Voyage.

Le tout est d'allieurs écrit dans une tres bonne Intention et sans auqu'un embellissement, je n'y ai mis que la verité et je souhaite qu'elle y soit conservé toujours. Si on veut toucher au Style j'y consens volontairement; Il a besoin de Correction, mais qu'on se donne de garde de ne rien changer au reste. Je ne pretens pas que mes Observations paroissent plus qu'ils ne sont. J'ai fait de mon mieux et je n'en delivre que ce dont je suis bien sur: je n'ai pas l'ambition de me prevaloir du proverbe, qu'a bon mentir qui vient de loin.

Qu'on ne croye que ce qu'on voit et ce dont mes desseins font foi. Si mon Retour est heureux je les debrouillierai

et y ajouterai la Description fait dans les endroits même. Je ferai de même avec le journal qui contient les Observations pour faire la Carte de l'Egypte supérieur et je dirai alors comment je m'ai pris pour les faire puisque je n'ai presque rien touché de cela dans le journal y suivant.

Concevez du reste que je n'ai point l'Intention de persuader que j'ai vu tout ce qui est digne d'etre vu; mais observez bien que mon unique but est celui de vous faire voir les Choses sur le papier et aussi bien que je les ai pu voir dans les endroits même. De cette facon vous gouteriez le plaisir quand je l'ai eu et vous seriez faché comme moi, Quand les circonstances m'ont privé de voir et consequament de vous presenter d'avantage.«

- 7 C. F. Bricka, »Dansk Biografisk Leksikon«, Kbv. MCMXL.
- 8 Vignetter og initialer til H.V., Tome II er tegnet af maleren Peter Cramer og raderet af Jonas Haas.
- 9 Disse 159 tegninger, som Tuscher benyttede ved kobberpladernes stikning, findes for en stor del i Vid. Selsk. arkiv, og nogle i det Kgl. Bibliotek (se note kapitel VI, 6).
- 10 Iflg. A. Lomholt, »Vid. Selsk. Historie. 1742-1942«. III. Kbv. 1960. Pag. 85 kan følgende citeres fra mødet 15/2 1751: »I Mødet den 15. Februar: »tog ieg [Hielmstjerne] den Plade med SI: Tuscher havde destineret til Nordens Portrait med en Medaille derunder, formeende, at den Vignette kunde være nok, efterdi Nordens Hoved var derpå, og man kunde dog ey gjøre det anderledes i stort, som og blev vedtaget«. Hielmstjerne fik derefter Ordre til at akkordere med Kobberstikeren J. M. Preisler om Stikning af Portrættet, og den 11. August 1751 blev Preislers Portræt af Norden præsenteret

tillige med en Regning paa 50 Rd., som bevilgedes. Om Nordens Portræt oplyser Protokollen for Mødet den 16. December 1748 i øvrigt følgende: »Saa foreviiste ieg [Hielmstjerne] og SI Nordens Portrait som Baron Stortsch i Florents hafde sendt mig, og forespurdte mig om det skulde graveeris, eller etzes, da Tuscher i saa fall nok paatog sig det; hvilket hs Excellence Presidenten og nogle andre holdt for best siden heele verket var etzet.«...»

- 11 P. Westergaard, »Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit«. Kbv. 1933. Heri findes følgende portrætter af F. L. Norden: 1) 8649. Kobberstik i oval ramme med paryk, sidebukler og flagrende nakkebånd og brystharnisk. En face til venstre. (Dette findes i H.V., Tome I, 1 side samt som reproduktion heraf som forsidebillede til denne bog). 2) 8650. Mindre kobberstik som 8649, men til modsat side. 3) 8651. Lille kobberstik. Roulet. På oval grund. En face til venstre med tysk tekst. 4) 8652. Lille radering i firkantet ramme, en face til højre mærket N. pinx Landon direx. 5) 8653. Lille kobberstik i farver i ottekantet ramme. En face til højre. Engelsk tekst, Published Sept. 9th 1793. London.

- 12 Værket består af 2 foliobind i læder med fransk tekst. Tome I indeholdende: Et helsides kobberstik af C. M. Tuscher som frontispice og et dito portræt og medalje af Norden.

— Iflg. oplysning fra Den kgl. Mønt- og Medaillesamling af 17/6 1965 lyder oversættelsen af medaillens latinske tekst: »Til minde og hæder for den som så mange folks skikke og byer«. Selve medaillen til Nordens minde er aldrig blevet slået. Teksten på den projekterede medaille er hentet fra Homers

Odysse, som i Wilsters danske oversættelse er følgende:

»Musa! fortæl mig om Manden, den saare snilde, som flakked

Meget omkring, da han havde forladt det hellige Troja.

Manges Bopæle saa og blev kendt med Folkenes Tanker;

Men paa sin Fart over Hav han mangfoldige Lidelser udstod.« —

En dedikation til kongen fra præsidenten og medlemmerne i Videnskabernes Selskab (6 sider), forord (20 sider). Udskrift af »Nouvelles Littéraires« dateret Florence 22' Juillet 1740 og 29' Juillet 1740 (4 sider). Fortegnelse over kobberstik I til CLIX (8 sider). 1. del indeholder beskrivelse af Gammel-Alexandria pag. 3-24, 2. del: Ny-Alexandria pag. 27-44, 3. del: Gammel- og Ny-Cairo pag. 47-70, 4. del: Pyramiderne pag. 74-88. Nordens brev til Martin Folkes. Bemærkninger til John Greaves Pyramidographie, pag. 90-101. Bemærkninger om Obeliskerne pag. 102-104. Hvert hovedafsnit er indledet med tegninger af J. M. Preisler og P. Cramer, stukket af J. Haas, og i marginen findes henvisninger fra teksten til kobberstikkene, hvoraf de 59 er mærket med et romertal fra I-LIX med forklarende tekster. Tome II: 5. del indeholder rejsebeskrivelsen fra Cairo til Girge, hovedstaden i Øvre-Ægypten, pag. 107-150. 6. del: rejsen fra Girge til Essuaen, pag. 153-190. 7. del: Fra Essuaen til Deir eller Derri, pag. 193-238; 8. del: tilbage rejsen fra Deir til Cairo, pag. 241-276. Tegninger og henvisninger som i Tome I. Index, pag. 277-288. 100 kobberstik med tekster fra LX til CLIX. (Illustr. 40).

Ejendommeligt er det, at det sidste og originale manuskript til selve dette hovedværk ikke er bevaret.

- 13 »Travels in Egypt and Nubia. By Fre-

- derick Lewis Norden, F. R. S. Captain of the Danish Navy. Translated from the Original Published by command of his Majesty the King of Denmark. And enlarged with observations from ancient and modern authors, that have written on the antiquities of Egypt, by Dr. Peter Templeman. In two Volumes, London, Printed for Lockyer Davis and Charles Reymers, in Holborn; Printers to the Royal Society.«
- 14 Denne oktavudgave er i eet bind med kun 7 kobberstik i lille målestok og med samme titel som 13.
- 15 Den engelske oversættelse blev senere optrykt i J. H. Moore »A new Collection of Voyages«. II. London, 1785. Folio.
- 16 Uden angivelse af år og uden kobberstik udkom i oktav: »A Compendium of the Travels of Frederick Lewis Norden through Egypt and Nubia. London«.
- 17 Foruden disse fem udgaver på engelsk af hovedværket, omtales Nordens rejse i tidsskriftet »The Monthly Review or Literary Journal by several hands«. Vol XV. London 1756, pag. 249-264, 344-361 og 485-497 samt i Vol. XVII. 1757, pag. 78-80.
- 18 Chr. Molbech, »Athene«. Kbv. 1816. Bind 7, pag. 545. Anm.
- 19 A. Moorehead, »The blue Nile«. London 1962, pag. 14.
- 20 »Friederichs Ludewigs Norden Königlichen Dänischen Schiffcapitains und Mitgliebes der Königlichen Grossbritannischen Societät der Wissenschaften zu London Beschreibung seiner Reise durch Egypten und Nubien mit den Anmerkungen des D. Templemann nach der englischen Ausgabe ins Deutsche übersetzt und mit einem Vorberichte versehen von Johann Friedrich Esaias Steffens, Seniore des Ministerii und Hauptpastore an der Cosmä- und Damianikirche in Stade. Zwey Theile. Mit Kupfern. Mit Churfürstlich Sächsischem gnädigstem Priuilegio. Breslau und Leipzig, verlegt Johann Ernst Meyer, 1779«.
- 21 »Sammlung der besten und neuesten Reisebeschreibungen«. August Mylius Verlag, 1764, bind II med 4 små tavler.
- 22 »Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen unter der Aufsicht der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften«. Göttingen, 1756, februar.
- 23 Usikkerheden med stednavnes stavemåde fremgår af, at der er mindre uoverensstemmelser i selve hovedværkets stavemåde, henholdsvis i tekst, kort, tegninger og indholdsfortegnelser. (Se i øvrigt anmærkningen på pag. 51).
- 24 »Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königlichen Dänischen Reichen und Ländern«. Dritter Band, 20 Stück, Kopenhagen und Leipzig bey Johann Benjamin Ackermann 1756.
- 25 »Voyage d'Egypte et de Nubie, par Frédéric-Louis Norden. Nouvelle Edition. Soigneusement conférée sur l'originale, avec des notes et des additions tirées des auteurs anciens et modernes, et des géographes arabes, par L. Langlès. Auteur de l'alphabet Tartare Mantchou, etc. Ouvrage enrichi de cartes et de figures dessinés par l'auteur. A Paris, de l'Imprimerie de Pierre Didot l'ainé. MDCCXCV-MDCCXCVIII«. Udgaven er uforkortet, men indeholder desuden i bind III pag. 151-359 »Table géographique pour le voyage, de Norden, composée par L. Langlès« omfattende »Notes et éclaircissements sur le voyage de Norden, tirés principalement des écrivains arabes«.
- 26 »Voyage d'Egypte et de Nubie, par Frédéric-Louis Norden. Avec Atlas composé d'une carte et de vingt-deux planches, dessinées sur les lieux, par

NOTER OG HENVISNINGER

- l'auteur même, et gravées par Tardieu l'ainé. Tom. 1-3. Paris, an VIII (1800)«.
- 27 C. W. Ceram, »Fund, Forskere og Fortids Gaader«, Kbv. 1952, pag. 79 og A. Moorehead, »The blue Nile«, London 1962, pag. 108.
- 28 Se note 26.
- 29 L. H. Lillie, »Efterretninger om Nye Bøger og Lærde Sager i Danmark og Norge etc.« Kbv. 1756. Pag. 81-112, 175-206, 271-292, 667-694 og 1757 pag. 1-33.
- 30 J. Stauning, »Beskrivelse over Ægypten og Nubien. København 1775. Trykt hos Directeuren over H. K. Majestæts og Universitets Bogtrykkerie, N. C. Høpffner«.
- 31 »Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser«. II. Kbv. 1790. 8vo. Pag. 224-436. »Frederik Ludvig Nordens Reiser igiennem Ægypten og Nubien« med 3 kobber.
- 32 Chr. Molbech, »Athene«, Kbv. 1816, Bind VII, pag. 533-547 »Om Norden, og hans Reise til Ægypten« og »Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Historie 1742-1842. Kbv. 1843, pag. 48-57.
- 33 J. Møller, »Mnemosyne«, III. Kbv. 1832, pag. 111-124.
- 34 A. Lomholt, »Det kgl. danske Videnskabernes Selskab 1742-1942«. III. Kbv. 1960, pag. 71-100.

Slutning [158-160]

- 1 A. Moorehead, »The blue Nile«, London 1962, pag. 13, 14, 19 og 108.
- 2 H. V., I, pag. c.
- 3 Chr. Molbech, »Athene«. Kbv. 1816, VII, pag. 534 og 547.

Litteraturfortegnelse og kilder

- ACKERMANN, J. B. *Nachrichten vom dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den kgl. Dänischen Reichen und Ländern. III.* Kopenhagen & Leipzig. 1756.
Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. 29. Band. Leipzig. 1936.
- ANDERSON, R. C. *Catalogue of ship-models.* National Maritime Museum. Greenwich. 1958.
- ANDRADE, C. *A brief History of The Royal Society.* London 1960.
- ANDRUP, O. *Den Lehnsgrevelige Danneskiold-Samsøeske Malerisamling.* København. 1918.
Antik-Cabinetet. 1851. Kbv. 1951.
- Biographie Universelle. Tome XXXIX.* Paris.
Bouillet M. N. Dictionnaire d'Histoire et de Géographie. Paris. 1908.
- BRICKA, C. F. *Dansk biografisk Leksikon.* Kbv. MCMXXXIX og MCMXL.
- BUHL, MARIE-LOUISE. *5000 Aars ægyptisk Kunst.* Kbv. 1962.
- CERAM, C. W. *Fund, Forskere og Fortids Gaader.* Kbv. 1952.
- CLOWES, W. LAIRD. *The Royal Navy, a history from the earliest times to the present. III.* London 1898.
- »COURIER«. UNESCO. *Abu Simbel now or never.* October 1961.
- Danske Cabinet. 1851.* Nationalmuseet. Kbv. 1951.
- Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Litteraturhistorie.* Breve fra Christian VI til Danneskiold-Samsøe.
- DESROCHES-NOBLECOURT, CHRISTIANE. *Egyptian Wall-Paintings.* Unesco. 1962.
Dictionary of National Biography. London 1895, 1899, 1912.
- DUE, M. *Hofmaler og Hofbygmester Carl Marcus Tuscher.* Kbv. 1916.
- EHRENCRONE-MÜLLER, H. *Forfatterlexikon indtil 1814. VI.* Kbv. MCMXXIX.
- EIDEM, O. LÜTKEN, O. *Vor Sømagts Historie.* Kbv. 1904.
Encyclopaedia Britannica. London. 1768.
- ERICHSEN, B. OG KRARUP, A. *Dansk personalhistorisk Bibliografi. 3.* Kbv. 1917.
- ESTRUP, J. *Kong Christian VI's egenhændige Breve til Greve Fr. Danneskiold-Samsøe. 1734-45.* »Danske Magasin«. Kbv. 1904. 5. Række 1903-04.
- EVANS, J. *A History of The Society of Antiquaries.* Oxford. 1936.
- FENWICH, K. H. M. S. *Victory.* London, 1959.
- GALSTER, G. *Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1533-1788.* Kbv. 1936.
- GARDE, H. G. *Efterretninger om den danske og norske Sømagt. III.* Kbv. 1833.
Geografisk Tidsskrift. 41. Bind. En dansk Forskers Pionerarbejde i Ægypten af CHR. BENDIX THOSTRUP. Kbv. 1938.

LITTERATURFORTEGNELSE OG KILDER

Gyldendals Verdensatlas. Kbv. 1951.

Göttingischen Anzeigen v. gelehrten Sachen unter der Aufsicht d. Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften. Göttingen. 1756.

HANSEN, THORKILD. *Det lykkelige Arabien*. Kbv. 1962.

HIRSCH, H. W. *Danske og norske Officerer. 1648-1814*.

HOLM, E. *Danmarks-Norges Historie II*. Kbv. 1894.

Kgl. Bibliotek, Det. Diverse bøger, håndskrifter, tegninger og utrykte kilder vedr. F. L. Norden og Esneval.

Klingbergs Registratur. Søe-Etaten 1721-1778. Rigsarkivet.

KLÆSTRUP, C. J. *Den danske Hædersmand, General-Admiral-Lieutenant Greve Fr. Dannekiold-Samsø's Biografi*. Kbv. 1834.

Knaurs Lexikon der ägyptischen Kultur. München. 1961.

Larousse du XX Siècle. Paris. 1933.

LAURING, P. *Ægypten*. Kbv. 1962.

LILLIE, L. H. *Efterretninger om Nye Bøger og Lærde Sager i Danmark og Norge etc*. Kbv. 1756 og 1757.

LOMHOLT, A. *Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942. Samlinger til Selskabets Historie. III og IV*. Kbv. 1960 og 1961.

LOMHOLT, A. *Kaptajn F. L. Nordens Rejse til Ægypten og Nubien 1737-38*. Særtryk af Samlinger til Vid. Selsk. Historie, Bind III. 1960.

LOMHOLT, A. *Captain F. L. Norden's Journey to Egypt and Nubia 1737-38, »Libri«*. Copenhagen 1961. Separatum.

LUND, H. C. A. *Søkadet-Korpsets Historie. 1701-1901*. Kbv. 1901.

Manuel de la Navigation dans la mer des Antilles et dans le Golfe du Mexique. Paris 1853.

MOLBECH, CHR. *»Athene«, VII*. Kbv. 1816.

MOLBECH, CHR. *Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede. 1742-1842*. Kbv. 1843.

MOOREHEAD, A. *The white Nile*. London 1960.

MOOREHEAD, A. *The blue Nile*. London 1962.

MØLLER, J. *Mnemosyne. I. 1830. Digt. - III. 1832. - Chr. VI's breve til Schulin 1736-1739. - IV. 1833*. Kbv. 1830, 1832, 1833.

NORDEN, F. L. *Drawings of some Ruins and Colossal Statues at Thebes in Egypt, with an account of the same in a letter to the Royal Society*. London 1741. [1742].

NORDEN, FREDERIC LOUIS. *Voyage d'Égypte et de Nubie, par Mr. Frederic Louis Norden, Capitaine des Vaisseaux du Roi. Ouvrage enrichi de Cartes et de Figures dessinées sur les lieux, par l'Auteur même. Tome Premier. [Tome Seconde.] A Copenhague, de l'Imprimerie de la Maison des Orphelins*. MDCCLV.

NORDEN, FREDERICK LEWIS. *Travels in Egypt and Nubia... 1 bind. Oktav. 7 tavler*. London 1757.

- NORDEN, FREDERICK LEWIS. *Travels in Egypt and Nubia... 2 bibd. 159 tavler. Stor folio. Noter m. m. af dr. P. Templeman.* London 1757.
- NORDEN, FREDERICK LEWIS. *A Compendium of the Travels of Frederick Lewis Norden through Egypt and Nubia.* Oktav. London. (u. år).
- NORDEN, FRIEDERICH, LUDEWIGS... *Beschreibung seiner Reise durch Egypten und Nubien mit den Anmerkungen des D. Templemann... und... Vorberichte v. J. F. Steffens. 2 dele. Oktav. 7 Kobbere.* Leipzig. 1779.
- NORDEN, FRÉDERIC-LOUIS. *Voyage d'Égypte et de Nubie... Notes par L. Langlès. 3 bind tekst + 159 tavler. Kwart.* Paris. 1795-98.
- NORDEN, FRÉDERIC-LOUIS. *Voyage d'Égypte et de Nubie... 3 bind + 22 tavler. Lille format.* Paris. 1800 (VIII).
- Nouvelle Biographie Générale. Tome LXVIII.* Paris MDCCC.
- PINKERTON, J. *A General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels in all Parts of the World. Bind 1-17.* London 1808-14.
- POCOCKE, R. *Description of the East and some other countries 1743-45. I-II.* London.
- RIESTERER, P. *Egypten, terra magica med fotos af Wiesner.* Malmø 1963.
- ROCKEWILTZ, DE. B. *Et møde med den ægyptiske kunst.* Kbv. 1959.
- Rigsarkivet. Protokoller over Søetatens kgl. Resolutioner, Krigskancelliets Expeditioner, Admiraltetets Kopibøger, Søcadet-Academiets kopibøger og ruller, diverse haandskrifter og utrykte kilder vedr. F. L. Norden og Esneval.*
- Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser. II.* Kbv. 1790.
- SCHAFFALITZKY DE MUCKADELL, C. *Haandbog i Nordens Søkrigshistorie.* Kbv. 1911.
- SCHILDT, G. *Solbaaden.* Kbv. 1957.
- STAUNING, JØRGEN. *Beskrivelse over Ægypten og Nubien.* Kbv. 1775.
- STEENSEN, STEEN R. *Søofficersskolen gennem 250 aar. 1701-1951.* Kbv. 1951.
- Søvesen, Tidsskrift for. F. L. Nordens Rejse til Ægypten og Nubien 1737-38 af BENT ROSENKILDE NIELSEN.* Kbv. 1938.
- TEISEN, J. V. & BOBÉ, L. *Danmarks Adels Aarbog. (Danneskiold-Samsøe og Rømeling).* Kbv. 1929.
- TOPSØE-JENSEN, T. A. OG MARQUARD. *Officerer i Den dansk-norske Søetat 1660-1814 og Den danske Søetat 1814-1932.* Kbv. MDCCCXXXV.
- Wasserschleffens Samlinger. Kgl. Bibl. Nye kgl. S., 433. 4°.*
- WEIGALL, A. »Kleopatra«. Stockholm 1924.
- Weilbachs Kunstnerleksikon. II.* Kbv. 1949.
- WESTERGAARD, P. B. C. *Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit.* Kbv. 1933.
- Videnskabernes Selskab, Det Kgl. Danske. Originale dagbøger, protokoller og arkivalier vedr. F. L. Norden og Esneval.*

Indeks

Person- og stednavne i teksten.

Kursiverede tal angiver illustrationerne.

- Abessinien, 130
Abohuer, (Abu Hôr), 99, 108
Abuffode, 74
Achemuneim, (Ashmounen), Hermopolis, 78
Achmiin, Fyrsten (Prinsen) af, 77, 117
Afrika, 29, 32, 40, 130, 159
Aghib, Abraham, banquier i Cairo, kgl. agent, 39, 63, 64, 66, 71, 75, 78, 90, 119-121
Aghib, Aron, banquier i Alexandria, 66, 121
Aghib, Salomon, banquier i Livorno, 66, 121
Aghib, banquier i Venedig, 66
Algier, Beyen af, 132
Alexander den Store, 47-49
Alexandria, 34, 39-43, 44, 47-49, 62, 66, 119, 120, 127, 142, 147, 162, 164
Alperne, 143
Amada, 101
Amerika, 32, 35, 137
Amsterdam, 27
Antinoe, se: Scheck-Abade
Apollon, græsk gud, 88
Appollinopolis, (Apollonopolis), se: Edfu
Arabien, (arabisk), 52, 54, 64, 74, 76, 77, 81, 83, 87, 96, 149, 154, 157, 160, 164
Arment, (Armant), 87
Asien, 40, 160
Assiut, se: Siouth
Assuan, se: Essuaen
Babylon, 59
Bachus, græsk gud, 86
Bagjura, 78, 116
Banks, Sir Joseph, engelsk videnskabsmand, præsident for Royal Society, 134
Baram, Cacheff, 102, 105-107, 111
Benegamet, 73
Benesoef, (Beni Suef), 51, 52, 73, 118
Beyjadie, 73
Bille, M., søofficer, 20, 26
Blomley, D.J., engelsk læge, 161
Bokkir, 39
Brahe, Tycho, astronom, 137
Brest, 27
Burlington House, Picadilly, London, 134
Cairo, 32, 39, 40, 45, 46, 49, 50-54, 55, 59-62, 64-66, 71, 72, 74-76, 83, 87, 89, 95, 98, 100, 107, 109, 110, 112, 117-122, 162, 163, 164, 165
Caracas, (Sydamerika), 129
Caribiske Hav, 131, 137, 139, 165
Carnac, (Karnak), 62, 82, 84, 98, 115
Cartagena, (Vestindien), 137, 139, 141, 142, 165. Illustr. 36
Catea, 117
Cathcard, Lord, Major-General, 138, 139
Chagres, (Vestindien), 137
Chamonix, 143
Charles II af huset Stuart, 134
Cheops-pyramiden, 60, 67, 68
Chnums tempel, 90
Christian IV, 17
Christian VI, 25, 29, 32, 36-39, 66, 74, 119-122, 126-129, 131, 132, 149, 150, 155, 157, 159, 160, 162, 164, 165
Christiansborg, 25, 28, 31, 150
Christianshavn, 131
Cleopatra, ægyptisk dronning, 39, 40, 42, 43, 49, 62

- Columbia, (Sydamerika), 137
 Columbus, Christoffer, Amerikas opdager, 35
 Concordepladsen i Paris, 115
 Cook, J., engelsk søofficer og opdagelsesrejsende, 134
 Copernicus, polsk astronom og videnskabsmand, 137
 Cossir, (Kosseir), 83
 Coulange, greve af, 30
 Crocodilopolis, se: Demegrat
 Cypern, 143
 Cæsar Julius, romersk konsul, 39, 40, 42
- Dagjour, (Dahshur), 62, 72
 Dandera, (Dendera), tidligere Tentyra, 78, 116
 Danmark, (dansk), 17, 20, 22, 27, 29-33, 35, 36, 66, 128, 129, 131-133, 140, 149, 150, 153, 154, 157, 158, 160-162, 166
 Dannekiold-Samsøe, Frederik, greve til baroniet Marselisborg, General-Admiral-Lieutenant, 35, 63, 66, 75, 113, 119, 120, 122, 131, 132, 144, 149, 164, 165
 Dannekiold-Samsøe, Ulrich Adolph, greve til Løvenholm, søofficer, 123, 131, 132, 140, 142, 144, 148, 149, 164, 165
 Davis, L., engelsk bogtrykker, 153
 Danzig, 20
 Deheschne, (Dischna), 78
 Demegrat, (Crocodilopolis), 87
- Derri eller Dir, (Ed Derr), 89, 100-102, 106, 107-109, 111, 119, 163
 Dersis, marquis'en af, 30
 Diana, romersk gudinde, 86
 Dikker, konsul, 140
 Dischne, se: Deheschne
 Dominica, (Vestindien), 139
 Dragør, 25
 Drake, Sir Francis, engelsk admiral, 137
 Dueeg, 112
- Edfu, (Idfu), Apollinopolis, 88
 Effendien fra Cairo, 100, 105, 106
 Ell Heiff, se: Philae
 Ell Kabunia, (El Kubania), 89
 Ell Kalabshe, 98
 Ell Retsegaet, 87
 Ell Sag, (Elefantine), 90, 163
 England, (engelsk), 20, 28, 31, 48, 120, 126, 131-149, 153, 157, 158, 161, 165, 166
 Eschmend Ell-Arrab, 73
 Esnay, (Esna), Latopolis, 88, 112
 Esnay, Cacheffen af, 111
 Esneval, d', P. J., greve, fransk adelsmand, 30, 31, 32, 35-39, 64-66, 71, 73-75, 77, 78, 84, 88-90, 95, 99, 100, 102, 105, 107, 108, 111, 112, 115, 117, 118, 120, 121, 127-130, 154, 157-159, 162, 164
 Esneval, d', grevinde, 38, 64, 65, 83, 95, 99, 112, 116, 129, 159, 163
- Essuaen, (Assuan), 52, 62, 77, 83, 89, 90, 93, 96, 98, 106, 107, 109, 110, 112, 163
 Eugen, Prins af Savoyen, østrigsk feltherre, 31
 Europa, (europæisk), 17, 27, 32, 39, 40, 42, 63, 88, 99, 112, 119-122, 130, 153, 164
 Etiopien, 30, 31, 32, 35-37, 63, 64, 90, 107, 120, 121, 128-130, 159, 162
- Farao, fællesbetegnelsen for Ægyptens konger, 54, 71, 83, 85, 115, 163
 Finske-Bugt, 20
 Firenze, 28, 29, 39, 122, 144, 161, 162
 Fischer, (Fisker), H. L., søofficer, 149
 Flandern, 26
 Folkes, (Foulkes), Sir Martin, præsident for Royal Society, 134, 143
 Fosie J., miniaturemaler, kobberstikker, raderer, 18
 Foulkes V. P., sekretær i Society of Antiquaries of London, 143
 Frankrig, (fransk), 48, 49, 64, 119, 121, 128, 130, 139, 142, 144, 147, 151, 153, 154, 157-159, 161, 162, 165, 166
 Fredensborg, 35
 Frederik IV, 18, 21, 30-32, 159, 161, 162
 Frederik V, 150, 151, 153, 156, 159, 165
 Frederik IX, 153, 156
 Froi, J., Chirurgus, 64, 95

INDEKS

- Gabel, Chr. C., Viceadmiral, 30, 31, 159
 Gainsborough, Th., engelsk maler, 143
 Galanisch, 73
 Galilei, italiensk videnskabsmand, 137
 Gau Scherchi, 75
 Geniville, de, J. F., sekretær, 64
 Genua, 27
 Georg, etiopier, 64
 Georg II af huset Hannover, 133, 139, 140
 Giene, Ghiena, (Qena), 83
 Girge, (Girga) eller Tschirsche, 52, 71, 75, 77, 117
 Girge, Beyen af, 52
 Gize(h), (Giza), 54, 58, 60, 61, 72
 Gieziret Ell Heiff, se: Philae
 Gieziret Ell Mansoria, 111
 Glückstadt, 17
 Gordon, A., skotsk kobberstikker, 128
 Gotland, 20
 Gram, H., gehejmearkivar og bibliotekar, 150
 Greaves, J., professor ved Oxford universitet, 134
 Grubbe, hr., 31
 Grækenland, (græsk), 49, 109, 128, 143, 154
 Guiseppe, pater og tolk, se: Lubiano
 Gyldenløve, U. C., General-Admiral-Lieutenant, 133
 Haag, 28
 Hamborg, 31, 32, 121, 122
 Hau, 116
 Hawkins, J., engelsk admiral, 137
 Henrichsen, Catharina, 17
 Hermopolis, se: Achemuneim
 Hermonthis, se: Arment
 Herodot, græsk historiskriver, 90, 134, 163
 Hielmstjerne, H. H., greve, sekretær for Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, 151
 Hirschholm, 25
 Holland, (se også Nederlandene), 26, 27, 31, 129, 161
 Holme, De kgl. 22, 25, 28, 131
 Holstein, J. L., lensgreve til Ledreborg, 150
 Ibrahim, Aga af Essuaen, 89, 90, 95, 96, 109, 110, 119
 Ibrahim, Aga af Essuaens broder, 98, 100
 Ibrahim, Aga af Essuaens søn, 95, 109, 110
 Ibrim, Cacheff af Nubien, 89, 96-98
 Ignatius, pater, 78, 117
 Isabella, Dronning af Spanien, 35
 Isis, ægyptisk gudinde, tempel, 98, 108, 109, 163
 Island, 63
 Italien, (italiensk), 27-29, 64, 65, 130, 161, 164
 Jamaica, 139, 142
 Josephs brønd, 46, 53
 Juel, Niels, General-Admiral-Lieutenant, 22
 Juvenalius, romersk skribent, 86
 Kanalen, Den engelske, 133, 138, 165
 Karnak, se: Carnac
 Kastrop, 25
 Katarakter, Nilens første og anden, 63, 76, 89, 93, 95, 98, 100, 102, 111, 119, 163, 164
 Katharina I af Rusland, 20
 Kew Garden, London, 134
 Kiesel, C. F., bogtrykker, 152
 Kina, 19
 Kingstown, (Jamaica), 140
 Knuphis, se: Chnums tempel
 Kongernes Dal, 85
 Koningh, Ch., søofficer, 20
 Konstantinopel, 50
 Korinth, 47, 73
 Koroskof, (Kurusku), 100, 105
 Kronborg, 17
 Kronstadt, 20
 Küstrin, 28
 København, 17, 18, 20, 21, 27-29, 32, 36, 38, 66, 75, 120-122, 127, 132, 134, 149-152, 159, 161, 162, 164, 165
 Lazare, St., fæstning ved Cartagena i Vestindien, 141
 Lerche, V. L., overceremonimester, 21, 25
 Levanten, 35, 143
 Libyske Ørken, 59
 Linange, greve af, 31
 Linnaeus, von, (Linné), C., svensk naturforsker, 134
 Livorno, 27, 32, 37-39, 66, 162
 Lode, de, O. H., kobberstikker, 152
 Lomholt, A., cand. theol., arkivar i Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, 157

- London, 29, 41, 132, 133, 134, 137, 142-144, 149, 153, 158, 162, 164, 165, 166
- Lous, L., navigationsdirektør, 25
- Lubiano, de, S., («Guiseppe»), pater og tolk, 64, 83, 102, 112
- Lucianus, (Lucien), græsk skribent, 86
- Ludvig XIV af Frankrig, 121
- Luxor, 62, 82, 84, 98, 103, 112, 115, 116, 147, 163
- Madagaskar, 30, 31, 64, 162
- Madrid, 130
- Mahomed, stifter af den muhamedanske religion, (Islam), 54, 76-78
- Malta, 27, 28
- Mansuria, se: Gieziret Ell Mansoria
- Marseille, 27
- Massawa, (Vestafrika), 129
- Medinet Habu, 86, 87
- Meduun, (Maidum), 59, 72
- Mekka, 50, 118
- Memnon, græsk sagnhelt, -palais, -støtter, -tempel, 85, 86, 91, 92, 143, 147, 163, 165
- Memphis, 42, 54, 58, 60, 62, 147
- Messchie, (Menshije), 76, 117
- Messina, 39, 120
- Middelhavet, 27, 40, 71, 83, 120, 132, 144, 164
- Mokkias, (Miqjass), 54, 71, 90
- Molbech, Chr., sprogforsker, historiker, skribent og kritiker, 152, 157, 160, 166
- Monfaluth, (Manfalut), 52, 74, 118
- Montagu, J., 4th Earl of Sandwich, 143
- Montesquieu, de, Ch., baron, fransk skribent, 134
- Moorehead, A., engelsk forfatter, 158
- Morada, 89, 90, 95, 97, 98, 109
- Moses, profet, 54
- Museum, (Museion) i Alexandria, 47
- Mustapha, Bey i Girge, 117
- Mustapha, Caymakan i Sauvied Ell Masluub, 118
- Mustapha, Osman Beys broder, 73
- Møller, J., professor, teolog og kirkehistoriker, 157
- Møllmann, B., professor, bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek, 151, 152
- Nagadi, (Nagada), 83
- Napoleon I, 115, 157, 158, 166
- Natter, J. L., tysk ædelstensskærer og medaillør, 149
- Neapel, 28, 120
- Nederlandene, (se også Holland), 26
- Newton, I., engelsk videnskabsmand, 134
- New York, 41
- Niebuhr, C., født i Hannover, opdagelsesrejsende, dansk ingeniør-løjtnant, 149, 154, 157, 158, 160
- Nilen, 30, 39, 42, 45, 51-54, 55, 59-122, 127, 134, 142-144, 147, 154, 158-160, 162, 163, 165, 166. Illstr. 28-29
- Norden, A., infanteriofficer, 17
- Norden, C. G., artilleriofficer, 17
- Norden, Chr., artilleriofficer, 17
- Norden, Frederik Ludvig*, født 22/10 1708 i Glückstadt, 1723 Søcadet, 10/9 1732 Secondlieutenant i Søetaten, 1732-37 studierejse i Europa, 12/4 1737 Premierlieutenant, 1737-38 Nilrejsen, 9/1 1739 Capitainlieutenant, 30/10 1739 Capitain, 1740-42 i engelsk orlogstjeneste, død 22/9 1742 i Paris.
- Norden, J., artilleriofficer, 17, 21
- Norden, J. H., artilleriofficer, 17
- Norge, 17, 30, 36, 153
- Norris, Sir John, Admiral of the Fleet, 133, 165
- Nubien, (nubisk), 89, 98, 99, 102, 152, 154, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 166
- Ny-England, (Amerika), 140
- Ny-Elfsborg, 25
- Nürnberg, (nürnbergsk), 28
- Obelisker, 11, 39-41, 43, 49, 62, 115, 147
- Olone, greve af, 30
- Osman, Aga, 64

INDEKS

- Osman Bey, 64, 65, 71, 73, 83, 88, 89, 117, 118
 Ostindien, 19
 Ouladjeche, 52
 Oxford, 134
- Palæstina, 143
 Panama, 137
 Paris, 28, 32, 35, 144, 148, 154, 165
 Parthenay, de, Jean B., Desroches, fransk historiker og forfatter, 151
 Pausanias, græsk geograf og historiker, 86
 Paven, 63, 120, 130
 Pepys, S., engelsk embedsmand i admiralitetet og forfatter, 134
 Persien, 160
 Pharos, 40, 41
 Philae, (Giezeret Ell Heiff), 94, 97, 98, 108, 109, 143, 163
 Philostratus, græsk skribent 86
 Pilo, C. G., svensk maler og professor i København, 18
 Plinius, romersk videnskabsmand og skribent, 39, 78, 90, 134
 Pockocke, R., engelsk opdagelsesrejsende, 112, 117, 119, 143, 154, 164, 165
 Polen, 28
 Pompejus, romersk konsul, -sejle, 39, 40, 42, 44, 47, 147, 162
 Port Royal, (Vestindien), 139, 140, 142
 Portsmouth, 133, 134, 138
 Portugal, 31
 Prado, 130
- Preisler, J. M. kobberstikker 152
 Preussen, 28, 32, 37
 Ptolemæerne, selvherskere over Ægypten, 40, 41, 47
 Puerto Bello, spansk havn i Mellem-Amerika, 137
 Pyramider, 39, 58, 59-62, 67, 68, 72, 119, 127, 134, 147, 160, 162, 165, 166
- Ramesseum, 86, 92
 Réaumur, de, R. A., fransk fysiker og videnskabsmand, 134
 Rendsborg, 17
 Reuter, de, Jan, hollandsk kobberstikker og tegnemester, 26
 Reval, 20
 Rodda, (Roda), 53, 54, 71
 Rom, 28, 32, 35, 37, 41, 42, 59, 63, 73, 120, 128, 154, 163
 Rosenborg, 21, 150
 Rosenpalm, A., søofficer, chef for Søkadetkompagniet, 17
 Rosetta, (Rosette), 39
 Roux, de, P. J., ridder, Schoutbynacht, 30
 Ruitter, de, P., sekretær, 64
 Rusland, 20
 Røde-Hav, 36, 64, 83, 129
 Rømeling, H. H., søofficer, 131, 132, 140, 142
- Sababinath, 74
 Sachet, (Saket), 75
 Sakarra, (Saqqara), 62, 72, 118
 Sauuada, 118
 Sardinien, 31
 Sauvied Ell Masluub, 73, 118
 Schaurie, 78
- Schech Abade, (Antinoe), 73, 118
 Schech Haridi, 76
 Scherabie, 73
 Scherona, 73
 Schulenburg, v. d., V., greve, dansk gesandt i Paris, 31, 35
 Schulin, J. S., greve, gehejmerraad, præsident for Det tyske Kancelli, 31, 32, 36-38, 121, 128, 129
 Selim I, tyrkisk Sultan, 50, 52
 Sennar, 74
 Serapeum, (Serapeion) i Alexandria, 47
 Sfinxen, 60, 67
 Siccart, fransk missionær og geograf, 112
 Siouth, (Assiut), 74
 Skagerak, 17
 Smyrna, 149
 Sofie Magdalene, Dronning af Danmark, 129
 Somerset House, London, 134
 Spanien, (spansk), 31, 35, 129, 130, 131, 133, 137, 138, 165
 Spengler, L., tysk kunstdrejer og kunstkammerforvalter under Christian VI, 149
 Spithead, 133
 Stableantor, 118
 Stauning, J., kapellan og forfatter, 27, 157
 Steffens, J. F. E., tysk gejstlig og skribent, 154
 Stockholm, 20
 Stosch, de, Ph., tysk baron, diplomat, arkæolog og kunstsamler, 28, 29, 33, 35, 37, 39, 122, 128, 152, 161

- Strabo, (Strabon), græsk geograf, 78, 84, 86, 90, 109, 134
- Sudan, 74
- Sverige, 20, 30
- Sydamerika, 129
- Sydhavsøerne, 134
- Syene, 90
- Tacitus, romersk historie-skriver og konsul, 86
- Templeman, P., engelsk dr. og skribent, 153, 154
- Tentyra, se: Dandera,
- Testa, 98
- Theben, (Thebaide), 62, 73, 83, 84, 116, 121, 143, 147, 163, 165
- Torbay, 133
- Tordenskiold, P., Viceadmiral, 25
- Toulon, 27
- Townsend, I., Captain, R. N., 138
- Tschirsche, se: Girge,
- Tschirsche, Beyen af, 77
- Tschabel-Esselsele, (Gebel Es-Silsile), Kædebjergget, 89, 111, 147
- Tuscher, C. M., nürnbergsk maler, kobberstikker, raderer, professor, hofmaler og hofbygmester i København, 28, 29, 144, 146, 149, 150, 152, 162, 165, 167
- Tyrkiet, (tyrkisk), 40, 48, 49, 52, 64, 66, 74, 76, 77, 105, 154, 160, 163
- Tyskland, (tysk), 153, 154, 157, 166
- Ubschiir, 108
- Wager, Sir Charles, Vice-Admiral, R. N., 20
- Wales, Prinsen af, 132, 164
- Wegersløff, F., søofficer, 26
- Venedig, 27, 28, 66, 120-122
- Wentworth, engelsk Brigadier-General, 139, 141
- Vernon, E., Admiral of the White, 136, 137, 139-141, 143, 165
- Vertue, G., engelsk kobberstikker og kunsthistoriker, 144
- Wessel, P., søofficer, 25
- Vestigne, de, M. Angelo, »Pater Procurator General af Missionerne« ved Vatikanet, 63, 64, 117
- Vestindien, 19, 32, 129, 137-139, 141, 142, 165
- Wien, 120, 128, 129
- William, prins, Hertug af Cumberland, 133
- Vind, N. K., kammerherre, dansk gesandt i Paris, 148
- Wodroff, J. C., søofficer, 22
- Voltaire, de, Fr. M., fransk forfatter og filosof, 134
- Wren, Sir Christopher, engelsk arkitekt og professor i astronomi, præsident for Royal Society, 134
- Ægypten, (ægyptisk), 27-30, 32, 36, 39-122, 127, 128, 132, 134, 142-144, 147, 150, 152, 154, 157-159, 160-163, 165, 166
- Østen, 154, 157
- Østersøen, 17, 20
- Østrig, (østrigsk), (Kejser og Kejserinde af), 31, 129, 131, 137

Frits Hammer Kjølens: Capitain F. L. Norden og hans rejse til Ægypten 1737-38 er sat med 12 pkt Monotype Baskerville. Bogen er tilrettelagt og trykt hos F.E.Bording A.S. Bogtrykkeri, og clichéerne er fremstillet hos F. Hendriksens Eftf., Reproduktionsatelier. Teksten er trykt på hvidt, matglattet, sribet skrivepapir 120 g fra De forenede Papirfabrikker, og plancherne er trykt på krideret kunsttryk 135 g ligeledes fra De forenede Papirfabrikker.

Den danske søofficer FREDERIK LUDVIG NORDEN indlagde sig europæisk berømmelse i Oplysningstidens Europa paa grund af sin dristige ekspedition i 1737 til Ægypten, der siden Oldtidens dage laa hyllet i mørke og mystik. Rejsen blev foretaget paa Christian VI's bekostning og havde oprindelig til hensigt at oprette handelsforbindelse mellem den danske krone og Etiopien. Under utrolige vanskeligheder og farer sejlede Norden og hans ledsagere op ad Nilen omtrent til 2. katarakt, hvor de maatte vende om efter gang paa gang at have sat livet paa spil paa grund af den fjendtligsindede befolkning. Fra denne eventyrlige færd hjembragte Norden et rigt materiale af fremragende tegninger og beskrivelser, der ved Kongens og Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs hjælp blev udgivet i et fornemt værk, der vakte opsigt i den videnskabelige verden. Norden naaede under sin korte, men rige løbebane vidt omkring. Allerede som second-lieutenant i søetaten blev han sendt paa en aarelang studierejse i Europa og tilbragte blandt andet et par aar i Italien, hvor han modtog rige impulser. Efter ekspeditionen til Ægypten kom Norden til tjeneste i den engelske marine og deltog under Den Østrigske Arvefølgekrig i den engelske flaadens angreb paa de spanske besiddelser i Vestindien. Ved sin tilbagekomst til England arbejdede han videre paa sin rejsebeskrivelse om Ægypten og modtog den hæder at blive optaget som medlem af det fornemme Royal Society. Paa grund af sin altfor tidlige død, kun 33 aar gammel, naaede Norden ikke selv at se sit værk afsluttet. Det udkom først i 1755 i to store foliobind paa fransk med et stort antal tegninger. Denne levnedbeskrivelse, udarbejdet af søofficeren og forfatteren Frits Hammer Kjølsten, er et forsøg paa at sætte den rigt udstyrede unge opdagelsesrejsende og kunstner et værdigt minde.

G. E. C. Gads Forlag · København